georges politzer

FELSEFENİN BAŞLANGIÇ İLKELERİ

DOĞAN YAYINEVİ

Doğan Yayınları : 26

FELSEFENİN BAŞLANGIÇ İLKELERİ

GEORGES POLİTZER

Doğan Yayınları
Cemal Gürsel Caddesi 51/B
Cebeci Ankara

Birinci Baskı : Nisan 1974
İkinci Baskı : Mayıs 1976

FELSEFENİN BAŞLANGIÇ İLKELERİ

doğan yayınları : 26 * Kapak : fahri karagözoğlu * dizgi-baskı : kesen matbaacılık * mayıs 1976 * doğan yayınları, cemal gürsel cad. 51/b * ankara p.k. 120 - cebeci * telefon 19 27 72

FELSEFENİN BAŞLANGIÇ İLKELERİ

GEORGES POLİTZER

ÇEVİREN

CEM EROĞUL

Bu kitabın çevirmeni aleyhine dava açılmış ve Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 30/12/1968 gün ve 968/382 sayılı kararı ve bunu onaylayan Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin 15/4/1969 gün ve 315/1091 sayılı kararı ile *beraat etmiştir.*

İÇİNDEKİLER

9 Önsöz, *Maurice Le Goas.*
14 Yayınlayanların notu.

BİRİNCİ KISIM
FELSEFE MESELELERİ

19 GİRİŞ
19 I. Felsefeyi öğrenmeye niçin çalışmalıyız?
20 II. Felsefeyi öğrenmek zor mudur?
21 III. Felsefe nedir?
21 IV. Materyalist (maddeci) felsefe nedir?
23 V. Materyalizm (maddecilik) ile marksizm arasındaki ilişkiler nelerdir?
25 VI. Burjuvazinin marksizme karşı kampanyası (mücadelesi).
27 BİRİNCİ BÖLÜM. — *Felsefenin temel meselesi.*
27 I. Felsefeyi öğrenmeye nasıl başlamalıyız?
28 II. Dünyayı açıklamanın iki yolu.
28 III. Madde ve ruh.
29 IV. Madde nedir? Ruh nedir?
30 V. Felsefenin temel sorusu veya meselesi.
30 VI. İdealizm ve materyalizm.
34 İKİNCİ BÖLÜM — *İdealizm.*
34 I. Ahlâkî idealizm ve felsefî idealizm.
35 II. Berkeley'in idea'izmini niçin incelemeliyiz?
37 III. Berkeley'in idealizmi.
40 IV. "İdealist" muhakemelerin (idealistçe akıl yürütmenin) sonuçları.
41 V. İdealizmin iddiaları ve kanıtları.
41 1. Ruh maddeyi yaratır.
42 2. Dünya, düşüncemizin dışında ve ötesinde yoktur.
42 3. Şeyleri yaratan, bizim fikirlerimizdir.
44 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM. — *Materyalizm.*
44 I. Materyalizmi öğrenmeye niçin çalışmalıyız?
45 II. Materyalizm nereden geliyor?
46 III. Materyalizm nasıl ve niçin gelişti?
47 IV. Materyalistlerin ilkeleri (prensipleri), iddiaları ve kanıtları nelerdir?
48 1. Ruhu yaratan maddedir.
48 2. Madde, ruhun dışında ve ötesinde vardır.
48 3. Dünyayı bilip tanıyabiliriz.
50 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM. — *İdealist mi, yoksa materyalist mi haklı?*
50 I. Meseleyi nasıl koymalıyız?
51 II. Dünyanın sadece düşüncemizde var olduğu doğru mudur?
53 III. Fikirlerimizin şeyleri yarattığı doğru mudur?
54 IV. Ruhun maddeyi yarattığı doğru mudur?
56 V. Materyalistler haklıdırlar ve bilim, onların iddialarını ispat etmektedir.

58 BEŞİNCİ BÖLÜM. — *Üçüncü bir felsefe var mıdır? Bilinemezcilik*
58 I. Niçin bir üçüncü felsefe?
59 II. Bu üçüncü felsefenin iddiaları ve kanıtları.
60 III. Bu felsefe nereden gelir?
62 IV. Vardığı sonuçlar.
63 V. Bu 'üçüncü' felsefe nasıl çürütülebilir?
65 VI. Sonuç

İKİNCİ KISIM
FELSEFÎ MATERYALİZM

71 BİRİNCİ BÖLÜM. — *Madde ve materyalistler.*
72 I. Madde nedir?
72 II. Birbirini izleyen madde teorileri (nazariyeleri).
74 III. Materyalistlere göre madde nedir?
74 IV. Mekân, zaman, hareket ve madde.
76 V. Sonuç.
78 İKİNCİ BÖLÜM. — *Materyalist olmanın anlamı nedir?*
78 I. Teori ile pratiğin birliği.
79 II. Düşünce alanında materyalizm taraftarı olmanın anlamı nedir.
81 III. Pratikte nasıl materyalist olunur?
84 IV. Sonuç.
85 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM. — *Materyalizmin tarihi.*
86 I. Bu tarihi öğrenmeye çalışmanın gerekliliği.
87 II. Marksizm öncesi materyalizm.
87 1. Yunan ilkçağı.
90 2. İngiliz materyalizmi.
91 3. Fransa'da materyalizm.
93 4. 18. Yüzyıl materyalizmi.
95 III. İdealizm nereden gelir?
96 IV. Din nereden gelir?
98 V. Marksizm öncesi materyalizmin değeri.
100 VI. Marksizm öncesi materyalizmin eksikleri.

ÜÇÜNCÜ KISIM
METAFİZİĞİN İNCELENMESİ

107 TEK BÖLÜM. — *Metafizik metot (yöntem) nedir?*
108 I. Bu metodun ayırdedici nitelikleri.
109 1. Birinci niteliği: özdeşlik (ayniyet) ilkesi.
112 2. İkinci niteliği: şeylerin birbirlerinden kesin olarak ayrılması, soyutlanması.
114 3. Üçüncü niteliği: sonsuz (ebedi) ve aşılmaz bölümler.
115 4. Dördüncü niteliği: zıtların karşıtlığı.
116 II. Toparlayalım.
117 III. Metafiziğin tabiat anlayışı.
119 IV. Metafiziğin toplum anlayışı.

120 V. Metafiziğin düşünce anlayışı.
121 VI. Mantık nedir?
123 VII. 'Metafizik' kelimesinin açıklanması.

DÖRDÜNCÜ KISIM
DİYALEKTİĞİN İNCELENMESİ

129 BİRİNCİ BÖLÜM. — *Diyalektiğin incelenmesine giriş.*

129 I. Ön tedbirler.
131 II. Diyalektik metot nereden doğdu?
133 III. Diyalektik niçin uzun zaman metafizik anlayışın egemenliği altında kalmıştır?
134 IV. 18. Yüzyıl materyalizmi niçin metafizikti?
136 V. Diyalektik materyalizm nasıl doğdu: *Hegel ve Marx.*

139 İKİNCİ BÖLÜM. — *Diyalektiğin kanunları. Birinci kanun: Diyalektik değişme.*

139 I. Diyalektik hareketten ne anlaşılır?
141 II. "Diyalektiğe göre nihaî, mutlak, kutsal hiç bir şey yoktur..." (ENGELS)
144 III. Süreç.

147 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM. — *İkinci Kanun: Karşılıklı etki.*

147 I. Süreçler zinciri
151 II. 19. Yüzyılın büyük keşifleri.
151 1. Canlı hücrenin ve gelişiminin keşfi
152 2. Enerjinin dönüşümünün keşfi.
152 3. İnsanlarda ve hayvanlarda evrimin keşfi.
153 III. Tarihî gelişim veya helezonî (sarmal) gelişim.
154 IV. Sonuç.

156 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM. — *Üçüncü Kanun: Çelişme.*

157 I. Hayat ve ölüm.
159 II. Şeyler, dönüşüp, kendi zıtları haline gelirler.
162 III. Olumlama, inkâr ve inkârın inkârı.
165 IV. Toparlayalım.
166 V. Zıtların birliği.
168 VI. Kaçınılması gereken yanlışlar.
170 VII. Diyalektiğin pratik sonuçları.

173 BEŞİNCİ BÖLÜM. — *Dördüncü Kanun: Niceliğin niteliğe dönüşümü veya hamleli ilerleyiş kanunu.*

173 I. Reformlar veya devrim.
174 1. Tarihin verdiği kanıtlar.
175 2. Bilimin verdiği kanıtlar.
177 II. Tarihî materyalizm.
177 1. Tarihi nasıl açıklamalı.
178 2. Tarih insanların eseridir.

BEŞİNCİ KISIM
TARİHÎ MATERYALİZM

183 BİRİNCİ BÖLÜM. — *Tarihin güdücü kuvvetleri.*

184 I. Kaçınılması gereken bir yanlış.
185 II. "Sosyal varlık" ve bilinç.
185 III. İdealist teoriler.
186 IV. "Sosyal varlık" ve hayat şartları.
187 V. Sınıf mücadeleleri, tarihin hareket ettirici kuvveti.

191 İKİNCİ BÖLÜM. — *Sınıflar ve iktisadî şartlar nereden gelir?*

192 I. İlk büyük iş bölümü.
193 II. Toplumun sınıflara ilk bölünmesi.
194 III. İkinci büyük iş bölümü.
194 IV. Toplumun sınıflara ikinci bölünmesi.
196 V. İktisadî şartları tayin eden (belirleyen) nedir?
197 VI. Üretim tarzları.
199 VII. Dikkat edilecek noktalar.

ALTINCI KISIM
DİYALEKTİK MATERYALİZM VE İDEOLOJİLER

203 TEK BÖLÜM. — *Diyalektik metodun ideolojilere uygulanması.*

203 I. Marksizm için ideolojilerin önemi nedir?
204 II. İdeoloji nedir? (ideolojik etkenler ve ideolojik biçimler).
206 III. İktisadî yapı ve ideolojik yapı.
208 IV. Doğru bilinç ve yanlış bilinç.
209 V. İdeolojik etkenlerin etki ve tepkileri.
212 VI. Diyalektik tahlil metodu.
214 VII. İdeolojik mücadelenin gerekliliği.
216 VIII. Sonuç.

217 ALFABETİK İNDEKS

ÖNSÖZ

BU başlangıç bilgileri kitabı, 1935-36 ders yılında, İşçi Üniversitesi'nde, Georges Politzer'in derslerinde öğrencilerinden biri tarafından tutulmuş olan notlardan meydana getirilmiştir. Bu notların niteliğini ve önemini anlamak için, ilkin üstadımızın amacını ve metodunu belirlemek gerekir.

Bilindiği gibi, İşçi Üniversitesi, 1932 yılında küçük bir öğretmen grubu tarafından, kol emekçilerine marksist bilimi öğretmek, çağımızı anlamalarını sağlayacak ve teknik alanda olsun, siyasî ve sosyal alanlarda olsun, eylemlerine rehberlik edecek bir düşünce metodunu onlara vermek için kurulmuştur.

Georges Politzer, başından beri, İşçi Üniversitesi'nde, marksist felsefeyi, diyalektik materyalizmi öğretmeyi üzerine aldı. Resmî öğretim, bu felsefeyi bilmezlikten geldiği veya bozduğu için bu öğretime daha da fazla ihtiyaç vardı.

Bu derslere katılmak imtiyazını elde edenlerden hiç biri —o, her yıl, her yaştan ve meslekten kimselerin katıldığı, fakat genç işçilerin çoğunlukta olduğu dinleyiciler önünde konuşurdu—, kuru ve nankör bir konuyu tecrübesiz dinleyicilere kavratmaya öylesine özenen, o kadar çoşkun ve bilgili ve kardeşlik dolu bu uzun boylu, kızıl saçlı delikanlının bıraktığı derin izlenimi unutmayacaktır.

Otoritesi, derslerine, sert olmasını bilen, ama daima âdil kalan, hoş bir disiplin verirdi; ve kişiliğinden öyle bir yaşama gücü, öyle bir aydınlık fışkırırdı ki, bütün öğrencileri onu beğenir, onu severdi.

Derslerinin iyi anlaşılması için Politzer, önce, bütün felsefe dilini ve yalnız konuya girmiş olanların anlayabileceği teknik terimleri sözlüğünden çıkarmıştı. Herkesin bildiği basit kelimeleri kullanmak istiyordu. Özel bir terimi kullanmak zorunda kaldığı zaman, bunu, alışılmış örneklerle uzun uzadıya açıklamayı ihmal etmezdi. Öğrencilerinden biri tartışmalarda bilgiççe sözler kullandığında, onu düzeltir ve yakınlarının iyi bildikleri keskin hicviyle onu alaya alırdı.

Sade ve açık olmayı ister ve anlattığı düşüncelerin ve teorilerin doğruluğundan ve gerçekliğinden hiç bir şey feda etmeden, daima sağduyuya hitap ederdi. Dersten önce ve sonra dinleyicileri tartışmaya sokarak, derslerini son derece canlı hale getirmeyi bilirdi. Şöyle çalışırdı: her dersin sonunda denetleme sorusu dediği bir iki soru sorardı; bu soruların amacı, dersi özetlemek veya özel bir konuya uygulamaktı. Öğrenciler konuyu işlemek zorunda olmamakla beraber, buna katlananlar ve ertesi derse yazılı bir ödev olarak getirenler çoktu. O zaman ödevi kimin yaptığını sorardı; el kaldırılır ve aramızdan birkaçını, yazdığımızı okumak ve

gerektiğinde sözlü açıklamalarla tamamlamak için seçerdi. Politzer eleştirir veya kutlar ve öğrenciler arasında kısa bir tartışma yaratırdı; sonra tartışmanın öğrettiklerini özetleyerek sonuca bağlardı. Bu iş, aşağı yukarı yarım saat sürer ve bir önceki dersi kaçırmış olanlara eksiklerini tamamlamak ve önceden öğrenmiş olduklarıyla bağ kurmak imkânını verirdi; öğretmen de kendisinin ne ölçüde anlaşıldığını görürdü; gerekirse ince veya karanlık kalmış noktalar üzerinde ısrar ederdi.

Bundan sonra, aşağı yukarı bir saat süren yeni dersine başlardı; sonunda da öğrenciler, yeni anlatılan konuda sorular sorarlardı. Bu sorular genellikle yerinde ve ilginç olurdu; Politzer bundan yararlanarak anlattıklarını daha çok açar ve dersin özünü değişik bir açıdan yeniden ele alırdı.

Konusunu derinlemesine bilen ve hayranlık uyandıracak derecede kıvrak bir zekâya sahip olan Georges Politzer, her şeyden önce dinleyicilerinin tepkisine bakardı: her seferinde genel havayı değerlendirir ve öğrencilerinin kavrayış derecelerini daima ölçerdi. Bundan dolayı, onu, ihtiraslı bir ilgiyle izlerlerdi. Binlerce militanın yetiştirilmesine katkıda bulunmuştur ve bugün bunlar arasında sorumlu mevkilerde olanlar çoktur.

Bu öğretimin değerini anlamış olan, ve onu dinlemek imkânından yoksun bulunan herkesi ve özellikle taşradaki arkadaşlarımızı düşünen bizler, bu derslerin yayınlanmasını isterdik. Bunu düşüneceğine söz vermişti, fakat sonu gelmeyen işleri arasında bu tasarıyı gerçekleştirecek zamanı bir türlü bulamadı.

Bir üst sınıfın kurulduğu İşçi Üniversitesi'nde, felsefe bölümündeki ikinci ders yılımda, Politzer'den ödevlerimi düzeltmesini istemek fırsatını buldum ve isteğine uyarak not defterlerimi ona verdim. Beğenince de, kendisine, notlarıma bakarak, derslerini basılmak üzere yazmayı teklif ettim.

Bunları gözden geçirip düzeltmeye söz vererek beni destekledi. Ne yazık ki, buna vakti olmadı. Uğraştığı işler gittikçe ağırlaştığından, üst felsefe sınıfının öğretimini dostumuz René Maublanc'a bıraktı. Kendisine tasarımızı anlattım ve yazmış olduğum ilk dersleri gözden geçirmesini istedim. Hemen kabul etti; daha sonra Georges Politzer'e sunacağımız bu çalışmayı bitirmeye beni teşvik etti. Fakat savaş geldi çattı: Politzer, Hitlerci istilâcılara karşı dövüşürken kahramanca öldü.

Öğretmenimiz, tasvip ettiği ve desteklediği bir çalışmaya son biçimini veremese bile, ders notlarıma göre bunun yayınlanmasını yararlı bulduk.

İşçi Üniversitesi'ndeki felsefe derslerine, her yıl, materyalizm kelimesinin gerçek anlamını belirterek ve bu kelimenin anlamını bozan iftiracılara karşı çıkarak başlayan Georges Politzer, materyalist filozofun ülküden (idealden) yoksun olmadığını ve bu ülküyü zafere ulaştırmak için savaşmaya hazır olduğunu bütün gücüyle hatırlatırdı. O günden bu yana bunu, fedakârlığıyla, bizzat ispat etmeyi bildi. Onun kahramanca ölümü, marksizmde teori ile pratiğin birliğini anlattığı giriş dersine canlı bir örnek oldu. Marksizmi, "insanı bir makineye veya goril ya da şempanzeden az üstün bir hayvan haline dönüştüren bir öğreti"[1] olarak tanıtmaya yeniden cesaret edildiği bir zamanda, bir ülküye olan bu bağlılık, bu fedakârlık ve bu yüksek ahlâkî değer üzerinde ısrarla durmak faydasız değildir.

Arkadaşlarımızın anısına bu türlü sataşmalara ne kadar karşı çıksak azdır. Buna cesaret edenlere, sadece, marksist olan ve Paris İşçi Üniversitesi'nde öğretim yapan Georges Politzer, Gabriel Péri, Jacques Solomon, Jacques Decour örneklerini hatırlatalım: hepsi de zamanlarının önemli bir kısmını herhangi bir kenar mahallede, işçilere, felsefe, iktisat, tarih veya tabiat bilimlerini öğretmeye hasretmekte tered-

1 Muhterem Peder Panici tarafından, Paris'in Notre-Dame kilisesinde, 18 Şubat 1945'de, Karem yortusu dolayısıyla verilen vaız.

düt etmeyen, özentisiz, candan ve iyi arkadaşlardı.

İşçi Üniversitesi, 1939'da kapandı. Kurtuluştan sonra Yeni Üniversite adıyla yeniden ortaya çıktı. Kurşuna dizilenlerin yerine geçen yeni bir öğretmen grubu, eskilerin bıraktığı yerden işe koyuldu.

Bu esaslı görevimizde, hiç bir şey, bize, İşçi Üniversitesi'nin kurucu ve idarecilerinden birini saygıyla anmaktan fazla gayret veremez. Ve hiç bir saygı hareketi, Georges Politzer'in *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*'ni yayınlamaktan daha yerinde ve daha yararlı olamaz.

Maurice LE GOAS

YAYINLAYANLARIN NOTU*

GEORGES Politzer'in *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*'nin bu yeni baskısı baştan aşağı gözden geçirilmiş, bazı kısımları düzeltilmiş ve Alfabetik İndeks düzenlenip tamamlanmıştır. Siyasî mücadelenin ifadesi olan ideolojik mücadelenin gittikçe daha fazla keskinleştiği bir zamanda, her dürüst zekânın, mistikleştirme girişimleri karşısında fikren silâhlanmasının önemli olduğu böyle bir zamanda, okuyucuya, öncekinden daha da yetkin bir çalışma aracı sunmak, bize vazgeçilmez göründü. İlk baskılarımızın bazı kusurlar taşıdığını söylemek, gerçeğe karşı borçlu olduğumuz bir husustur.

* Editions Sociales. —ç.

Bundan dolayı, Politzer'in metnini, gerektiği zaman ıslah ederek, satır satır tashih ettik. Pek açıktır ki, «öz»e dokunmadık; düzeltmelerimiz ancak biçimde kaldı.

(Politzer'in vermiş olduğu ve dostumuz Le Goas'ın notları arasında bulduğumuz) birkaç yazılı ödevi ve okuma parçasını ekledik; alfabetik indeksi baştan sona gözden geçirerek, kısa bir felsefe tarihi sözlüğü haline getirdik.

Büyük arkadaşımız Paul Langevin, elindeki nüshada, iyi bildiği bir bilimsel meselede teferruata ait iki yanlışı eliyle düzeltmişti. Paul Langevin, yeni baskıda bu düzeltmelerin yapılmasını istiyordu. Bunlar yapılmıştır.

POLİTZER'in eseri, bu durumuyla, marksizmin temeli olan diyalektik materyalizmin öğrenilmesinde önceki baskılardan daha iyi, vazgeçilmez bir başlangıç kitabıdır. Mücadeleci işçiye olduğu kadar lise öğrencisine de, tecessüs sahibi zekâlara olduğu kadar uzmanlaşmış aydına da yarayacaktır.

Kitapta bazı eksikler olduğunu, bazı açıklamaları daha da tasrih etmek, bazı yargıları ek açıklamalarla derinliğine işlemek gerektiğini, herkesten önce Politzer biliyordu. Fakat o, her şeyde olduğu gibi, felsefede *baştan başlamak gerektiğini* de biliyordu. Şu halde, bu ilkeler kitabının öğrettiklerini, bir başlangıç eğitimi olarak görmeliyiz.

HER dersin sonuna Politzer'in okunmasını öğütlediği parçaların listesini ve denetleme sorularını koymaya dikkat ettik.

Bu soruların iki kategori okuyucu için çok önemli olduklarını düşünüyoruz:

1° Öğrenciler, yani kitabı okumakla yetinmeyip onu incelemek isteyenler için. Bunlara, öğütlenen okuma parçalarıyla her dersi tamamladıktan sonra, kitabı kapayıp sorulan soru veya sorular üstünde düşünmeyi, akıllarından veya daha iyisi yazıyla bunlara cevap vermelerini tavsiye ederiz. Öğrenci, daha sonra kitaba bakarak, dersten aklında kalanı denetleyecektir.

2° Öğretmenler, yani bir marksist araştırma kurumun-

da öğretimin temeli olarak bu kitaptan yararlanmak isteyecekler için. Sorular bunlara, öğretimlerini canlı kılmak, verimli tartışmalar açmak imkânını verecektir.

Ve nihayet bu kitap, herkese, girişindeki açıklamalarla ve denetleme sorularıyla, mükemmel bir öğretim metodu verecektir.

BİRİNCİ KISIM

FELSEFE MESELELERİ

I. — Felsefeyi öğrenmeye niçin çalışmalıyız?
II. — Felsefeyi öğrenmek zor mudur?
III. — Felsefe nedir?
IV. — Materyalist felsefe nedir?
V. — Materyalizm ile marksizm arasındaki ilişkiler nelerdir?
VI. — Burjuvazinin marksizme karşı kampanyası (mücadelesi).

I. — Felsefeyi öğrenmeye niçin çalışmalıyız?

Bu eser boyunca, materyalist felsefenin başlangıç ilkelerini tanıtmak ve açıklamak kararındayız.

Niçin? Çünkü, marksizm, diyalektif materyalizm felsefesine ve metoduna sıkı sıkıya bağlıdır. Şu halde, marksiz-

mi iyi anlamak ve burjuva teorilerinin iddia ve kanıtlarını çürütmek için olduğu kadar, etkili bir siyasî mücadeleye girişmek için de bu felsefeyi ve bu metodu incelemek zorunludur.

Gerçekten, devrimci teori olmadan, devrimci pratik (eylem) olmaz. Bu, her şeyden önce, teoriyi pratiğe bağlamak gerekir, demektir.

Pratik nedir? Pratik, *gerçekleştirme olayıdır*. Örneğin, sanayi ve tarım, bazı teorileri (kimya, fizik veya biyoloji teorilerini) gerçekleştirirler (yani onları gerçek âleme sokarlar).

Teori nedir? Gerçekleştirmek istediğimiz şeyler hakkındaki *bilgi*dir.

Sadece pratik olarak kalınabilir, fakat bu takdirde gerçekleştirme sadece görenekle mümkün olabilir. Sadece teorik olarak kalınabilir, fakat bu takdirde düşünülenlerin gerçekleştirilmesi çoğu zaman imkânsız olur. Öyleyse teori ile pratik arasında bağlantı olması gereklidir. Bütün mesele, bu teorinin ne olması gerektiğini ve pratikle bağlantısının ne olacağını bilmektir.

Mücadeleci bir işçinin doğru hareket edebilmesi için doğru bir tahlil ve muhakeme metoduna sahip olması gerektiğini düşünüyoruz. Ona, hazır çözüm yolları veren bir dogmadan ibaret bir metodun değil, hiç bir zaman aynı olmayan olayları ve şartları hesaba katan bir metot, teori ile pratiği ve düşünce ile hayatı birbirinden ayırmayan bir metot gerektiğini düşünüyoruz. İşte bu metot, marksizmin temeli olan ve açıklamaya karar verdiğimiz diyalektik materyalizm felsefesinin içinde vardır.

II. — Felsefeyi öğrenmek zor mudur?

Genellikle, işçilerin felsefeyi öğrenmesinin çok zor olduğu ve özel bilgileri gerektirdiği sanılır. Burjuva ders ki-

taplarının, bu düşünceleri doğrulayacak ve işçileri yıldıracak tarzda yazılmış olduğunu itiraf etmek gerekir.

Genel olarak öğrenimin ve özel olarak felsefenin taşıdığı zorlukları inkâr etmeyi aklımızdan geçirmiyoruz; fakat bu zorluklar pekâlâ aşılabilir, çünkü bunlar, okuyucularımızın çoğu için konunun yeni olması gerçeğinden doğar.

Baştan itibaren, şeyleri belirlerken, günlük dilde anlamı bozulmuş bulunan kelimelerin bazı tariflerini yeniden gözden geçirmeye bu okuyucuları zaten davet edeceğiz.

III. — Felsefe nedir?

Halk dilinde filozof denince, ya havalarda yaşayan biri, ya da olayları iyi tarafından gören, kendisini boş yere üzmeyen biri anlaşılır. Oysa, tam tersine, filozof, belirli sorulara açık cevaplar getirmek isteyen kimsedir. Felsefenin, evrenin meselelerine (Dünya nereden geliyor? Biz nereye gidiyoruz? vs.) cevap vermek istediği düşünülürse, filozofun çok şeyle uğraştığı ve söylenenin aksine, derdi bol bir insan olduğu görülür.

Öyleyse, felsefeyi tanımlamak için, felsefenin evreni, tabiatı açıklamak istediğini, *en genel meseleleri incelediğini* söyleyeceğiz. Daha az genel olan meseleler, bilim tarafından incelenir. Öyleyse, felsefe, bilimlere *dayanmak* ve onlara *bağlı olmak* anlamında bilimlerin uzantısıdır.

Marksist felsefenin, bütün meseleler için bir çözüm metodu getirdiğini ve bu metodun, materyalizm denen şeyin bir parçası olduğunu hemen ekleyelim.

IV. — Materyalist felsefe nedir?

Burada da, hemen işaret etmemiz gereken bir karışıklık vardır; kabaca, materyalist, kendini maddî zevklere adamış insan anlamında kullanılmaktadır. İçinde *madde* (matière) kelimesi bulunan materyalizm kelimesiyle oynanarak, bu kelimeye tamamen yanlış bir anlam verilmiştir.

Kelimenin bilimsel anlamında materyalizmi incelerken, ona gerçek anlamını yeniden vereceğiz. Göreceğimiz gibi, materyalist olmak, bir ülkü sahibi olmaya ve bunu zafere ulaştırmak için savaşmaya engel değildir.

Felsefenin, dünyanın en genel sorunlarına bir izah aradığını söyledik. Fakat bu izah, tarih boyunca hep aynı olmamıştır.

İlk insanlar, tabiatı, dünyayı açıklamaya çalışmışlar, fakat başaramamışlardır. Gerçekten de dünyayı ve çevremizdeki olayları açıklamamızı sağlayan, bilimlerdir; oysa bilimlerin ilerlemesini sağlayan buluşlar, çok yenidir.

Demek ki, ilk insanların bilgisizliği araştırmalarına bir engeldi. Bunun içindir ki, tarih boyunca, bu bilgisizlik yüzünden dünyayı tabiatüstü güçlerle açıklamak isteyen *dinlerin* ortaya çıktığını görüyoruz. Dinlerin yaptığı açıklama, bilime aykırıdır. Oysa yüzyıllar boyunca bilim yavaş yavaş geliştikçe, insanlar, bilimsel deneylerden hareket ederek dünyayı maddî olaylarla açıklamayı denediler ve şeyleri bilimlerle açıklama isteğinden ve iradesinden materyalist felsefe doğdu.

Aşağıdaki sayfalarda materyalizmi inceleyeceğiz; fakat, *materyalizmin, evreni bilim yoluyla açıklamaktan başka bir şey olmadığını* daha şimdiden aklımızda tutmalıyız.

Materyalist felsefenin tarihini incelerken, bilgisizliğe karşı savaşın ne kadar zor ve çetin olduğunu göreceğiz. Materyalizm ve bilgisizlik yanyana hayatlarını sürdürdüklerine göre, bu savaşın, günümüzde henüz bitmediğini ayrıca kaydetmeliyiz.

Marx ve Engels, işte bu savaşın özüne karıştılar. Onlar, 19. Yüzyılın büyük keşiflerinin önemini kavrayarak, evrenin bilimsel açıklaması yolunda materyalist felsefeye pek büyük ilerleme imkânları verdiler. Diyalektik materyalizm, böyle doğdu. Sonra, dünyayı yöneten kanunların, toplumların ilerlemesini de açıklamaya imkân verdiğini ilk ola-

rak onlar gördüler; böylece, ünlü tarihî materyalizm teorisini ortaya çıkardılar.

Bu eserde, niyetimiz, ilkin materyalizmi, sonra diyalektik materyalizmi ve nihayet tarihî materyalizmi incelemektir. Fakat her şeyden önce, materyalizm ile marksizm arasındaki ilişkileri ortaya koymak istiyoruz.

V. — Materyalizm ile marksizm arasındaki ilişkiler nelerdir?

Bunları şöyle özetleyebiliriz:

1. Materyalizm felsefesi, marksizmin temelidir.[2]

2. Dünya meselelerine bilimsel cevaplar getirmek isteyen bu materyalist felsefe, tarih boyunca bilimlerle birlikte ilerler. O halde marksizm, bilimlerden çıkmıştır, onlara dayanır ve onlarla birlikte gelişir.

3. Marx ve Engels'ten önce, zaman zaman ve çeşitli biçimlerde materyalist felsefeler var olmuştu. Fakat 19. Yüzyılda, bilimler ileriye doğru büyük bir adım atınca, Marx ve Engels, çağdaş bilimlerden yola çıkarak bu eski materyalizmi yenilemişler ve bize marksizmin temeli olan, *diyalektik materyalizm* denilen *çağdaş materyalizmi* vermişlerdir.

Bu birkaç açıklamayla, materyalist felsefenin, söylenenin aksine, bir tarihe sahip olduğunu görüyoruz. Bu tarih, bilimlerin tarihine sıkı sıkıya bağlıdır. Temeli materyalizme dayanan marksizm, tek bir adamın kafasından çıkmış değildir. Daha Diderot'da çok ilerlemiş bulunan eski materyalizmin sonucudur, onun devamıdır. Marksizm, 18. Yüzyıl ansiklopedistlerinin geliştirdiği ve 19. Yüzyılın büyük keşifleriyle zenginleşen materyalizmin çiçek açmasıdır. Marksizm yaşayan ve canlı bir teoridir; onun meseleleri nasıl ele

2 Bkz. : Lénine, «Le Matérialisme et la Philosophie du Réformisme» *Karl Marx et sa Doctrine*, Editions Sociales, 1953, s. 60.

aldığını göstermek için, herkesin bildiği sınıf mücadelesi meselesini örnek olarak alacağız.

Bu mesele hakkında insanlar ne düşünürler? Bazıları ekmeği savunmanın siyasî mücadeleden ayrı olduğunu düşünürler. Bazıları, örgütlenme zorunluğunu reddederek sokak kavgalarının yeterli olduğunu düşünürler. Diğer bazıları, sadece siyasî mücadelenin bu meseleye bir çözüm getireceğini ileri sürerler.

Bir marksist için sınıf mücadelesi şunları içerir:

a. Bir iktisadî mücadele.

b. Bir siyasî mücadele.

c. Bir ideolojik mücadele.

Öyleyse mesele, bu alanların her üçünde birden *aynı zamanda* ortaya konmalıdır.

a. Barış için savaşmadan, özgürlüğü savunmadan ve bu hedefler için savaşmaya yarayan düşünceler savunulmadan ekmek için savaşılamaz.

b. Marx'tan beri gerçek bir bilim haline gelmiş bulunan siyasî mücadele için de durum aynıdır: böyle bir mücadeleyi yürütmek için hem iktisadî durumu, hem de ideolojik akımları birlikte hesaba katmak zorunludur.

c. Propaganda biçiminde beliren ideolojik mücadeleye gelince, onun da etkili olması için iktisadî ve siyasî durumu hesaba katmak gerekir.

Demek ki, bütün bu meselelerin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve böylece, sınıf mücadelesi denilen bu büyük meselenin herhangi bir yönü karşısında, —örneğin bir grevde— meselenin bütününü ve ayrıca her veriyi göz önünde tutmadan bir karara varılamıyacağını görüyoruz.

Şu halde, bütün alanlarda birden mücadele edebilen, harekete en iyi yönü verecektir.

Bir marksist, sınıf mücadelesi meselesini böyle anlar. Oysa her gün yürütmek zorunda olduğumuz ideolojik mücadelede, çözülmesi güç meselelerle karşı karşıya kalıyoruz:

ruhun ölümsüzlüğü, Tanrının varlığı, dünyanın başlangıcı, vs.. Diyalektik materyalizm, bize bu meseleleri çözmeyi sağlayacak ve aynı zamanda marksizmi tamamlamak ve yenilemek iddiasıyla onu tahrif edenlerin maskesini düşürecek bir düşünce metodu verecektir.

VI. — Burjuvazinin marksizme karşı kampanyası (mücadelesi).

Bu tahrif teşebbüsleri, çok çeşitli temellere dayanır. Marksizm-öncesi dönemin sosyalist yazarlarını marksizme karşı çıkarmaya çalışıyorlar. Böylece hayalcı sosyalistlerin sık sık Marx'a karşı kullanıldığını görüyoruz. Bazıları da Proudhon'u kullanır; daha başkaları 1914 öncesi revizyonistlerinden bir şeyler çıkarmaya çalışır. (Oysa bunların görüşleri kesinlikle çürütülmüştür.) Fakat özellikle üzerinde durulması gereken, burjuvazinin, marksizm etrafında yürüttüğü sükût kampanyasıdır. Burjuvazi, özellikle, materyalist felsefenin, marksist biçiminde tanınmasını önlemek için elinden geleni yapmıştır. Fransa'daki felsefe öğretiminin bütünü, bu bakımdan çarpıcı bir örnektir.

Ortaöğretim kurumlarında felsefe öğretilir. Fakat bütün bu öğretim, Marx ve Engels tarafından işlenmiş bulunan bir materyalist felsefenin varlığı hiç öğrenilmeden izlenebilir. Felsefe ders kitaplarında materyalizmden bahsedildiği zaman (her şeye rağmen yine bahsetmeleri gerekiyor çünkü), marksizm ile materyalizm *ayrı ayrı* işleniyor. Genellikle, marksizm sadece bir siyasî öğreti olarak sunuluyor ve tarihî materyalizmden bahsedildiği zaman, bu münasebetle materyalizm felsefesinden bahsedilmiyor; nihayet, diyalektik materyalizm tamamen bilinmezlikten geliniyor.

Bu durum yalnız okullarla liselere özgü değildir. Üniversitelerde de durum tamamen aynıdır. En karakteristik olay şudur ki, Fransa'da, marksizmin, materyalizm denilen bir felsefeye sahip olduğunu, geleneksel materyalizmin çağ-

daş bir şeklinin mevcut bulunduğunu ve bunun da marksizm veya diyalektik materyalizm olduğunu bilmeden, Fransız üniversitelerinin verdiği en yüksek diplomalarla bezenmiş bir felsefe "uzmanı" olmak mümkündür.

Marksizmin, sadece genel bir toplum anlayışını değil, fakat genel bir evren anlayışını da içerdiğini göstermek istiyoruz. Öyleyse, marksizmin büyük eksiğinin bir felsefeden yoksunluk olduğunu söyleyerek yakınmak ve işçi hareketinin bazı kuramcılarının (nazariyecilerinin) yaptığı gibi marksizmde eksik olan bu felsefeyi aramaya çıkmayı istemek, bazılarının iddia ettiğinin aksine, gereksizdir. Çünkü, marksizmin bir felsefesi *vardır*, o da diyalektik materyalizmdir.

Ayrıca, bu susuş kampanyasına, bütün tahriflere ve egemen sınıfların aldığı bütün tedbirlere rağmen, marksizm ve felsefesi, gittikçe daha fazla tanınmaya başlamış bulunuyor.

I. — Felsefeyi öğrenmeye nasıl başlamalıyız?
II. — Dünyayı açıklamanın iki yolu.
III. — Madde ve ruh.
IV. — Madde nedir? Ruh nedir?
V. — Felsefenin temel sorusu veya meselesi.
VI. — İdealizm ve materyalizm.

I. — Felsefeyi öğrenmeye nasıl başlamalıyız?

Girişte, diyalektik materyalizm felsefesinin, marksizmin temeli olduğunu birkaç defa söylemiştik.

Amacımız, bu felsefeyi öğrenmeye çalışmaktır; fakat bu amaca ulaşmak için adım adım ilerlemek zorundayız.

Diyalektik materyalizmden bahsederken önümüze iki kelime çıkar: *materyalizm* ve *diyalektik*; bu da materyalizmin

diyalektik *olduğu* anlamına gelir. Marx ve Engels'ten önce materyalizmin var olduğunu, fakat bunların, 19. Yüzyılın keşiflerinin yardımıyla, bu materyalizmi dönüştürdüklerini ve "diyalektik" materyalizmi yarattıklarını biliyoruz.

İlerde, materyalizmin çağdaş biçimini tanımlamak için kullanılan "diyalektik" kelimesinin anlamını inceleyeceğiz.

Fakat, Marx ve Engels'ten önce de materyalist filozoflar (örneğin 18. Yüzyılda Diderot) olduğuna ve bütün materyalistlerin ortak noktaları bulunduğuna göre, diyalektik materyalizme geçmeden önce materyalizmin *tarihini* öğrenmeye çalışmalıyız. Materyalizmin karşısına çıkarılan görüşleri de tanımalıyız .

II. — Dünyayı açıklamanın iki yolu.

Felsefenin "en genel meselelerin incelenmesi" olduğunu ve amacının dünyayı, tabiatı ve insanı açıklamak olduğunu gördük.

Bir burjuva felsefe el kitabını açarsak içinde bulunan çeşitli felsefelerin çokluğundan ürkeriz. Bunlar, zor veya kolay, sonu 'izm' ile biten bir sürü kelimeyle anlatılmışlardır: kritisizm (eleştiricilik), evolüsyonizm (evrimcilik), entelektüalizm (akılcılık), vs. gibi. Bu bolluk, karışıklığa yol açmaktadır. Zaten bu durumu aydınlatmak için burjuvazi hiç bir şey yapmamıştır, aksine zorlatırmıştır. Fakat biz bu sistemleri daha şimdiden sınıflandırabilir ve iki büyük akımı, birbirine açıkça karşıt iki düşünüş biçimini, birbirinden ayırt edebiliriz:

a) Bilimsel anlayış.
b) Bilime aykırı anlayış.

III. — Madde ve ruh.

Filozoflar dünyayı, tabiatı, insanı, nihayet bizi çevreleyen her şeyi açıklamaya giriştiklerinde, ayrımlar yapmak zorunda kaldılar. Gördüğümüz ve tuttuğumuz birtakım mad-

dî nesnelerin, eşyanın varolduğunu kendimiz tespit ediyoruz. Ayrıca görmediğimiz, dokunamadığımız ve ölçemediğimiz, düşünceler (fikirler) gibi başka gerçeklerin varolduğunu biliyoruz.

Demek ki, şeyleri şöyle sınıflandırıyoruz: bir yanda maddî olanlar; öte yanda maddî olmayanlar ve ruh, düşünce ve fikirler âleminde olanlar.

İşte böylece, filozoflar, *maddenin* ve *ruhun* varlığı önünde bulunuyorlar.

IV. — Madde nedir? Ruh nedir?

Şeylerin madde veya ruh olarak sınıflandırıldığını, genel bir tarzda şimdi gördük.

Fakat bu ayrımın çeşitli biçimlerde ve çeşitli adlar altında yapıldığını belirtmeliyiz.

Böylece, ruh yerine akıl, düşünce, bilinç, can; aynı şekilde, madde yerine tabiat, dünya, yeryüzü, varlık diyebiliyoruz.

Yine bu yüzden Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı kitabında madde yerine varlık, ruh yerine de düşünce diyor.

Düşünce veya ruhla, varlık veya maddeyi şöyle tanımlıyabiliriz.

Düşünce, şeylerin zihnimizde bıraktığı fikirdir; bu fikirlerin bazıları duyumlarımızdan gelirler ve maddî şeylere tekabül ederler; Tanrı, felsefe, sonsuzluk ve bizzat düşünce gibi diğer bazı fikirler maddî nesnelerin karşılığı değildirler. Burada aklımızda kalması gereken esas, gördüğümüz ve hissettiğimiz *için* birtakım düşünce ve duygulara sahip olduğumuzdur.

Madde veya varlık, duyumlarımızın ve algılarımızın bize gösterdiklerinin ve bize sunduklarının hepsi, genel olarak "dış dünya" denilen ve bizi çevreleyen şeylerin bütünüdür. Örnek : kâğıt yaprağı, beyazdır. Beyaz olduğunu *bilmek*

bir fikirdir ve bu fikri bana duyularım veriyor. Fakat madde, kâğıt yaprağının kendisidir.

İşte bu yüzdendir ki filozoflar varlıkla düşünce, veya maddeyle ruh, veya beyinle bilinç vs. arasındaki ilişkilerden söz açtıklarında, söz konusu olan soru hep birdir : madde veya ruhtan, varlık veya düşünceden hangisi daha önemlidir? Hangisi diğerinden önce gelir? Felsefenin temel sorusu budur.

V. — Felsefenin temel sorusu veya meselesi.

Herkes öldükten sonra ne olacağımızı, dünyanın nereden geldiğini, yeryüzünün nasıl teşekkül ettiğini kendi kendine sormuştur. Herhangi bir şeyin ezelden beri varolduğunu kabul etmek zor gelir. Belli bir anda hiç bir şeyin mevcut olmadığını düşünme eğilimi vardır. Bu yüzden dinin öğretisine inanmak daha kolaydır : "Ruh, karanlıklar üstünde uçardı. ... Madde, sonra ortaya çıktı." Düşüncelerimizin nerede olduğunu da kendi kendimize sorarız ve böylece ruh ile madde, düşünce ile beyin arasındaki ilişkiler meselesini kendimize göre ortaya koymuş oluruz. Öte yandan, soru, daha birçok tarzda ortaya konabilir. Örneğin, iradeyle yapma gücü arasındaki ilişkiler nelerdir? İrade burada ruh, düşüncedir; yapma gücü ise yapılması mümkün olandır, varlıktır, maddedir. Yine sık sık, "sosyal varlık" ile "sosyal bilinç" arasındaki ilişkiler sorusu ile karşılaşırız.

Demek ki, felsefenin temel sorusu, çeşitli görünüşlerle ortaya çıkıyor. Böylece maddeyle ruh arasındaki ilişkiler meselesinin nasıl konulduğunu anlamaya çalışmanın ne kadar önemli olduğu görülüyor. Çünkü biliyoruz ki, bu sorunun yalnız iki cevabı vardır :

1. Bilimsel cevap.
2. Bilime aykırı cevap.

VI. — İdealizm ve materyalizm.

Böylece, bu önemli meselede filozoflar, taraf tutmak zorunda kaldılar.

Tamamen bilgisiz olan, dünya ve kendileri hakkında hiç bir bilgileri olmayan ve dünyaya etki yapmak için ancak güçsüz teknik araçlara sahip bulunan ilk insanlar, kendilerini şaşırtan her şeyin sorumluluğunu tabiatüstü varlıklara yüklüyorlardı. Rüyalarında kendilerini ve soydaşlarını canlı olarak görürlerdi, ve bu rüyaların dürtüsüyle hayallerinde, herkesin çift varlığa sahip olduğu anlayışına vardılar. Bu "ikili varlık" fikriyle bulanan (karışan) kafalarıyla "kendi düşünce ve duyumlarının bizzat kendi vücutlarının bir faaliyeti değil de, bu vücutta oturan ve ölüm anında onu terkeden özel bir ruhun faaliyeti olduğu"[3] kanısına vardılar.

Bunu takiben, ruhun ölmezliği ve maddenin dışında ve ötesinde bir ruh hayatının mümkün olduğu fikri doğdu.

Bunun gibi, zayıflıkları, tabiat kuvvetleri karşısındaki ürkeklikleri, anlamadıkları ve tekniklerinin başa çıkmalarına imkân vermediği (yeşerme, fırtına, sel vs. gibi) tabiat olayları, onları, bu kuvvetlerin arkasında pek güçlü bir takım varlıklar, iyi veya kötü, fakat her halde kaprisli "ruhlar" veya "tanrılar" olduğu düşüncesine götürdü.

Gene bunun gibi, insanlardan daha güçlü varlıklara, tanrılara inanıyorlardı, ama bunları insan veya hayvan biçiminde, yani maddî cisimler olarak düşünüyorlardı. Ancak sonradandır ki, ruhlar ve tanrılar (tanrıların yerini alan tek Tanrı da öyle) saf [maddeden soyut -ç.] ruhlar biçiminde düşünüldü.

O zaman, gerçekler âleminde, tamamen özgül bir hayata sahip olan, vücutlardan tamamen bağımsız olan ve varolmak için vücutlara ihtiyacı olmayan ruhların mevcut olduğu fikrine varıldı.

---

3 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu", *Felsefe İncelemeleri*, çev : Cem Eroğul, Doğan Yayınları, Ankara, 1976, s. 20.

Zamanla, dine bağlı olarak, soru daha belirli bir biçimde ortaya kondu: "...dünya, Tanrı tarafından mı yaratılmıştır, yoksa ezelden beri mi vardır? Bu soruya şu veya bu şekilde cevap vermelerine göre, filozoflar iki büyük cepheye ayrılıyorlardı."[4]

Bilime aykırı açıklamayı benimseyerek Tanrının dünyayı yarattığını kabul edenler, yani ruhun maddeyi yarattığını iddia edenler, idealizm kampını meydana getirdiler.

Dünyayı bilim yoluyla açıklamaya çalışan ve tabiatın, maddenin esas unsur olduğunu düşünen ötekiler, materyalizmin çeşitli okullarına bağlandılar.

Aslında, idealizm ve materyalizm terimlerinin anlamı bundan başka bir şey değildir.

Şu halde, idealizm ve materyalizm, felsefenin temel meselesine verilmiş birbirine karşıt ve birbiriyle çelişik iki cevaptır.

İdealizm, bilimsel olmayan anlayıştır. Materyalizm, bilimsel dünya anlayışıdır.

Bu iddianın kanıtları ilerde görülecektir; fakat şimdiden şunu söyleyebiliriz ki, edinilmiş tecrübelerle, düşünceden yoksun, taşlar, madenler, toprak gibi maddî varlıklar görüldüğü halde, maddesi olmayan ruhun varolduğu hiç görülmemiştir.

Bu bölümü anlaşılmadık yanı kalmayan bir sonuca ulaştırmak için, belirtelim: 'insan düşüncesi nasıl meydana gelir?' sorusuna, ancak birbirinden tamamen ayrı ve birbirine tamamen karşıt iki cevap verilebileceğini görüyoruz:

Birinci cevap: insan, ruhu olduğu için düşünür.

İkinci cevap: insan, beyni olduğu için düşünür.

Birinci veya ikinci cevabı vereceğimize göre, bu sorudan doğan meselelere de değişik çözümler vermeye yöneleceğiz.

4 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 21.

Cevabımıza göre, idealist veya materyalist olacağız.

OKUMA

F. Engels, "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu", "İdealizm ve Maddecilik", Bkz: *Felsefe İncelemeleri*, s. 20 ve devamı, Doğan Yayınları, Ankara, 1976.

IKİNCİ BÖLÜM

İDEALİZM

I. — Ahlâkî idealizm ve felsefî idealizm.
II. — Berkeley'in idealizmini niçin incelemeliyiz?
III. — Berkeley'in idealizmi.
IV. — "İdealist" muhakemelerin (idealistçe akıl yürütmenin) sonuçları.
V. — İdealizmin iddiaları ve kanıtları :
1. Ruh maddeyi yaratır.
2. Dünya, düşüncemizin dışında ve ötesinde yoktur.
3. Şeyleri yaratan, bizim fikrimizdir.

I. — Ahlâkî idealizm ve felsefî idealizm.

Günlük dilin materyalizm konusunda yaratmış olduğu karışıklığı göstermiştik. İdealizm konusunda da aynı karışıklığı görüyoruz.

Gerçekten, *ahlâkî* idealizm ile *felsefî* idealizmi karıştırmamak gerekir.

Ahlâkî idealizm bir davaya, bir ülküye kendini adamaktır. İşçi hareketi tarihi, bize, sayısız devrimcinin, marksistin

hayatlarını feda edecek derecede bir ahlâkî ülküye kendilerini adadıklarını öğretiyor. Böyle olmakla beraber bunlar, felsefî idealizm denen öteki idealizme karşıdırlar.

Felsefî idealizm, temelinde dünyanın ruh yoluyla açıklanması bulunan bir öğretidir.

Bu, felsefenin temel sorusuna şu cevabı veren öğretidir: "Başlıca, en önemli, ilk unsur düşüncedir". Ve idealizm, düşüncenin birinci derecede önemli olduğunu iddia ederken, onun varlığı yarattığını yani başka bir deyişle, "ruhun maddeyi yarattığını" ileri sürmüş oluyor.

İdealizmin ilk biçimi budur; tam gelişimini dinlerde, Tanrı'nın yani 'sırf ruh'un, maddenin yaratıcısı olduğunu iddia ederek bulmuştur.

Felsefe tartışmalarının dışında olduğunu iddia etmiş olan ve şimdi de eden din, aslında, tersine, idealist felsefenin mantıkî ve doğrudan doğruya tezahürüdür.

Ne var ki, yüzyıllar boyunca bilimin *işe* karışmasıyla maddeyi, dünyayı, şeyleri sadece Tanrı ile değil de başka türlü de açıklamak derhal zorunlu hale geldi. Çünkü 16. Yüzyıldan itibaren bilim, tabiat olaylarını, Tanrı'yı hesaba katmadan ve yaradılış varsayımından vazgeçerek açıklamaya başladı.

Böylece, bu bilimsel, materyalist ve tanrıtanımaz açıklamalara karşı daha iyi savaşmak için, idealizmi daha ileri götürmek ve bizzat *maddenin varolduğunu bile inkâr etmek* gerekti.

18. Yüzyılın başında, kendisine idealizmin babası denen Berkeley adlı bir İngiliz piskoposu, kendini bu işe verdi.

II. — Berkeley'in idealizmini niçin incelemeliyiz?

Öyleyse, onun kurduğu felsefî sistemin amacı, materyalizmi yıkmak, maddî cevherin (substance) varolmadığını bize göstermeyi denemek olacaktır. *Dialogues d'Hylas et de*

Philonoüs (Hylas ile Philonoüs Arasında Diyaloglar) adlı kitabının önsözünde şöyle diyor :

"Bu ilkeler kabul edilir ve doğru sayılırsa, tanrıtanımazlıkla süpheciliğin aynı tek darbeyle tamamen yıkıldığı, karanlık soruların aydınlandığı, hemen hemen çözülemez olan güçlüklerin çözüldüğü ve aykırı düşünceler ileri sürmekten zevk alan insanların ortak anlayışa yeniden kavuştuğu görülecektir."[5]

Demek ki, Berkeley'e göre, doğru olan, maddenin var olmadığıdır ve bunun aksini ileri sürmek aykırı düşüncedir.

Bunu bize nasıl gösterdiğini göreceğiz. Fakat felsefeyi incelemek isteyenlerin Berkeley'in teorisine çok büyük yer vermeleri gerektiği üzerinde ısrarla durmanın faydasız olmadığını sanıyorum.

Berkeley'in tezlerinin, bazılarının gülümsemesine yol açacağını pekâlâ biliyorum. Fakat 20. Yüzyılda yaşadığımızı ve geçmişe ait her türlü incelemeden faydalandığımızı unutmamalıyız. Bundan başka materyalizmi ve materyalizm tarihini incelediğimiz zaman eski materyalist filozofların da bazan insanı güldürdüğünü göreceğiz.

Bununla beraber, Marx ve Engels'ten önce, materyalist düşünürlerin en büyüğü Diderot'nun, Berkeley'in sistemine bir miktar önem verdiğini bilmek gerekir. Çünkü o, bu sistemi: "insan zekâsının ve felsefenin yüzünü kızartmakla beraber, bütün sistemlerin en saçması olduğu halde savaşılıp yenilmesi en güç olan sistem!"[6] diye anlatır.

Bizzat Lenin, Berkeley'in felsefesine sayfalarca yer ayırmış ve şunu yazmıştır : "En çağdaş idealist filozoflar, materyalistlere karşı piskopos Berkeley'de bulunmayan tek bir kanıt ileri sürmemişlerdir."[7]

5 "Les Classiques Pour Tous" serisi, c. 13. Librairie Hatier, Paris.

6 Diderot, "Lettre sur les Aveugles", Seçme yazılar, c. I. Editions Sociales, "Classiques du Peuple", s. 87. (Aktaran: Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 27.

7 Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, çev. Sevim Belli. Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 31.

Nihayet günümüzde liselerde okutulan bir felsefe tarihi ders kitabında da Berkeley'in maddeyi esas kabul etmeyen dünya görüşü (immateryalizm) hakkında şu değerlendirme var : "Eksikleri olmasına rağmen, maddî cevherin varlığı inancını, felsefî zekâlarda her zaman için yıkması gereken, hayran olunacak teori."[8]

Bu felsefî düşünüşün herkes için önemi —aldığımız parçalarda görüldüğü gibi çeşitli sebeplerle de olsa— anlaşılıyor.

III. — Berkeley'in idealizmi.

Demek ki bu sistemin amacı, maddenin varolmadığını göstermektir.

Berkeley şöyle diyordu :

"Madde, düşünerek, ruhumuzun ve aklımızın dışında ve ötesinde var olduğuna inandığımız şey değildir. Şeylerin, onları gördüğümüz için, onlara dokunduğumuz için varolduklarını sanıyoruz; bu duyumları bize verdikleri içindir ki, onların varolduklarına inanıyoruz.

"Fakat duyumlarımız, aklımızdaki bazı fikirlerden başka bir şey değildirler. Demek ki duyularımızla algıladığımız nesneler, fikirlerden başka bir şey değildir ve fikirler aklımızın dışında ve ötesinde varolamazlar."

Berkeley'e göre şeyler vardır; o, bunların mahiyetlerini ve varlıklarını inkâr etmiyor, fakat bunların bize onları tanıtan duyumlar şeklinde varolduklarını ileri sürüyor ve duyumlarımızla nesnelerin tek ve aynı şey olduğu sonucuna varıyor.

Şeyler, elbette vardır; fakat bunlar bizde, aklımızda vardır ve aklımızın dışında ve ötesinde bunların hiç bir gerçekliği yoktur, diyor.

Şeyleri, görme duyumuzun yardımıyla kavrıyoruz; on-

---

8 Penjon, *Précis d'Histoire de la Philosophie*, Librairie Paul Delaplace, s. 320-321.

ları dokunma duyumuzla algılıyoruz. Koku alma duyumuz koku, tat alma duyumuz tat, işitme duyumuz ise ses hakkında bize bilgi verir. Bu çeşitli duyumlar bize fikirleri verir; bu fikirler birbirleriyle birleşerek kendilerine bir cins ismi verdirtirler ve kendilerini nesneler olarak düşündürtürler.

"Örneğin, belli bir renk, bir tat, bir koku, bir biçim, bir kıvam gözlemlenir. ... Bu bütün, *elma* adında bir nesne olarak tanınır.

"Başka duyum bileşimleri de, bize, taş, ağaç, kitap ve duyumlanabilen daha başka nesneleri meydana getiren, başka fikir dermelerini verir."[9]

Demek ki dünyayı ve şeyleri kendi dışımızda olarak bildiğimizi sandığımız zaman, kuruntularımızın kurbanı oluyormuşuz; çünkü bunlar sadece aklımızda vardırlar.

"*Dialogues d'Hylas et de Philonoüs*" adlı kitabında Berkeley bu tezi şöyle anlatıyor :

"Bir şeyin, aynı zamanda, kendinden başka bir şey olduğunu sanmak saçma değil midir? Örneğin, aynı anda hem sıcak, hem soğuk olabilir mi? Ellerinizden birinin sıcak, ötekinin soğuk olduğunu ve orta sıcaklıkta su dolu bir kaba her iki elinizi aynı anda daldırdığınızı düşünün: su bir ele sıcak, ötekisine soğuk gelmeyecek midir?"[10]

Madem ki bir şeyin, aynı anda bizatihi kendinden başka bir şey olabileceğine inanmak saçmadır, şu halde bundan bu şeyin sadece aklımızda varolduğu sonucunu çıkarmamız gerekir.

Berkeley, kendi düşünce ve tartışma metoduyla ne yapmaktadır? Nesneleri, şeyleri bütün özelliklerinden sıyırıyor :

"Kokuları, renkleri, tatları olduğu, büyük veya küçük, ağır veya hafif oldukları için nesnelerin varolduğunu ileri sürüyorsunuz. Ben size, bunların nesnelerde değil de aklı-

9 Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 13.
10 Aynı eser, s. 35.

mızda bulunduğunu göstereceğim.

"İşte bir bez parçası: kırmızı olduğunu söylüyorsunuz. Buna iyice emin misiniz? Kırmızılığın bezin içinde olduğunu düşünüyorsunuz. Bu kesin mi? Gözleri, bizim gözlerimizden farklı hayvanlar olduğunu ve bunların, bezi kırmızı görmeyeceklerini biliyorsunuz; sarılığa tutulmuş bir adam da bunu sarı görecektir. Öyleyse bu, ne renktedir? Değişir mi diyorsunuz? Öyleyse kırmızı, bezde değil gözde, yani bizdedir.

"Bu bezin hafif olduğunu mu söylüyorsunuz? Bunu bir karınca üzerine düşürün, o, bunu ağır bulacaktır. Öyleyse kim haklı? Hava sıcak mı sanıyorsunuz? Ateşiniz olsaydı onu soğuk bulurdunuz! Şu halde, hava soğuk mu yoksa sıcak mı?

"Kısaca aynı şeyler, aynı anda, bazıları için kırmızı, ağır, sıcak, başkaları için ise tam tersi olabildiğine göre, kuruntularımızın kurbanıyız ve şeyler yalnız aklımızda vardır demektir."

Nesnelerin bütün özelliklerini kendilerinden ayırıp sıyırınca bu nesnelerin yalnız zihnimizde varoldukları, yani *maddenin bir fikir olduğunu* söylemek sonucuna varılıyor.

Berkeley'den önce, daha Yunan filozofları, tat, ses gibi bazı niteliklerin, nesnelerin içinde olmayıp bizde bulunduklarını haklı olarak söylüyorlardı.

Fakat Berkeley'in teorisinde yeni olan, bu görüşü, nesnelerin *bütün* niteliklerini kapsayacak biçimde genişletmesidir.

Aslında, Yunan filozofları nesnelerin nitelikleri arasında şöyle bir ayrım yapmışlardı:

Bir yanda, *ilk nitelikler,* yani ağırlık, büyüklük, dayanıklılık vs. gibi nesnelerin içinde olan nitelikler.

Öte yanda, *ikinci nitelikler,* yani koku, tat, sıcaklık gibi bizde olan nitelikler.

Oysa Berkeley, hem ilk niteliklere, hem ikinci nitelikle-

re aynı tezi uyguluyor, yani *bütün niteliklerin, bütün özelliklerin, nesnelerde olmayıp, bizde bulunduğunu* ileri sürüyor.

Güneşe bakınca, onu yuvarlak, yassı ve kırmızı olarak görüyoruz. Bilim, yanıldığımızı, güneşin yassı ve kırmızı olmadığını bize öğretiyor. Öyleyse bilimin yardımıyla, güneşe yakıştırdığımız birtakım yanlış nitelikleri bir kenara iteceğiz, fakat buradan güneşin varolmadığı sonucunu çıkarmayacağız! Ne var ki Berkeley böyle bir sonuç çıkarabiliyor.

Berkeley, eskilerin yaptığı ayrımın bilimsel bir tahlile dayanamayacağını gösterirken şüphesiz yanılmıyordu. Fakat bu görüşlerden, onlarda bulunmayan sonuçlar çıkarmakla safsataya düşüyor, bir muhakeme hatası işliyor. Gerçekten, o bize, şeylerin niteliklerini bize duyularımızın gösterdiği gibi olmadıklarını yani duyularımızın bizi aldattığını ve maddî gerçeği bize başka türlü gösterdiğini, ortaya koyuyor, ve burdan birdenbire maddî gerçeğin varolmadığı sonucuna varıyor.

IV. — "İdealist" muhakemelerin (idealistçe akıl yürütmenin) sonuçları.

Tez, "her şey sadece aklımızda vardır" olduğuna göre, bundan dış dünyanın mevcut olmadığı sonucunun çıkarılması gerekir.

Bu muhakemeyi sonuna kadar götürürsek "Öteki insanları yalnız fikirlerimle tanıdığıma göre, maddî nesneler gibi diğer insanlar da benim için fikir dermelerinden ibaret olduğuna göre var olan, sadece ben'im." demeye kadar varırız. Felsefede buna (*yalnız ben* anlamına gelen) *solipsizm*-tekbencilik adı verilir.

Lenin, daha önce andığımız kitabında, böyle bir teoriyi tuttuğu yolundaki suçlamaya karşı Berkeley'in kendisini bir içgüdü ile savunduğunu söylüyor. Zaten, idealizmin aşırı biçimi olan tekbenciliğin (solipsizmin) hiç bir filozof tarafından savunulmadığını görüyoruz.

Bunun içindir ki, idealistlerle tartışırken, maddeyi fiilen inkâr eden muhakemelerin, mantıkî ve tutarlı olmak için bu saçma aşırı uca yani tekbenciliğe varması gerektiğini açıkça belirtmeye uğraşmalıyız.

V. — İdealizmin iddiaları ve kanıtları.

Felsefî idealizmin ne olduğunu en açık yürekle anlattığı için Berkeley'in teorisini elden geldiği kadar basitleştirip özetlemeye çalıştık.

Fakat şu açıktır ki, bizim için yeni olan bu düşünceleri anlamak için kafa yormak ve bunları çok ciddiye almak zorundayız. Niçin?

Çünkü sonradan göreceğimiz gibi, idealizm daha gizli bir biçimde ortaya çıksa ve yeni kelime ve terimlerin arkasına saklansa bile, bütün idealist felsefeler, şu koca Berkeley'in iddia ve kanıtlarını yeniden ele almaktan başka bir şey yapmazlar.

Zira şunu da göreceğiz ki, *resmî* felsefe tarihine hâkim olmuş ve hâlâ hâkim olan idealist felsefe, kafamıza iyice sinen bir düşünce metodunu da beraberinde getirerek, tamamen layik bir öğretime rağmen, içimize işlemeyi bilmiştir.

Bütün idealist felsefelerin iddia ve kanıtlarının temeli, piskopos Berkeley'in düşüncelerinde bulunduğuna göre, bu bölümü özetlemek için, bu başlıca iddia ve kanıtların ne olduklarını ve nereye varmak istediklerini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

1. Ruh maddeyi yaratır.

Bunun, felsefenin temel sorusuna verilen idalist cevap olduğunu biliyoruz; bu, ruhun dünyayı yarattığını ileri süren dinlerde yansıyan idealizmin ilk biçimidir.

Bu iddianın iki anlamı olabilir.

Ya, Tanrı dünyayı yaratmıştır ve dünya bizim dışımızda

gerçekten vardır. Bu, tanrıbilimlerinin[11] alışılagelmiş idealizmidir.

Ya da, Tanrı, bize hiç bir maddî gerçeğe tekabül etmeyen fikirler vererek, bir dünya *hayali* yaratmıştır. Madde aklımızın imal ettiği bir ürün olduğu için, aklın ve ruhun tek gerçek olduğunu ispat etmek isteyen Berkeley'in "maddeyi reddeden idealizm"i budur.

Bu yüzden idealistler derler ki:

2. Dünya, düşüncemizin dışında ve ötesinde yoktur.

Berkeley'in yalnız aklımızda varolan bir takım özellik ve nitelikleri nesnelere yakıştırarak yanıldığımızı söylerken ispat etmek istediği budur.

İdealistlere göre sıralar ve masalar elbette vardır, fakat bizim dışımızda değil, sadece düşüncemizde vardır, çünkü :

3. Şeyleri yaratan bizim fikirlerimizdir.

Başka bir deyişle, şeyler, düşüncemizin yansımasıdır. Gerçekten de, madde kuruntusunu yaratan akıl olduğuna göre, madde fikrini düşüncemize veren akıl olduğuna göre, şeyler önünde hissettiğimiz duyumlar şeylerin kendilerinden değil de sadece düşüncemizden geldiğine göre, şeylerin ve dünya gerçeğinin kaynağı düşüncemizdir ve şu halde etrafımızı çeviren her şey aklımızın dışında ve ötesinde var değildir ve düşüncemizin yansımasından başka bir şey olamaz. Fakat Berkeley'e göre, *aklımız,* bu fikirleri *yalnız başına* yaratamayacağına ve zaten her istediğini de yapamayacağına göre (kendisi yaratsaydı elbette yapabilirdi), daha güçlü bir aklın bizim aklımızı yarattığını kabul etmek gerekir. Demek ki, aklımızı yaratan ve orada rastladığımız dünya ile ilgili bütün fikirleri bize emreden, Tanrı'dır.

---

11 Tanrıbilim, Tanrıyı ve tanrısal şeyleri ele alan "bilim" (!) dir.

İdealist öğretilerin dayandıkları başlıca tezler ve felsefenin temel sorusuna getirdikleri cevaplar, işte bunlardır. Şimdi, bu soruya ve bu tezlerin ortaya attığı meselelere materyalist felsefenin cevabının ne olacağını görmek zamanı geldi.

OKUMA

Berkeley, *Dialogues d'Hylas et de Philonoüs.*
V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 11-31, Sol Yayınları, Ankara, 1976.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYALİZM

I. — Materyalizmi öğrenmeye niçin çalışmalıyız?
II. — Materyalizm nereden geliyor?
III. — Materyalizm nasıl ve niçin gelişti?
IV. — Materyalistlerin ilkeleri, iddiaları ve kanıtları nelerdir?
1. Düşünceyi yaratan maddedir.
2. Madde, aklın ve ruhun dışında ve ötesinde vardır.
3. Bilim, görgü ve deney yoluyla, şeyleri tanımamıza imkân verir.

I. — Materyalizmi öğrenmeye niçin çalışmalıyız?

"Varlıkla düşünce arasındaki ilişkiler nelerdir?" meselesine, birbiri ile çelişen ve birbirine karşıt ancak iki cevap verilebileceğini gördük.

Geçen bölümde idealist cevabı ve idealist felsefeyi savunmak için ileri sürülen iddia ve kanıtları inceledik.

Şimdi, bu temel meseleye (bu meselenin her felsefenin özünde bulunduğunu tekrar edelim) verilen ikinci cevabı ele

almamız ve materyalizmin savunma için getirdiği iddia ve kanıtları görmemiz gereklidir. Üstelik, materyalizm, marksizmin felsefesi olduğundan, bunun, bizim için önemi çok büyüktür.

Demek ki, materyalizmi çok iyi bilmek zorundayız. Çünkü, bu felsefenin kavramları çok az bilinmekte ve üstelik tahrif edilmiş bulunmaktadır. Çünkü eğitimimizle, öğretimimizle (ilköğretimde olsun, daha yüksek okullarda olsun), düşünme ve yaşama alışkanlıklarımızla, hepimizin içine, farkına varmadan az çok idealist görüşler işlemiştir. (İlerki bölümlerde bu iddiamızın örneklerini ve niçin böyle olduğunu göreceğiz.)

Demek ki, marksizmi öğrenmek isteyenlerin, bunun temeli olan materyalizmi bilmeleri mutlak bir zorunluktur.

II. — Materyalizm nereden geliyor?

Felsefeyi, dünyayı, evreni açıklama çabası olarak genel bir tarzda tanımlamıştık. Fakat, insanların bilgilerinin gelişme aşamasına uygun olarak bu açıklamaların değiştiğini ve insanlık tarihi boyunca, dünyayı açıklamak için iki davranışın benimsenmiş olduğunu biliyoruz: biri, bir veya birkaç üstün aklı ve ruhu, tabiatüstü güçleri davet ettiği için bilime karşıttır; öteki, olaylara ve deney ve görgülere dayandığı için bilimseldir.

Bu anlayışların birincisini idealist filozoflar, ikincisini ise materyalistler savunurlar.

Bunun içindir ki, bu kitabın başından beri, materyalizm hakkında edinilmesi gerekli ilk düşüncenin, bu felsefenin "evrenin bilimsel açıklanması" olduğunu söyledik.

İdealizm insanların bilgisizliğinden doğduğu gibi —ve bu bilgisizliğin, idealist görüşleri paylaşan siyasî ve kültürel güçler tarafından toplumlar tarihinde nasıl korunup beslendiğini göreceğiz— materyalizm de bilimlerin, bilgisizliğe ve karanlığa karşı savaşından doğmuştur.

Bu yüzdendir ki, bu felsefeye karşı çok mücadele edilmiştir ve bunun içindir ki bunun çağdaş şekli olan diyalektik materyalizm, resmî üniversite dünyasında ya bilmezlikten gelinmiş, ya yanlış tanınmıştır veya az bilinmektedir.

III. — Materyalizm nasıl ve niçin gelişti?

Bu felsefeye karşı savaşan ve bu öğretinin yirmi yüzyıldan beri hiç gelişmediğini söyleyenlerin bu iddialarının tersine, materyalizmin tarihi bize, bu felsefenin içinde canlı ve daima hareket halinde bir şeyler olduğunu gösteriyor.

Yüzyıllar boyunca insanların bilimsel bilgileri ilerlemiştir. Düşünce tarihinin başlangıcında, Yunan ilkçağında, bilimsel bilgiler sıfıra yakındı ve ilk bilginler aynı zamanda filozoftu. Çünkü o çağda, felsefe ile doğuş halindeki bilimler, biri ötekinin uzantısı olduğu için bir bütün meydana getiriyorlardı.

Daha sonra, bilimler dünya olaylarının açıklanmasına, idealist felsefelerin dogmalarını sıkan ve hatta onlarla çelişme halinde olan bir açıklık getirdiğinden, felsefeyle bilimler arasında bir çatışma doğdu.

Bilimler, o çağın resmî felsefesiyle çelişme halinde olduklarından, bu felsefeden ayrılmaları zorunlu olmuştu. Böylece bilimler, "felsefenin değersiz bilgiler yığınından kurtulmakta ve genel ve geniş varsayımları filozoflara bırakıp, yakın bir çözüm için olgunlaşmış bulunan sınırlı meselelerle temas kurmakta acele ettiler. Bilimlerle felsefe arasındaki bu ayrım işte böyle meydana geldi".[12]

Fakat bilimlerle doğup onlara bağlı olan, onlara dayanan materyalizm, onlarla ilerleyip gelişerek, Marx ve Engels'in yarattığı çağdaş materyalizmle, bilim ve felsefeyi diyalektik materyalizm içinde yeniden birleştirdi.

Uygarlığın ilerleyişine bağlı olan bu tarihi ve bu gelişmeyi ilerde inceleyeceğiz, fakat akılda tutulması çok önemli

12 René Maublanc, *La Vie Ouvrière*, 25 Kasım 1935.

olan şunu şimdiden söyliyelim: materyalizm ve bilimler birbirlerine bağlıdırlar ve materyalizm mutlak olarak bilime bağımlıdır.

Şimdi materyalizmin temellerini ortaya koyup bunların tanımını yapmalıyız. Bu temeller, türlü biçimlerde belirseler bile, kendilerine materyalist diyen bütün felsefelerde ortaktırlar.

IV. — Materyalistlerin ilkeleri, iddiaları ve kanıtları neler dir?

Buna cevap vermek için felsefenin temel sorusuna, varlık ile düşünce arasındaki ilişkilere yeniden dönmeliyiz: bu ikisinden hangisi esastır?

Materyalistler, ilkin, varlık ile düşünce, madde ile ruh arasında belirli bir ilişki olduğunu iddia ederler. Onlara göre ilk gerçek, ilk şey, varlıktır, maddedir ve ikinci gerçek olan ruh, zaman bakımından sonra gelir ve maddeye bağımlıdır.

Demek ki materyalistlere göre, dünyayı ve maddeyi yaratan ruh veya Tanrı değildir; fakat ruhu yaratmış olan dünyadır, maddedir, tabiattır: "Madde ruhun bir ürünü değildir, aslında ruhun kendisi maddenin en yüce ürününden başka bir şey değildir."[13]

Bunun içindir ki, ikinci bölümde sorduğumuz "insanın düşünmesi, nereden gelir?" sorusunu yeniden ele alırsak, materyalistler, 'insan beyni olduğu için düşünür ve düşünce beynin ürünüdür', diye cevap verirler. Onlara göre, maddesiz, bedensiz düşünce olamaz.

"Bize ne kadar madde-üstü görünürlerse görünsünler bilincimizle düşüncelerimiz, sadece maddî ve vücudumuza ait bir uzvun, beynin ürünleri"dirler.[14]

13 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 25.
14 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 25.

Şu halde, materyalistlere göre madde, varlık, düşüncegibi madde olmadan ruh da varolamayacağı için, ölümsüz ve vücuttan bağımsız ruh da yoktur.

İdealistlerin dediklerinin aksine, bizi çevreleyen şeyler, bizden bağımsız olarak vardırlar: düşüncelerimizi bize veren onlardır; ve fikirlerimiz, şeylerin beynimizde yansımasından başka bir şey değildir.

"Fakat düşünceyle varlığın ilişkisi meselesinin bir yönü daha var: çevremizdeki dünya üzerindeki fikirlerimiz ile bizzat bu dünya arasındaki bağıntı nedir? Düşüncemiz, gerçek dünyayı tanıyabilecek bir durumda mıdır? Gerçek dünya hakkındaki tasavvurlarımızda ve kavramlarımızda gerçeğin tam bir suretini verebiliyor muyuz? Felsefe dilinde bu mesele, düşünce ile varlığın özdeşliği meselesi diye anılır."[15]

Materyalistler 'evet!' diyorlar, dünyayı bilip tanıyabiliriz ve onu bilimlerin yardımıyla inceleyebildiğimize göre, dünya hakkındaki fikirlerimiz giderek daha doğru olur. Bilimler, bizi çevreleyen şeylerin bizden bağımsız ve kendilerine özgü bir gerçekliği olduğunu ve bu şeylerin bir kısmını insanların yeniden üretebildiğini, onları sunî olarak yaratabildiğini bize deney ve görgü yoluyla devamlı olarak ispat etmektedir.

Materyalistlerin, felsefenin temel meselesi karşısında söylediklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. *Ruhu yaratan maddedir*, ve bilimsel olarak, hiç bir zaman maddesiz ruh görülmemiştir.

2. *Madde, ruhun dışında ve ötesinde vardır* ve kendine özgü bir varlığı olduğuna göre, varolmak için ruha muhtaç değildir ve şu halde idealistlerin söylediklerinin aksine, şeyleri yaratan fikirlerimiz, düşüncelerimiz değildir, tersine bize fikirlerimizi veren, şeylerdir.

3. *Dünyayı bilip tanıyabiliriz*, madde ve dünya konusun-

15 Aynı eser, s. 22.

da edindiğimiz fikirler gittikçe daha doğru oluyor, çünkü bilimlerin yardımıyla, bugüne kadar bildiğimizi daha açık bir şekle sokabiliyoruz ve bilmediklerimizi keşfedebiliyoruz.

YAYINLAYANLARIN NOTU

Bu bölümü, iyice anlamak için, bunu, İkinci Kısmın İkinci Bölümünün İkinci Kesimi ile Altıncı Kısmın Birinci Bölümünün bütün kesimlerindeki bilgilerle birlikte düşününüz.

Gerçekten, Engels'in düşünce beynin "ürünüdür" demesinden, karaciğerin safra saldığı gibi beynin de düşünce saldığını çıkarmamak gerekir. Tam tersine, Engels, bu görüşe karşı çıkmıştır (özellikle, **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu** adlı eserinde). Ayrıca Lenin'in **Materyalizm ve Ampiryokritisizm'** inin birinci ve ikinci bölümlerine bakınız.

Bilinç, bir uzvun salgısı değil, beynin bir fonksiyonudur. Safra gibi bir 'şey' değildir, bir hormon değildir. Bir eylemdir. Beynin zarının müdahalesini gerektiren daha karmaşık belirli organik şartlarda, ilerde Politzer'in gösterdiği gibi, sosyal şartlardan ayrılması mümkün olmayan bu organik şartlarda insan eylemi bilinçlidir.

Bu meseleler için bkz: Lucien Sève'in *Introduction au Léninisme* (s. 98-108), "Essais de la Nouvelle Critique", Editions Sociales. 1960.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDEALİST Mİ, YOKSA MATERYALİST Mİ HAKLI?

I. — Meseleyi nasıl koymalıyız?
II. — Dünyanın sadece düşüncemizde var olduğu doğru mudur?
III. — Fikirlerimizin şeyleri yarattığı doğru mudur?
IV. — Ruhun maddeyi yarattığı doğru mudur?
V. — Materyalistler haklıdırlar ve bilim, onların iddialarını ispat etmektedir.

I — Meseleyi nasıl koymalıyız?

Şimdi, idealistlerin ve materyalistlerin tezlerini bildiğimize göre, kimin haklı olduğunu anlamaya çalışacağız.

Hatırlayalım ki, bu tezler, mutlak olarak birbirlerine zıt ve birbirleriyle çelişiktirler; diğer taraftan bu teorilerden biri veya öteki savunulunca bu tutum birçok önemli sonuçları olan sonuçlara götürür.

Kimin haklı olduğunu anlamak için, her iki iddia ve kanıtları özet halinde topladığımız üç noktaya dönmemiz gerek.

İdealistlere göre:

1. Maddeyi yaratan ruhtur.

2. Maddenin düşüncemiz dışında varlığı yoktur, yani madde bir kuruntudan ibarettir.

3. Şeyleri yaratan fikirlerimizdir.

Materyalistler ise tam tersini söylüyorlar.

İşimizi kolaylaştırmak için, bizi en çok şaşırtan ve ortak anlayışımızla halledebileceğimiz meselelerden başlamak gerekir .

1. Dünyanın sadece düşüncemizde var olduğu doğru mudur?

2. Şeyleri, fikirlerimizin yarattığı doğru mudur?

Berkeley'in "maddeyi reddeden" idealizmi, bu iki iddiayı savunmaktadır ki, bunların sonuçları, bütün tanrıbilimlerinde olduğu gibi üçüncü sorumuza varmaktadır:

3. Ruhun maddeyi yarattığı doğru mudur?

Bu sorular felsefenin temel meselesine bağlandıkları için son derece önemlidirler. Öyleyse bunları tartışarak kimin haklı olduğunu anlayacağız. Bu sorular özellikle materyalistler için ilginçtirler; şu anlamda ki, bu sorulara materyalistlerin verdikleri cevaplar, bütün materyalist felsefelerde ve öyleyse diyalektik materyalizmde ortaktır.

II. — Dünyanın sadece düşüncemizde var olduğu doğru mudur?

Bu meseleyi incelemeden önce, kullanacağımız, ve okuyacağımız yazılarda sık sık karşılaşacağımız iki felsefe terimini anlatmamız gerekir.

Öznel gerçek (réalité subjective): sadece düşüncemizde var olan gerçek, demektir.

Nesnel gerçek (réalité objective): düşüncemizin dışında ve ötesinde var olan gerçek, demektir.

İdealistler dünyanın, nesnel değil, öznel bir gerçek olduğunu söylerler.

Materyalistler, dünyanın nesnel bir gerçek olduğunu söylerler.

Dünyanın ve şeylerin sadece düşüncemizde var olduklarını göstermek için, piskopos Berkeley bunları özelliklerine (renk, büyüklük, yoğunluk vs.) ayrıştırıyor. Bu özelliklerin, insandan insana değiştiğini, bizzat şeylerin içinde değil de, her birimizin aklında bulunduklarını gösteriyor. Buradan, maddenin nesnel değil, öznel nitelikler bütünü olduğu ve dolayısıyla var olmadığı sonucunu çıkarıyor.

Güneş örneğini yeniden ele alırsak, Berkeley bize, yassı ve kırmızı yuvarlağın nesnel bir gerçek olduğuna inanıp inanmadığımızı soruyor ve sonra, nitelikleri tartışma metoduyla bize güneşin kırmızı olmadığı gibi, yuvarlak ve yassı biçimde de olmadığını ispat ediyor. Demek ki güneş, nesnel bir gerçek değildir, çünkü bizatihi var değildir (yoktur); sadece düşüncemizde var olduğuna göre basit bir öznel gerçektir.

Ama materyalisler, gene de güneşin var olduğunu iddia ediyorlar ve bunu, güneşi yassı ve kırmızı bir yuvarlak olarak gördüğümüz için değil —çünkü bu, bönce bir realizm, çocukların ve gerçeği doğrulamak için duyularından başka bir şeyi olmayan ilk insanların gerçekçiliği olurdu—, bilime başvurarak, iddia ediyorlar. Gerçekten de bilim, duyularımızın bize yaptırdığı yanlışları düzeltmemizi sağlıyor.

Yine de, bu güneş örneğinde, meseleyi açıkça ortaya koymalıyız .

Berkeley'le birlikte güneşin yassı ve yuvarlak olmadığını ve kırmızı olmadığını söyleyeceğiz. Fakat buradan vardığı sonuçları, yani güneşin nesnel bir gerçek olduğunun inkârını kabul etmeyeceğiz.

Şeylerin niteliklerini değil, varlıklarını tartışıyoruz.

Duyularımızın bizi aldatıp maddî gerçeği bozup bozmadıklarını bilmek için değil, bu gerçeğin duyularımızın dışında var olup olmadığını anlamak için tartışıyoruz.

Mesele böyle olunca materyalistler, bu gerçeğin, bizim

dışımızda var olduğunu söylüyorlar ve kanıt olarak bilimi gösteriyorlar.

Peki, idealistler haklı olduklarını bize göstermek için ne yapıyorlar?

Kelimeler üzerinde tartışıyorlar, büyük söylevler veriyor, sayfalar dolduruyorlar.

Bir an için idealistlerin haklı olduklarını varsayalım. Dünya sadece düşüncemizde varsa, dünya, insanlardan önce var değildi (yoktu), demektir. Oysa bunun yanlış olduğunu biliyoruz; çünkü bilim, yeryüzünde insanın çok geç ortaya çıktığını gösteriyor. Bazı idealistler, insandan önce hayvanların var olduğunu ve düşüncenin bunlarda yerleşmiş (meskûn) olabileceğini söyleyecekler. Fakat hayvanlardan da önce, üzerinde oturulmayan ve hiç bir organik hayatın mümkün olmadığı bir dünyanın var olduğunu biliyoruz. Bu defa başkaları, insan var olmayıp sadece güneş sistemi var olsaydı bile, düşüncenin, ruhun Tanrı'da var olduğunu söyleyeceklerdir. Böylece idealizmin en üstün biçimine varmış oluyoruz. Tanrı ile bilim arasında bir seçim yapmak zorundayız. Tanrı olmadan idealizm savunulamaz ve idealizm olmadan Tanrı var olamaz.

İdealizm ve materyalizm meselesini işte tam böyle koymak gerekir: kim haklıdır? Tanrı mı, yoksa bilim mi?

Tanrı, maddeyi yaratan saf (sırf) bir ruh, kanıtsız bir iddiadır.

Bilim, pratikle ve görgü ve deneyle bize dünyanın nesnel bir gerçek olduğunu gösterecek ve şu soruya cevap vermemizi sağlayacaktır:

III. — Fikirlerimizin şeyleri yarattığı doğru mudur?

Örnek olarak, şeylerin öznel veya nesnel bir gerçekliği olup olmadığını ve fikirlerimizin şeyleri yarattığının doğru olup olmadığını tartıştığımız bir idealistle birlikte caddeyi karşıdan karşıya geçerken, yoldan geçen bir otobüsü alalım.

Şüphe yok ki, çiğnenmek istemiyorsak iyice dikkat edeceğiz. Demek ki pratikte, idealist, otobüsün varlığını kabul etmek zorundadır. Pratikte ona göre nesnel bir otobüsle öznel bir otobüs arasında fark yoktur, ve bu o kadar doğrudur ki günlük hayatta idealistlerin materyalist olduklarının delilleri ortadadır.

Bu konuda birçok örnek verip idealist filozofların ve bu felsefeyi savunanların, onlara göre sadece öznel olan birtakım gerçekleri elde etmek için, bazı "nesnel" bayağılıklar yaptıklarını gösterebilirdik!

Zaten bunun içindir ki artık kimse, Berkeley gibi, dünyanın var olmadığını ileri sürmüyor. Verilen kanıtlar çok daha ustacadır ve daha üstü örtülüdür. (Örneğin, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*[16] adlı kitabının "Dünyanın Unsurlarının Keşfi" başlıklı bölümünde idealistlerin ispat tarzına bakınız.)

Demek ki Lenin'in dediği gibi, idealistleri susturmamızı "pratiğin sağladığı ölçüt (kıstas)" temin edecektir.

Ayrıca bunlar, teori ile pratiğin bir olmadığı, ve birbirinden tamamen farklı iki şey olduğunu söylemekten geri kalmayacaklardır. Bu, doğru değildir. Bir anlayışın doğru veya yanlış olduğunu, deney ve görgü yoluyla gösterecek olan, sadece pratiktir. Otobüs örneği bize gösteriyor ki, dünya, nesnel bir gerçekliğe sahiptir ve aklımızın yarattığı bir kuruntudan ibaret değildir.

Şimdi, Berkeley'in maddeyi reddeden teorisi bilimler önünde savunulamayacağına ve pratiğin ölçütüne dayanamayacağına göre, idealist felsefelerin, dinlerin ve tanrıbilimlerin bütün sonuçlarının iddia ettikleri gibi *ruhun maddeyi yarattığı* tezini görmek kalıyor.

IV. — Ruhun maddeyi yarattığı doğru mudur?

Yukarda gördüğümüz gibi idealistlere göre ruh, en üs-

16 Bölüm I, s. 47 ve devamı.

tün biçimine Tanrı'da varır. Bu, onların nihaî cevabı, teorilerinin sonucudur; ve bu yüzden *ruh-madde* meselesi son tahlilde "Tanrı mı, yoksa bilim mi?" şekli altında idealistin mi, yoksa materyalistin mi haklı olduğunu bilmek şeklini alır.

İdealistlere göre Tanrı, ezelden beri hiç bir değişikliğe uğramadan, hep aynı kalarak var olagelmiştir. O, sırf ruhtur ki, kendisi için zaman ve mekân mevcut değildir. Maddeyi yaratan odur.

Tanrının varlığı iddialarını savunmak için idealistler yine hiç bir kanıt getirmiyorlar.

Maddenin yaratıcısını savunmak için, bilimsel düşüncenin kabul edemeyeceği bir yığın esrarlı açıklamaya başvuruyorlar.

Bilimin kaynaklarına çıkılınca ve ilkel insanların kendi akıllarında Tanrı fikrini kurmalarının özünde o insanların büyük bilgisizliğinin yattığı görülünce, 20. Yüzyıl idealistlerinin, ilk insanlar gibi, sabırlı ve azimli bir çalışmanın öğrenilmesine imkân verdiği her şeyi bilmezlikten gelmekte devam ettikleri meydana çıkar. Çünkü işin sonunda idealistler için Tanrı, kanıtsız bir *inanç* olarak kalmaktadır. İdealistler, caddenin ezelden beri var olamayacağını, bunun bir doğuşu olması gerektiğini, dolayısıyla dünyanın yaratılmış olmasının zorunluğunu bize "ispat etmek" istedikleri zaman, bizzat kendisinin bir başlangıcı olmayan bir Tanrı'ya başvuruyorlar. Bu açıklamanın neresi daha aydınlıktır?

Materyalistler iddialarını savunmak için, tersine, insanların "bilgisizliklerinin sınırlarını" geriye attıkları ölçüde geliştirmiş bulundukları bilimi kullanacaklardır.

Böyle olduğuna göre bilim, ruhun maddeyi yarattığını düşünmemize imkân verir mi? Hayır.

Sırf ruh tarafından yaratılma fikri, anlaşılamaz, çünkü deney ve görgümüz bize böyle bir şey öğretmiyor. Bunun mümkün olabilmesi için, idealistlerin dediği gibi, maddeden

önce ruhun yalnız başına yaşamış olması gerekirdi; oysa, bilim bize bunun olamayacağını ve hiç bir zaman maddesiz ruhun bulunmadığını gösteriyor. Tersine, ruh daima maddeye bağlıdır. Ve özellikle insanın aklı, fikirlerimizin ve düşüncelerimizin kaynağı olan beyne bağlıdır. Bilim, fikirlerin boşlukta varolabileceğini kavramamıza imkân vermiyor.

Demek ki, akıl-Tanrı'nın varolmak için, bir beyne sahip olması gerekir. İşte bu yüzdendir ki, Tanrının maddeyi, dolayısıyla insanı yaratmadığını, tersine, akıl-Tanrı'yı yaratanın insanın beyni biçimindeki madde olduğunu söyleyebiliriz.

Bilimin, bir Tanrının varlığına veya üzerinde zamanın etki yapmadığı ve kendisi için hareketin ve değişmenin varolmadığı herhangi bir şeye inanmamıza imkân verip vermediğini ilerde göreceğiz.

Daha şimdiden bir sonuca varabiliriz. Felsefenin temel meselesine cevaplarında:

V. — Materyalistler haklıdırlar ve bilim, onların iddialarını ispat etmektedir.

Materyalistler şu iddialarında haklıdırlar:

1. Berkeley'in idealizmine ve onun maddeyi reddeden öğretisinin arkasına gizlenen filozoflara karşı: dünya ve şeyler düşüncemizin dışında ve ötesinde vardırlar ve var olmak için düşüncemize muhtaç değildirler; şeyleri yaratan fikirlerimiz değildir, tersine, fikirlerimizi bize veren şeylerdir.

2. Bütün idealist felsefelerin sonuçları, ruhun maddeyi yarattığını iddia etmeye yani Tanrının var olduğunu iddia etmeye ve tanrıbilimlerini savunmaya vardığı için, bu idealist felsefelere karşı materyalistler, bilimlere dayanarak iddia ve ispat ederler ki, ruhu yaratan maddedir ve maddenin yaradılışını açıklamak için "Tanrı varsayımına" ihtiyaçları yoktur.

Not — İdealistlerin, meseleleri koyuş tarzına dikkat etmeliyiz. İnsanın Tanrıyı yarattığını gördüğümüz halde, Tanrının insanı yarattığını ileri sürüyorlar. Öte yandan, gerçekte tam tersi olduğunu gördüğümüz halde, maddeyi yaratanın ruh olduğunu da söylüyorlar. Burada görüş ufkunu altüst etme tarzına dikkati çekmeliyiz.

OKUMA

V. I. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, "Tabiat insandan önce var mıydı?", "İnsan beyni ile mi düşünür?".

Engels, *Ludwig Feuerbach*, "İdealizm ve Maddecilik", bkz: *Felsefe İncelemeleri*, s. 20-31, Doğan Yayınları, Ankara, 1976.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BİR FELSEFE VAR MIDIR? BİLİNEMEZCİLİK

I. — Niçin bir üçüncü felsefe?
II. — Bu üçüncü felsefenin iddiaları ve kanıtları.
III. — Bu felsefe nereden gelir?
IV. — Vardığı sonuçlar.
V. — Bu "üçüncü" felsefe nasıl çürütülebilir?
VI. — Sonuç.

I. — Niçin bir üçüncü felsefe?

Bu ilk bölümlerden sonra, sadece iki büyük akım, idealizm ve materyalizm bütün teorileri paylaştıklarına göre, bütün felsefî muhakemelerin ortasında yolumuzu bulmak bize oldukça kolay görünebilir. Ve üstelik, materyalizm lehindeki kanıtların kesin zaferi kazandıkları düşünülebilir.

Öyleyse, bazı araştırmalardan sonra akıl felsefesine, yani materyalizme götüren yolu yeniden bulmuş görünebili-

riz.

Fakat işler bu kadar basit değildir. Daha önce gösterdiğimiz gibi çağdaş idealistler, piskopos Berkeley'in açık yürekliliğine sahip değildirler. Düşüncelerini, "saf insanların 'en çağdaş' felsefe diye almalarını sağlamak amacıyla 'yeni' terimler kullanarak müphem bir şekil altında, birçok hile ve düzenle"[17] sunarlar.

Felsefenin temel sorusuna, birbirlerine tamamen zıt, çelişik ve bağdaşması imkânsız iki cevap verilebileceğini görmüştük. Bu iki cevap çok açıktır ve hiç bir karışıklığa imkân vermez.

Gerçekten de, aşağı yukarı 1710'a kadar mesele şöyle konurdu: bir yanda maddenin düşüncemizin dışında ve ötesinde varolduğunu iddia edenler —bunlar, materyalistlerdi—; diğer yanda, Berkeley ile birlikte maddenin varlığını inkâr eden ve bunun sadece bizde, yani aklımızda varolduğunu ileri sürenler —bunlar; idealistlerdi.

Fakat bu tarihte, bilimler ilerlediği için başka filozoflar işe karıştılar; bunlar, bu iki teorinin arasına karışıklık sokan bir felsefe akımı yaratarak idealistlerle materyalistler arasındaki dengeyi bozmaya giriştiler; onların getirdiği bu karışıklığın kaynağı üçüncü bir felsefenin araştırılmasında yatar.

II. — Bu üçüncü felsefenin iddiaları ve kanıtları.

Berkeley'den sonra işlenen bu felsefenin temeli, şeylerin gerçek mahiyetini öğrenmeye çalışmanın faydasız olduğu ve *görünüşlerden* başka hiç bir şeyi bilemediğimizdir.

Bunun içindir ki bu felsefeye bilinemezcilik yani *agnostisizm* (eski Yunancada: a, olumsuzluk; gnosticos, bilinebilir; yani "bilinmesi imkânsız") denir.

Bilinemezcilere göre, dünyanın esasının, ruh mu, yoksa tabiat mı (madde mi) olduğu bilinemez. Şeylerin ancak dış

17 Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisiz*, s. 19.

görünüşünü bilebiliriz, fakat onların gerçeğini bilemeyiz.

Güneş örneğine dönelim. İlk insanların sandıklarının aksine, güneşin yassı ve kırmızı bir yuvarlak olmadığını gördük. Demek ki bu yassı yuvarlak biçim, bir kuruntudan, bir görünüşten ibarettir. (Görünüş, şeyler hakkında edindiğimiz *sathî* fikirlerdir, onların gerçeği değildir.)

İşte, şeylerin madde mi yoksa ruh mu olduğunu, şeylerin düşüncemizin dışında ve ötesinde var olup olmadığını, şeyleri bilmenin bizim için mümkün olup olmadığını anlayıp bilmek konusunda idealistlerle materyalistlerin çatıştığını göz önünde tutarak agnostikler (bilinemezciler) derler ki, görünüş pekâlâ bilinebilir, fakat gerçek katiyen bilinemez.

Bunlara göre duyularımız, şeyleri görüp hissetmemizi, dış yönlerini, görünüşlerini bilmemizi sağlıyor; öyleyse bu görünüşler bizim için vardır. Bunlara, felsefe dilinde "bize göre şey" (bizim için şey) diyorlar. Fakat, bizden bağımsız olarak şey'i, kendine özgü olan gerçekliğiyle şey'i, "bizatihi şey'i" (kendi kendine şey'i) bilemeyiz.

Bu konular üzerinde durmadan tartışan idealistlerle materyalistler, kar üstünde dolaşıp karın gerçek rengini anlamak için birbiriyle çatışan, ve birinin gözünde mavi gözlük, diğerinin gözünde ise pembe gözlük bulunan iki adama benzetilebilir. Gözlüklerini hiç çıkaramayacaklarını varsayalım. Bir gün kar'ın gerçek rengini öğrenebilecekler midir? Hayır. Peki! Hangisinin haklı olduğunu anlamak için birbiriyle çatışan idealistler ve materyalistler, mavi ve pembe gözlükler taşıyorlar. Gerçeği onlar asla öğrenemeyeceklerdir. Herkes kar hakkında "kendisi için" (kendine göre) bir bilgi sahibi olacaktır; kar'ı her biri kendine göre görecek, fakat onlar "bizatihi kar'ı" (karın kendisini) katiyen bilemeyeceklerdir. Agnostiklerin muhakeme tarzı budur.

III. — Bu felsefe nereden gelir?

Bu felsefenin kurucuları, İskoçyalı Hume (1711-1776) ile

Alman Kant'tır (1724-1804). Her ikisi idealizm ile materyalizmi bağdaştırmaya çalışmışlardır.

Hume'un düşüncelerinden, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* adlı kitabına aktardığı bir parça veriyoruz:

"İnsanların, doğal içgüdülerinin sonucu olarak duyularına güvenmeye eğilimleri olduğu, ve bizim idrakimize bağlı olmayan ve duyarlığa sahip bütün varlıklarla birlikte yok edilmiş olsaydık bile var olacak olan bir dış evrenin varlığını hiç düşünmeden varsaydığımız açıkça bellidir.

"Fakat bize hayalimizden veya idrakimizden başka hiç bir şeyin aklımızla kavranamayacağını ve duyularımızın bu imgelerin izlediği kanallardan ibaret olduğunu ve ruhla nesne arasında herhangi bir doğrudan doğruya ilişkiyi kuracak durumda olmadıklarını bize öğreten en sathî felsefe bile bu ilkel ve evrensel düşünceyi derhal sarsar. Gördüğümüz masa, biz ondan uzaklaştıkça bize daha küçük görünür, oysa, bizden bağımsız olarak varolan gerçek masa, değişmez; demek ki aklımız, sadece masanın imgesini algılayabilirdi. Aklın açıkça ortaya koyduğu bilgiler bunlardır."[18]

Hume'un ilkin ortak anlayışa uygun düşeni, yani bize bağımlı olmayan "bir dış evrenin varlığını" kabul ettiğini görüyoruz. Fakat, hemen arkasından bu varlığı, nesnel bir gerçek olarak kabul etmeyi reddediyor. Ona göre bu varlık, bir imgeden (görüntüden) ibarettir, ve bu varlığı, bu imgeyi tespit eden duyularımız, akıl ile nesne arasında herhangi bir ilişki kurmaktan acizdirler.

Kısacası, bu şeylerin ortasında, sinemada film seyreder gibi yaşıyoruz; perdede nesnelerin imgelerini, varlıklarını görüyoruz, fakat bizzat imgelerin arkasında yani perdenin gerisinde hiç bir şey yoktur.

Şimdi, aklımızın nesneleri nasıl bildiğine gelince bunun sebebi, "bizzat zekâmızın gücü, ya görünmez ve meçhul bir

18 Lenin, adı geçen eser, s. 25-26.

ruhun etkisi, ya da daha az bilinen bir başka sebep"[19] olabilir.

IV. — Vardığı sonuçlar.

İşte cazip ve üstelik çok yaygın olan bir teori. Tarih boyunca, felsefe teorileri arasında ve günümüzde "tarafsız ve bilimsel bir kuytuda kendini muhafaza eder" gibi görünen kimselerde çeşitli görünüşler altında bunu hep buluruz.

Öyleyse bu yargıların doğru olup olmadığını ve bunlardan hangi sonuçların çıktığını incelemeliyiz.

Agnostiklerin ileri sürdükleri gibi, şeylerin gerçek mahiyetini bilmemiz gerçekten imkânsız ise ve bilgimiz bunların görünüşleriyle sınırlıysa, nesnel gerçekliğin varlığını iddia edemeyiz ve şeylerin bizzat varolup olmadıklarını bilemeyiz. Bize göre, örneğin bir otobüs nesnel bir gerçektir; agnostiğe göre ise, bu otobüsün bir düşünce veya bir gerçek olduğu kesin değildir. Demek ki, düşüncelerimizin nesnelerin yansıması olduğunu savunmaktan o bizi menediyor. Burada önümüzde tam idealist bir muhakeme tarzı olduğunu görüyoruz, çünkü şeylerin var olup olmadığını bilemeyeceğimizi ileri sürmekle, onların varlığından haberimiz olamayacağın söylemek arasında pek büyük bir fark yoktur!

Agnostiğin, "bizim için şey" (bize göre şey) ile "kendileri için şeyler" (bizatihi şey) arasında bir ayrım yaptığını gördük. Demek bize göre şeyleri incelemek mümkündür; bu da bilimdir; fakat, kendi dışımızda var olanı bilemeyeceğimize göre, şeylerin kendilerini incelemek imkânsızdır.

Bu muhakeme tarzının sonucu şudur: agnostik, bilimi kabul eder; ve bilim, ancak tabiattan bütün tabiat-üstü kuvvetleri dışarı atmak şartıyla yapılabileceğine göre, bilim önünde agnostik, materyalisttir.

---

19 Aynı eser.

Fakat bilim bize sadece görünüşleri verdiği için, gerçeğin içinde maddeden başka bir şey olamayacağını veya maddenin varlığını veya Tanrının yokluğunu hiç bir şeyin ispat etmediğini, hemen ekler. İnsan aklı bunları hiç bilemez, şu halde bunlara karışmamalıdır.

Bizatihi şeyleri bilmenin, dinî inanç gibi başka yolları varsa, agnostik bunları da bilmek istemez ve bunları tartışmak hakkını kendinde görmez.

Demek agnostik, hayatın yaşanmasında ve bilimin inşasında, bir materyalisttir. Fakat materyalizmini savunmaktan çekinen ve her şeyden önce idealistlerle dalaşmaktan korkan, dinlerle çatışmak istemeyen bir materyalisttir, "utangaç bir materyalist."[20]

Sonuç şudur ki, bu üçüncü felsefe, bilimin derinde yatan değerinden kuşku duymakla ve bilimde sadece görünüşleri görmekle, bize, bilime hiç bir gerçeklik tanımamayı ve herhangi bir şeyi öğrenmeye çalışmanın ve ilerlemeye katkıda bulunmaya girişmenin tamamen faydasız olduğunu düşünmeyi önerir.

Agnostikler diyorlar ki: eskiden insanlar güneşi yassı bir yuvarlak olarak görürler ve gerçeğin böyle olduğuna inanırlardı; yanılıyorlardı. Bugün ise bilim; güneşin aslında gördüğümüz gibi olmadığını söylüyor ve her şeyi açıkladığını ileri sürüyor. Oysa sık sık yanıldığını ve bir gün yaptığını ertesi gün yıktığını görüyoruz. Dün yanlış, bugün doğru, fakat yarın yine yanlış. Agnostikler, şu halde *bilgi* imkânsızdır, diyorlar; akıl bize hiç bir kesinlik getirmez. Ve, akıldan başka dinî inanç gibi yollar, bize mutlak ve kesin sonuçlar vermek iddiasında iseler, buna inanmaktan bizi alıkoyacak olan da bilim değildir. Bilime güveni sarsan bilinemezcilik (agnostisizm), böylece, dinlerin dönüşünü hazırlamış oluyor.

V. — Bu "üçüncü" felsefe nasıl çürütülebilir?

---

20 Friedrich Engels, Tarihî Maddecilik", *Felsefe İncelemeleri*, s. 94.

Materyalistlerin iddialarını ispat etmek için, sadece bilimi değil, bir de bilimleri denetleme imkânını veren *deney* ve *görgüyü* de kullandıklarını gördük. "Kıstas olarak pratiğin" yardımıyla *bilgiye* varılabilir, nesneler tanınabilir.

Agnostikler, dış dünyanın var olduğu veya olmadığı savunulamaz, diyorlar.

Oysa pratikte, dünyanın ve şeylerin var olduklarını biliyoruz. Şeyler konusunda edindiğimiz fikirlerin makul olduğunu ve şeyler arasında kurduğumuz ilişkilerin gerçek olduğunu biliyoruz.

"Bu nesneleri, onlarda algıladığımız niteliklere göre kendi ihtiyacımız için kullandığımız anda, duyusal algılarımızın doğruluk veya yanlışlığını şaşmaz bir ölçüye tabi tutuyoruz. Bu algılar yanlışsa, bize telkin ettikleri şekilde nesnenin kullanımı da yanlıştır; dolayısıyla denememiz başarısızlıkla sonuçlanmalıdır. Fakat amacımıza ulaşmayı başarırsak, nesnenin kafamızdaki imgeye uyduğunu görürsek, kullanımından beklediğimizi bize verirse, nesne ve nitelikleri hakkındaki algılarımızın, bu sınırlar dahilinde, dışımızdaki gerçeklere uygun düştüğünün müspet delilini elde etmiş oluruz. Başarısızlığa uğradığımız zaman, bunun sebebini keşfetmekte genellikle geç kalmıyoruz; denememize dayanak olan algının, ya bizzat yetersiz veya sathî olduğunu, ya da gerçeklerin izin vermediği bir biçimde başka algıların verilerine bağlanmış olduğunu —ki biz buna kusurlu bir muhakeme diyoruz— görüyoruz. Duyularımızı kuralınca eğitmeye ve kullanmaya, faaliyetlerimizi kuralınca elde edilmiş ve kuralınca kullanılmış algılarımızın çizdiği sınırlar içinde tutmaya ne kadar sık dikkat edersek, o kadar sık, faaliyetimizin sonucunun, algılanmış nesnelerin nesnel tabiatıyla algılarımızın uygunluğunu ispat ettiğini göreceğiz. Şimdiye kadar, bilimsel olarak denetlenmiş duyusal algılarımızın, beynimizde, tabiatları icabı gerçeklere uymayan dış dünya imgeleri yaratmış olduğuna veya dış dünya ile onun hakkındaki duyusal

algılarımız arasında bir iç bağdaşmazlık bulunduğuna dair tek bir örnek yoktur."[21]

Engels'in cümlesini yine hatırlarsak: "pastanın kanıtı, onun yenmesidir"* diyebiliriz. Var olmasaydı, ya da sadece bir fikirden ibaret olsaydı, onu yedikten sonra da açlığımız hiç giderilmemiş olurdu. Böylece, şeyleri bilmemiz ve fikirlerimizin gerçeğe tekabül edip etmediğini görmemiz tamamen mümkündür. Bilimlerin verilerini, teorik sonuçları pratiğe uygulayan deneylerde ve sanayide denetleyebiliriz. Sunî kauçuk *yapabiliyorsak* bunun sebebi, bilimin, kauçuğu "bizatihi şey" olarak bilmesidir.

Böylece, kimin haklı olduğunu araştırmanın gereksiz olmadığını görüyoruz. Gereklidir, çünkü düşebileceği teorık yanılmalara rağmen, eninde sonunda gene de bilimin haklı olduğunu deney ve görgü bize ispat ediyor.

VI. — Sonuç.

18. Yüzyıldan beri bilinemezcilikten az çok yararlanmış türlü düşünürleri inceleyince, bu felsefenin bazen idealizme, bazen de materyalizme doğru çekildiğini görüyoruz. Lenin'in dediği gibi, yeni kelimelerin örtüsü altında, düşüncelerini desteklemek için bilimlerden yararlanmaya kalkıştıklarında bile, iki teori arasında sadece bir karışıklık yaratmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Böylece, bazılarına rahat bir felsefe bahşedip bilimi kullandıklarına göre, idealist olmadıklarını, fakat materyalist de olmadıklarını —çünkü bunlar tutarlılık gösterip iddialarını sonuna kadar sürdürmekten korkarlar— söylemek imkânını veriyorlar.

Engels "Bilinemezcilik, utangaç bir materyalizmden başka nedir ki?" diyor. Bilinemezcinin tabiat görüşü, baştan aşağı materyalisttir. Dünya tamamen kanunlarla yönetilir. Bir dış etkinin işe karışmasını kabul etmez, fakat yine de,

21 Friedrich Engels, "Tarihî Maddecilik" *Felsefe İncelemeleri*, s. 95-96.
* İngiliz atasözü. —ç.

ne olur ne olmaz diye şöyle der: "Bilinen evrenin ötesinde herhangi bir yüce varlığın bulunduğunu savunmak veya reddetmek imkânına sahip değiliz."[22]

Dolayısıyla bu felsefe idealizme yarıyor ve eninde sonunda düşüncelerinde tutarsız olmaları yüzünden bilinemezciler idealizme varıyorlar. "Bilinemezciyi biraz deşin, altından idealist çıkar." diyor Lenin.

İdealizm veya materyalizmden *hangisinin* haklı olduğunun bilinebileceğini gördük.

Şimdi artık, bu iki felsefeyi bağdaştırmak amacıyla ortaya çıkan teorilerin, sadece idealizme yardımcı olabileceklerini, felsefenin temel sorununa bir üçüncü cevap getirmediklerini ve dolayısıyla *üçüncü bir felsefenin olmadığını* biliyoruz.

OKUMA

V. I. *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 24-26; 109-113; 180-182, Sol Yayınları, 1976.

F. Engels, "Ludwig Feuerbach", bkz: *Felsefe İncelemeleri*, s. 20 ve devamı, Doğan Yayınları, Ankara 1976.

F. Engels, "Tarihî Maddecilik", bkz: *Felsefe İncelemeleri*, s. 89 ve devamı.

DENETLEME SORULARI

G İ R İ Ş

1. Mücadeleci işçi için felsefe öğrenmenin önemi nedir?
2. Mücadeleci işçi için diyalektik materyalizmi öğrenmenin özel önemi nedir?

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Felsefenin temel meselesi nedir?
2. İdealizm ve materyalizm kelimelerinin sık sık yol açtıkları karışıklıkları açıklayın ve düzeltin.

İKİNCİ BÖLÜM

İdealistlerin başlıca iddiaları ve kanıtları nelerdir?

22 Friedrich Engels, "Tarihî Maddecilik", *Felsefe İncelemeleri*, s. 94.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İdealizm ile materyalizmin çatıştığı noktalar hangileridir?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dünyanın sadece düşüncemizde var olduğunu ileri sürenlere ne cevap vermeliyiz?

BEŞİNCİ BÖLÜM

İdealizm ile materyalizm arasında bir üçüncü felsefeye yer var mıdır?

İKİNCİ KISIM

FELSEFİ MATERYALİZM

BİRİNCİ BÖLÜM

MADDE VE MATERYALİSTLER

I. — Madde nedir?
II. — Birbirini izleyen madde teorileri.
III. — Materyalistlere göre madde nedir?
IV. — Mekân, zaman, hareket ve madde.
V. — Sonuç.

Bütün materyalistlerin ortak fikirlerini tarif ettikten, idealist felsefelere karşı materyalistlerin ileri sürdükleri iddiaları gördükten ve nihayet, agnostisizmin yanlışlığını gösterdikten sonra, bu derslerden sonuçlar çıkaracak ve şu iki soruya cevaplar vererek materyalist iddia ve kanıtlarımızı kuvvetlendireceğiz:

1. Madde nedir?
2. Materyalist olmanın anlamı nedir?

I. — Madde Nedir?

Sorunun önemi. Önümüzde çözülecek bir meselemiz olduğu zaman, soruları iyice açık olarak koyabilmeliyiz. Aslında yukardaki soruya, doyurucu bir cevap bulmak o kadar kolay değildir. Buna erişmek için bir madde teorisi yapmak zorundayız.

İnsanlar, genellikle, maddenin, elle dokunulabilen, dayanıklı ve sert olduğunu düşünürler. Eski Yunanda madde böyle tarif edilirdi.

Bugün bilimler sayesinde, bunun tam böyle olmadığını biliyoruz.

II. — Birbirini izleyen madde teorileri.

(Amacımız, bilimsel açıklamalara girişmeden, madde hakkındaki türlü teorileri, mümkün olduğu kadar basitleştirerek gözden geçirmektir.)

Eski Yunanda maddenin som, içine nüfuz edilmesi ve namütenahi bölünmesi mümkün olmayan bir gerçek olduğu düşünülürdü. Bir an gelir ki, son parça artık bölünemez, diyorlardı. Bu parçacıklara da atom adını verdiler (atom = *bölünemez*). Öyleyse, bir masa, bir atomlar yığınıdır. Atomların birbirlerinden farklı oldukları da düşünülüyordu: yağın atomları gibi yuvarlak ve kaygan atomlar, sirkenin atomları gibi pürtüklü ve kancalı atomlar vardır.

Bu teoriyi meydana getiren Demokritos, bir ilkçağ materyalistidir; materyalist bir dünya izahı yapmayı ilk deneyen odur. Örneğin, insan vücudunun kaba atomlardan, ruhun daha ince atomlardan meydana geldiğini; ve Tanrıların varlığını kabul ettiği ama gene de her şeyi bir materyalist olarak açıklamak istediği için o, bizzat Tanrıların da son derece ince atomlardan meydana geldiğini iddia etmişti.

Bu teori, 19. Yüzyılda, büyük değişikliklere uğradı.

Hâlâ maddenin atomlara bölündüğü, bunların da birbirlerini çeken son derece sert parçacıklar oldukları düşünülü-

yordu. Yunanlıların teorisinin bir tarafı bırakılmıştı, yani bu atomlar artık kancalı veya kaygan değillerdi. Fakat, bunların içine bir şey sokulamayacağı, bölünemeyecekleri ve birbirlerini çekme hareketine uymak zorunda oldukları hâlâ savunuluyordu.

Bugün, atomun, içine işlenmez, kesilmez (yani bölünmez) bir madde zerresi olmayıp *elektron* adı verilen parçacıklardan meydana geldiği; ve bu parçacıkların, atom kitlesinin hemen tamamının yoğunlaşmış bulunduğu bir çekirdek etrafında çok büyük bir hızla döndükleri ispat edilmiştir. Atom nötr ise de, elektronların ve çekirdeğin belirli bir elektrik yükü vardır, fakat çekirdeğin pozitif yükü elektronların taşıdığı negatif yüklerin toplamına eşittir. Madde, bu atomların bir yığınıdır ve içine girilmesine karşı bir direnç gösteriyorsa, bunun sebebi, onu meydana getiren parçacıkların hareketidir.

Maddenin bu elektrik niteliklerinin ve özellikle elektronların keşfi, 20. Yüzyılın başında idealistlerin bizzat maddenin varlığına karşı saldırılarını kışkırttı. "Elektronda maddî hiç bir şey yoktur, diyorlardı. Elektron, hareket halinde bir elektrik yükünden ibarettir. Negatif yükte madde olmadığına göre, pozitif çekirdekte niçin bulunsun? Demek ki, madde uçup gitti, sadece enerji kaldı."

Lenin *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* (V. Bölüm) adlı eserinde enerjiyle maddenin birbirinden ayrılamayacağını göstererek meseleyi halletti. Enerji maddîdir ve hareket, maddenin varoluş biçiminden başka hiç bir şey değildir. Kısacası idealistler, bilimin buluşlarını tersine yorumluyorlardı. Bilimin, maddenin o zamana kadar bilinmeyen bazı taraflarını meydana çıkardığı anda, idealistler, bunun eskiden edinilmiş olan fikre, yani maddeyle hareketin iki ayrı gerçek oldukları yolundaki inanca uymadığı bahanesiyle maddenin varolmadığı sonucuna varıyorlardı.

III. — Materyalistlere göre madde nedir?

Bu konuda bir ayrım yapmak gereklidir. Önce:

1. Madde *nedir?*

2. Madde *nasıldır?* sorularını cevaplandıracağız. Materyalistlerin birinci soruya verdikleri cevap şudur: madde, ruhtan ve akıldan bağımsız ve varolmak için ruha ve akla muhtaç olmayan bir dış gerçektir. Bu konuda Lenin şöyle diyor: "Madde kavramı sadece, bize duyumlarımızın verdiği nesnel gerçeği ifade eder."[23]

"Madde *nasıldır*?" sorusuna ise materyalistler şöyle cevap veriyorlar: "Bunu cevaplandırmak bize değil, bilime düşer."

İlk cevap, ilkçağdan bugüne kadar değişmemiştir.

İkinci cevap *değişmiştir*. Ve bilimlere, insan bilgilerinin durumuna bağlı olduğundan *değişmesi gereklidir*. Yani bu soruya kesin ve nihaî bir cevap verilemez.

Meseleyi iyi koymanın ve idealistlerin iki soruyu birbirine karıştırmalarına imkân vermemenin kesin olarak kaçınılmazlığını görüyoruz. Bunları birbirinden iyice ayırmak ve temel olan birinci soruya cevabımızın eskiden beri değişmemiş olduğunu göstermek gereklidir.

"Çünkü maddenin, felsefî materyalizmi tarif eden *biricik* 'niteliği', *nesnel bir gerçek olması*, bilincimizin dışında ve ötesinde varolmasıdır."[24]

IV. — Mekân, zaman, hareket ve madde.

Gözlemlerimize uygun olarak, maddenin bizim dışımızda ve ötemizde var olduğunu iddia ediyorsak, ayrıca:

1. Maddenin *zaman ve mekân içinde* var olduğunu.

2. Maddenin *hareket halinde* olduğunu da belirtiyoruz.

İdealistlere göre, mekân ve zaman, aklımızdaki fikirler-

23 Lenin. *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 297.

24 Aynı eser, s. 289.

dir. (Bunu ilk savunan Kant'tır.) Onlara göre mekân, cisimlere *bizim verdiğimiz* bir biçimdir; mekân, insan aklından doğar. Zaman da aynı durumdadır.

Materyalistler, tersine, mekânın bizde değil, bizim mekân içinde olduğumuzu iddia ederler. Ayrıca zamanın da hayatın akışının vazgeçilmez bir şartı olduğunu, dolayısıyla, zaman ve mekânın dışımızda var olandan, yani maddeden ayrılamayacağını söylerler.

"...Varlığın temel şekilleri, mekân ve zamandır; zaman dışında bir varlık, mekân dışında bir varlık kadar büyük bir saçmalıktır."[25]

Demek ki, bilinçten bağımsız bir gerçek âlemin varolduğunu düşünüyoruz. Hepimiz dünyanın bizden önce var olduğuna ve bizden sonra da var olmakta devam edeceğine inanıyoruz. Paris'in biz doğmadan evvel de var olduğuna ve yerle bir edilmedikçe, bizim ölümümüzden sonra da var olacağına inanırız. Hiç gitmediğimiz, adını bile bilmediğimiz ama gene de var olan on binlerce kent gibi, Pars'in de düşünmediğimiz anlarda bile, var olduğunu kesinlikle biliyoruz. İnsanlığın genel kanısı böyledir. Bilimler, bu kanıta, bütün idealist kurnazlıkları sıfıra indiren bir belirlilik ve sağlamlık kazandırmışlardır.

"Tabiat bilimleri, dünyanın, üzerinde ne insan, ne de başka bir canlı yaşamadığı ve yaşayamayacağı evrelerde de var olduğunu kesinlikle söylüyor. Canlı madde, çok sonraları, çok uzun bir evrimin ürünü olarak ortaya çıkmış bir oğudur."[26]

Demek ki, bilimler, maddenin zaman içinde ve mekân içinde var olduğunun kanıtını verdikleri gibi, bize bir de maddenin hareket halinde olduğunu öğretiyorlar. Çağdaş bilimlerin sağladığı bu son belirleme çok önemlidir; çünkü, bu be-

25 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1975, s. 108.

26 Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 72.

lirleme, maddenin hareket edemeyeceği, *durgun* olduğu yolundaki eski teoriyi yıkıyor.

"*Hareket, maddenin varlık tarzıdır*. Maddesiz hareket hiç bir zaman, hiç bir yerde mevcut olmamıştır, olamaz."[27]

Bugünkü haliyle dünyanın, her alanda uzun bir evrimın, yani yavaş fakat kesintisiz bir hareketin sonucu olduğunu biliyoruz. Şu halde, maddenin varlığını ispat ettikten sonra şunu da belirtebiliriz ki: "Evren, hareket halindeki maddeden ibarettir ve hareket halindeki bu madde ancak mekân içinde ve zaman içinde hareket edebilir."[28]

V. — Sonuç.

Bu söylenenlerden şu sonuç çıkar: tanrı fikri, evreni yaratan bir "sırf akıl" fikri, anlamdan yoksundur, çünkü mekânın ve zamanın dışında ve ötesinde bir tanrının var olması imkânsız bir şeydir.

Zamanın dışında var olan yani hiç bir an var olmayan, ve mekânın dışında var olan yani hiç bir yerde var olmayan bir tanrıya inanmak için, her türlü bilimsel deneti reddedip idealistlerin sofuluğunu paylaşmak gerekir.

Bilimlerin sonuçlarından kuvvet alan materyalistler, maddenin, belirli bir mekân içinde ve belirli bir anda (yani zaman içinde) var olduğunu iddia ederler. Şu halde, evren yaratılmış olamaz. Çünkü tanrı için "zaman" var olmadığına göre, hiç bir ânı olmayan Tanrının dünyayı yaratabilmesi için bir ânı olması gerekecekti ve bir de dünyanın *hiçten* çıkmış olması gerekecekti.

Öyleyse yaradılışı kabul etmek için, ilkin, belli bir anda evrenin var olmadığını kabul etmek, sonra da *hiçten* bir şey çıktığını kabul etmek gerekir ki, bilim bunları kabul edemez.

Görüyoruz ki, idealist iddialar, bilimlerle karşılaşınca

27 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 119.
28 Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 189.

savunulamadığı halde, materyalist filozofların iddiaları, bilimlerden ayrılamamaktadır. Böylece, materyalizm ile bilimleri birbirine bağlayan sıkı ilişkilerin altını bir defa daha çiziyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

MATERYALİST OLMANIN ANLAMI NEDİR?

I. — Teori ile pratiğin birliği.

II. — Düşünce alanında materyalizm taraftarı olmanın anlamı nedir?

III. — Pratikte nasıl materyalist olunur?
a) Meselenin birinci yönü.
b) Meselenin ikinci yönü.

IV. — Sonuç.

I. — Teori ile pratiğin birliği.

İncelememizin amacı, marksizmi anlatmak, materyalist felsefenin, diyalektik olunca, marksizmle nasıl özdeş duruma geldiğini görmektir. Bu felsefenin temellerinden birinin teori ile pratik arasındaki sıkı bağ olduğunu biliyoruz.

Bunun içindir ki, iki teorik meseleyi inceledikten sonra, yani materyalistler için maddenin *ne olduğunu* ve maddenin *nasıl olduğunu* gördükten sonra, *materyalist* olmanın ne an-

lama geldiğini, yani bir materyalistin nasıl hareket ettiğini söylemek zorunludur. Bu da. meselelerin pratik yanıdır.

Materyalizmin temeli, varlığı düşüncenin kaynağı olarak tanımaktır. Fakat bunu durmadan tekrarlamak yeter mi? Tutarlı bir materyalizmin gerçek bir taraftarı olmak için: 1. Düşünce alanında, 2. Eylem alanında materyalist olmak gerekir.

II. — Düşünce alanında materyalizm taraftarı olmanın anlamı nedir?

Düşünce alanında materyalizmi tutmak demek, materyalizmin temel formülünü, yani varlığın düşünceyi yarattığını belleyip, bu formülü nasıl uygulayacağını bilmektir.

Varlık ve düşünce kelimeleri soyut kelimeler olduklarına göre, varlık düşünceyi yaratır demek, *soyut* bir formüldür. "Varlık", 'genel olarak varlık' demektir; "düşünce", 'genel olarak düşünce'yi belirtir. Bu yüzden, *genel olarak* varlık ve düşünce öznel gerçeklerdir (Birinci Kısım, Dördüncü Bölümde "öznel gerçek" ile "nesnel gerçek" hakkındaki açıklamaya bakınız); bunlar *var değildir:* bunlara *soyutlama* denir. Şu halde, soyutlamalardan meydana gelen "varlık düşünceyi yaratır" formülü de soyuttur.

Örneğin atları hepimiz iyi tanırız: fakat attan bahsedersek, *genel olarak* atı kastederiz; genel olarak at da bir soyutlamadır.

Atın yerine insanı, veya *genel olarak* varlığı korsak, bunlar da soyutlamalardır.

Fakat genel olarak at var değilse, var olan nedir? *Özel olarak* atlardır. "Genel olarak ata bakarım, fakat özel olarak ata bakmam" diyen veterinere gülünür; aynı sözü insanlar için söyleyen doktora da gülünür.

Demek ki genel olarak varlık yoktur. Var olan, özel nitelikleri olan özel varlıklardır. Düşünce için de durum aynıdır.

Öyleyse, genel olarak varlığın soyut olduğunu, özel olarak varlığın ise *somut* olduğunu söyleyeceğiz: genel olarak düşünce ile özel olarak düşünce için de aynı şeyleri söyleyeceğiz.

Materyalist, her durumda, varlığın bulunduğu yeri ve düşüncenin bulunduğu yeri bilen, varlığın bulunduğu yeri ve düşüncenin bulunduğu yeri somutlaştırmayı bilen kimsedir.

Örnek: beyin ve fikirlerimiz.

Soyut genel bir formülü, somut bir formül haline getirmeyi bilmemiz gereklidir. Demek ki materyalist, beyni varlık olarak, fikirlerimizi de düşünce olarak tanıyacaktır. Şöyle diyecektir: fikirlerimizi (düşünceyi) yaratan beyindir (varlık). Bu basit bir örnektir, fakat daha karmaşık olan insan toplumunu alalım ve materyalistin nasıl muhakeme yürüttüğünü görelim.

Toplumun hayatı (kaba hatlarıyla) bir iktisadî hayat ile bir siyasî hayatın birleşmesinden meydana gelmiştir. Siyasî hayat ile iktisadî hayat arasındaki ilişkiler nelerdir? ... Somut hale getirmek istediğimiz bu soyut formülün ilk faktörü nedir?

Materyaliste göre ilk faktör, yani varlık, topluma hayat veren, iktisadî hayattır. İkinci faktör, yani varlığın yarattığı ve ancak ona bağlı olarak yaşayabilen düşünce, siyasî hayattır.

Siyasî hayat, iktisadî hayatın bir ürünü olduğuna göre, materyalist, siyasî hayatı, iktisadî hayatın *açıkladığını* söyleyecektir.

Kısaca işaret ettiğimiz bu gözlem, ilk olarak, Marx ve Engels tarafından yapılmıştır ve *tarihî materyalizmin* kökünde yatar.

Daha karmaşık bir örnek verelim: şair. Muhakkak ki, şairi "açıklamak" için birçok unsuru hesaba katmak gerekir. Fakat burada, bu meselenin bir yanını göstermek istiyoruz.

Genel olarak, şair, ilhamı kendisini ittiği için yazar, denecektir. Şairin şunu değil de bunu yazmış olmasını açıklamaya bu yeterli midir? Hayır. Şairin kafasında elbette düşünceler vardır, fakat o, aynı zamanda toplum içinde yaşayan bir varlıktır. Şaire kendine özgü hayatını veren ilk faktörün toplum olduğunu, ikinci faktörün ise şairin beynindeki fikirler olduğunu göreceğiz. Öyleyse, şairi "açıklayan" unsurlardan *biri*, temel unsur toplum, yani bu toplumun içinde, yaşadığı çevre olacaktır. (Diyalektiği incelediğimiz zaman "şair"i yeniden ele alacağız; çünkü o zaman bu meseleyi iyi incelemek için gereken unsurlar elimizde olacaktır.)

Materyalistin, her yerde ve daima, her an ve her durumda, materyalizmin formülünü uygulamayı bilen insan, olduğunu bu örneklerle görüyoruz.

III. — Pratikte nasıl materyalist olunur?

1. Meselenin birinci yönü.

Bir üçüncü felsefe mevcut olmadığını ve materyalizmin uygulanmasında tutarlı olunmazsa ya idealist olunacağını, ya da idealizmle materyalizmin karıştığı bir harman elde edileceğini görmüştük.

Burjuva bilgin, incelemelerinde ve deneylerinde daima materyalisttir. Bu tabiîdir, çünkü bilimi ileri götürmek için madde üzerinde çalışmak gerekir; ve bilgin, maddenin aklından başka hiç bir yerde mevcut olmadığını gerçekten düşünseydi, deneyler yapmayı gereksiz bulurdu.

Demek ki, birçok bilgin türü vardır:

1° Bilinçli ve tutarlı materyalist olan bilginler.[29]

2° Bilmeden materyalist olan bilginler, yani hemen hemen hepsi; çünkü maddenin var olduğunu kabul etmeden bilim yapmak imkânsızdır. Fakat bunlar arasında şöyle bir ayrım yapmak gerekir:

29 Bkz: P. Langevin *La Pensée et L'action*, Editeurs Français Réunis, Paris.

a) Materyalizmin izinde yürümeye başladıktan sonra, korkup materyalizmi izlediklerini söylemeye cesaret edemedikleri için durup kalanlar: bunlar Engels'in "utangaç materyalistler" dediği agnostiklerdir.

b) Bilmeden materyalist olan tutarsız bilginler. Bunlar laboratuvarda materyalisttirler, sonra işleri bitince idealisttirler, mümindirler, dindardırlar. Bunlar aslında fikirlerini düzene koymayı ya bilmemişler, ya da istememişlerdir. Kendi kendileriyle sürekli çelişme halindedirler. Zorunlu olarak materyalist olan çalışmalarını, felsefî anlayışlarından ayırırlar. Bunlar "bilgindirler" ama gene de maddenin var olduğunu açıkça inkâr etmiyorlarsa da şeylerin gerçek mahiyetini bilmenin faydasız olduğunu düşünürler. "Bilgindirler" ama gene de imkânsız şeylere hiç bir delil olmadığı halde *inanırlar*. (İman sahibi olan Pasteur, Branly ve diğerlerini düşününüz. Oysa bilgin, tutarlı düşünüyorsa dinî inancını bırakmalıdır.) Bilim ve iman, mutlak olarak birbirlerinin karşısındadır.

2. Meselenin ikinci yönü.

Materyalizm ve eylem: gerçek materyalist, her yerde ve her olayda bu felsefenin temeli olan formülü uygulayan insansa, bunu iyi uygulamaya özenmelidir.

Demin gördüğümüz gibi tutarlı olmak gerekir, tutarlı bir materyalist olmak için de materyalizmi eyleme sokmak gerekir.

Pratikte materyalist olmak, ilk ve en önemli faktör olarak *gerçeği,* ikinci faktör olarak da *düşünceyi* alarak, bu felsefeye uygun hareket etmektir.

Düşünceyi ilk faktör görenlerin, yani bilmeden o an için idealist olanların, farkına varmadan hangi davranışlarda bulunduklarını göreceğiz.

1° Dünyada yalnızmış gibi yaşayana ne denir? *Bireyci.* O, kendi içine kapanıp yaşar; dış dünya yalnız onun için vardır. Onun için önemli olan *kendisidir,* kendi düşüncesidir. O, katıksız bir idealist veya bir tek-bencidir. (Birinci Kısım,

İkinci Bölümde bu kelimenin açıklamasına bakınız.)

Bireyci *bencildir* ve bencil olmak materyalist bir davranış değildir. Bencil, evreni kendi kişiliğiyle sınırlar.

2° *Öğrenme zevki için* öğrenen, kendisi için, iyi hazmederek ve zorluk çekmeden öğrenen, fakat bunu kendisine saklayan hevesli. Kendi kendine, kendi düşüncesine ilk yeri verir.

İdealist, dış dünyaya, gerçeğe kapalıdır. Materyalist ise gerçeğe her zaman *açıktır*; bunun içindir ki, marksizm derslerini izleyen ve kolaylıkla öğrenenler, öğrendiklerini başkalarına *aktarmaya* çalışmalıdırlar.

3° Her şey hakkında, *kendisiyle olan ilişkisine göre* fikir yürüten, idealist bir bozulmaya uğramış demektir.

Örneğin kendisi hakkında hoşa gitmeyen şeyler söylenen bir toplantı hakkında o, "kötü bir toplantı" diyecektir. Meseleleri böyle görmemek gerekir; toplantı hakkında, organizasyonu ve amacı bakımından bir yargıda bulunmak gerekir, yoksa hükmü verenin kendisi bakımından değil.

4° Sektarizm (softalık) de materyalist bir davranış değildir. Sekter, kendisi meseleleri anladığı için ve kendi kendisiyle anlaştığı için, herkesin kendisi gibi olmasını ister. Bu da en önemli yeri, kendine veya kendisinin de dahil bulunduğu bir topluluğa vermek demektir.

5° Metinleri inceleyip bunlardan tarifler çıkaran *doktriner* de, materyalist metinleri anmakla yetindiği ve sadece bu metinlerle yaşadığı takdirde bir idealisttir, çünkü o zaman gerçek dünya gözden kaybolur. O, bu formülleri, gerçeğe uygulamadan tekrar eder durur. Metinlere, düşüncelere en büyük önemi verir. Hayat metinler halinde kafasında akıp gider; ve genellikle aynı zamanda sekter (softa) olduğu da görülür.

Devrimin bir eğitim meselesi olduğuna inanmak, sonra da işçilere bunun gerekliliğini tekrar tekrar açıklarken, onların anlamaları gerektiğini ve anlamak istemiyorlarsa

devrimi yapmak için sıkıntıya girmeye değmeyeceğini söyleme sektarizmdir, materyalist bir davranış değildir.

İnsanlara anlamadıkları durumları *anlatmak;* durumun niçin bugünkü gibi olduğunu araştırmak, baskıyı, burjuva basının, radyonun, sinemanın vs. propagandasını görmek ve anlatmak ve istediğimizi anlatmak için bütün yollarla, broşürler, gazeteler vs. ile uğraşmak bizim için gereklidir.

Gerçeklik duygusuna sahip olmamak, ayda yaşamak, gerçek durumu göz önünde bulundurmadan tasarılar yapmak, gerçekleşebileceğine hiç bakmadan güzel tasarılara en önemli yeri veren bir idealist davranış olur. Sürekli olarak eleştiren ve fakat işlerin daha iyi olması için hiç bir şey yapmayanlar, hiç bir çare önermeyenler, kendi kendilerini eleştirme duygusundan yoksun olanlar, tutarlı olmayan materyalistlerdir.

IV. — Sonuç

Hepimizde az veya çok bulunan kusurların, idealist kusurlar olduğunu bu örneklerle görüyoruz. Pratiği teoriden ayırdığımız için ve bizi etkilemiş olan burjuvazi, gerçeğe önem verınemizi istemediği için bu kusurlar bize bulaşmıştır. İdealizmi savunan burjuvaziye göre teori ile pratik birbirinden tamamen farklı olan ve aralarında hiç bir ilişki bulunmayan iki şeydir. Öyleyse, bu kusurlar zararlıdır ve bunlarla savaşmamız gerekir, çünkü eninde sonunda burjuvaziye yarar. Kısacası, kökleri çocukluğumuza varan ve toplumun, eğitimimizin teorik temellerinin, kültürümüzün içimizde doğurduğu bu hususları bulmalı, burjuvazinin eseri olduklarını görmeli ve kendimizi onlardan kurtarmalıyız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYALİZMİN TARİHİ

I. — Bu tarihi öğrenmeye çalışmanın gerekliliği.
II. — Marksizm öncesi materyalizm.
    1. Yunan ilkçağı.
    2. İngiliz materyalizmi.
    3. Fransa'da materyalizm.
    4. 18. Yüzyıl materyalizmi.
III. — İdealizm nereden gelir?
IV. — Din nereden gelir?
V. — Marksizm öncesi materyalizmin değeri.
VI. — Marksizm öncesi materyalizmin eksikleri.

Buraya kadar materyalizmin ne olduğunu ve bütün materyalistlerde hangi ortak fikirler bulunduğunu inceledik. Şimdi materyalizmin, çağdaş materyalizme varıncaya kadar, ilkçağdan bu yana nasıl geliştiğini göreceğiz. Yani *materyalizmin tarihini* kısaca gözden geçireceğiz.

Birkaç sayfada materyalizmin 2.000 yıllık tarihini açıklayabileceğimizi ileri sürmüyoruz; ancak okuyuculara yol

gösterecek birkaç genel bilgi vermek istiyoruz.

Bu tarihi, özet halinde de olsa, iyice incelemek istiyorsak, her anında olayların *niçin* böyle belirdiğini araştırmaktan kaçınamayız. Bu metodu uygulamamaktansa, bazı tarihî isimleri zikretmekten vazgeçmek daha iyidir. Fakat okuyucularımızın zihnini yormak istememekle beraber, az çok bildikleri başlıca materyalist filozofların adlarını, tarih sırasına göre vermenin gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Bu yüzden, işimizi basitleştirmek amacıyla, şu ilk sayfaları meselenin sadece tarihî yönüne ayıracak, sonra bu bölümün ikinci kısmında, materyalizmin evriminin, *zorunlu olarak* niye bu gelişme biçimine uyması gerektiğini göreceğiz.

I. — Bu tarihi öğrenmeye çalışmanın gerekliliği.

Burjuvazi, materyalizmin tarihini sevmez. Bu yüzdendir ki, burjuva kitaplarında öğretilen bu tarih tamamen eksik ve her zaman yanlıştır. Çeşitli tahrif yollarına başvurulur:

1. Büyük materyalist düşünürler bilmezlikten gelinemediği için, onların materyalist çalışmalarının dışındaki bütün araştırmalarından bahsedilir, adları verilir ve onların materyalist filozoflar olduklarını söylemek *unutulur*.

Liselerde ve üniversitede okutulan felsefe tarihinde, böyle birçok *unutma* olayı vardır. Örnek olarak, Marx ve Engels'ten önce en büyük materyalist düşünür olan Diderot'yu vereceğiz.

2. Tarih boyunca, bilmeden veya tutarlı olmayan materyalist birçok düşünür olmuştur. Yani bunlar yazdıklarının bir kısmında materyalist, diğer bir kısmında idealist idiler: örneğin Descartes.

Oysa, burjuvazinin kaleminden çıkan tarih, bu düşünürlerin, materyalizmi sadece etkilemekte kalmayıp bu felsefe içinde başlıbaşına akımlar doğuran fikirlerini gölgede bırakır.

3. Bu iki tahrif usulü, bazı yazarları gölgede bırakmaya yetmiyorsa, el çabukluğu ile bunları ortadan kaldırıveriyorlar.

Böylece, 18. Yüzyıl felsefe ve edebiyat tarihi, d'Holbach ve Helvétius gibi bu devrin iki büyük düşünürünü "görmezlikten gelerek" öğretiliyor.

Niçin bu böyledir? Çünkü materyalizmin tarihi, dünyanın meselelerini tanımak ve anlamak için özellikle faydalıdır; çünkü materyalizmin gelişmesi, yönetici sınıfların imtiyazlarını savunan ideolojilere tehlikeli gelmektedir.

Burjuvazinin, materyalizmi değişikliğe uğramamış, yirmi yüzyıldır donup kalmış bir öğreti olarak sunmasının sebepleri bunlardır. Oysa tersine materyalizm, canlı ve daima hareket halinde olmuştur.

"İdealizm nasıl bir dizi gelişim evresinden geçtiyse, maddecilik de öyle gelişmiştir. Tabiat bilimleri alanında çağ açan her keşifle biçimini kaçınılmaz olarak değiştirmek zorundadır."[30]

Özet halinde de olsa, materyalizmin tarihini öğrenmenin gerekliliğini şimdi daha iyi anlıyoruz. Bu amaçla bunu iki döneme ayıracağız: 1. Başlangıçtan (Yunan ilkçağı) Marx ve Engels'e kadar; 2. Marx ve Engels'in materyalizminden bugüne kadar. (Bu ikinci kısmı, diyalektik materyalizmle birlikte inceleyeceğiz.)

Birinci döneme "marksizm öncesi materyalizm" ikinci döneme de "marksist materyalizm" veya 'diyalektik-materyalizm" adını veriyoruz.

II. — Marksizm öncesi materyalizm.

1. Yunan ilkçağı.

Materyalizmin, bilimlere daima bağlı, bilimlerle birlikte gelişip ilerleyen bir öğreti olduğunu hatırlayalım. M. Ö. 6.

30 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 25.

ve 5. Yüzyıllarda, Yunan ilkçağında, bilimler, "fizikçiler" ile belirmeye başladığı zaman, devrin en iyi düşünür ve filozoflarını (Tales, Anaksimenes, Heraklitos) kendine çeken bir materyalist akım ortaya çıkıyor. Bu ilk filozoflar, Engels'in dediği gibi "tabiî (anadan doğma) diyalektisyen" olacaklardır. Bunlar, her yerde hareket ve değişiklik olduğuna, şeylerin birbirlerinden soyut değil, fakat birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğuna özellikle dikkat ediyorlar.

"Diyalektiğin babası" adı verilen Heraklitos şöyle diyordu:

"Hiç bir şey hareketsiz değil, her şey akıyor; aynı ırmakta asla iki defa yıkanılamaz, çünkü birbirini izleyen iki anda o ırmak asla aynı kalmaz: bir andan öteki ana kadar o değişmiştir; başka olmuştur."

İlk olarak Heraklitos, hareketi, değişmeyi açıklamaya çalışır ve şeylerin evriminin sebeplerini çelişmede görür.

Bu ilk filozofların anlayışları doğruydu, fakat *deney öncesi* ileri sürülmüş olmaları ve çağlarında bilimlerin durumunun söylediklerini ispata elverişli olmaması yüzünden, bu görüşler terkedildi. Ayrıca, diyalektiğin yeşermesine uygun toplumsal şartlar (ilerde ne olduklarını göreceğiz) henüz gerçekleşmemiştir.

Ancak çok sonradır ki, 20. Yüzyılda, bilimlere diyalektiğin doğru olduğunu ispat etmek imkânını sağlayan sosyal ve fikrî şartlar gerçekleşecektir.

Başka Yunan düşünürlerinin de materyalist görüşleri olmuştur: Demokritos'un üstadı Leukippos (M.Ö. 5. Yüzyıl), teorisini Demokritos'un kurduğunu gördüğümüz atomlar meselesini daha önce tartışmıştı.

Ortaçağda kilise tarafından felsefesi tamamen bozulan Epikuros (M.Ö. 341-270), Demokritos'un öğrencisidir ve çok büyük bir düşünürdür. Felsefî materyalizme duyduğu kin yüzünden Kilise Epikuros'un öğretisini en aşağılık tutkuları öven son derece ahlâksız bir öğreti olarak tanıtmıştır. Aslında

Epikuros, dünya zevklerinden çekilmiş bir insandı; ve felsefesi insan hayatına bilimsel (dolayısıyla din aleyhtarı) bir temel vermeye yönelir.

Bütün bu filozoflarda, felsefenin, insanlığın kaderine bağlı olduğu bilinci vardı. Bu tutumları ile materyalizme karşıt olan resmî teoriye karşı çıktıklarını görüyoruz.

Fakat bir büyük düşünür, ilkçağ Yunanistanına hâkimdir. Bu da, daha çok idealist olan Aristoteles'tir. Etkisi çok büyük olmuştur. Bu yüzden onu özel olarak anmalıyız. O çağdaki insan bilgilerinin sayımını yapmış, yeni bilimlerin yarattığı boşlukları doldurmuştur. Evrensel zekâsıyla her konuda birçok kitap yazmıştır. Materyalist ve bilimsel yönleri ihmal edilerek sadece idealist eğilimleri alıkonulan ve akılda tutulan bilgisinin bu evrenselliği yüzünden, ortaçağın sonuna kadar, yani yirmi yüzyıl boyunca felsefî görüşler üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Demek ki, bütün bu dönem boyunca hep ilkçağ geleneği izlenmiş ve ancak Aristoteles'e uyularak düşünülmüştür. Başka türlü düşünenlere karşı, vahşi bir baskı vardı. Her şeye rağmen ortaçağın sonuna doğru, maddeyi inkâr eden idealistlerle maddî bir gerçeğin varolduğunu düşünenler arasında mücadele başladı.

Bu çatışma, 11. ve 12. Yüzyıllarda Fransa'da ve özellikle İngiltere'de sürdürülür.

Başlangıçta, materyalizm başlıca İngiltere'de gelişir. Marx "Materyalizm, Büyük Britanya'nın gerçek çocuğudur."[31] demiştir.

Kısa zaman sonra materyalizm Fransa'da gelişecektir. Herhalde, 15. ve 16. Yüzyıllarda iki akımın belirdiğini görüyoruz. Biri İngiliz materyalizmi, diğeri Fransız materyalizmi. Bunların birleşmesi, 18. Yüzyılda materyalizmin olağanüstü serpilişine katkıda bulunacaktır.

---

31 Karl Marx, "Fransız Maddeciliğinin Tarihine Katkı",. *Felsefe İncelemeleri*, s. 119.

2. *İngiliz materyalizmi.*

"*İngiliz maddeciliğinin* ve türlü *modern deneyci* bilimin gerçek babası *Bacon*'dur. Onun gözünde tabiat bilimi, gerçek bilimdir; ve duyuların deneyine dayanan fizik, tabiat biliminin en asil dayanağıdır."[32]

Bacon, bilimlerin incelenmesinde, deneysel metodun kurucusu olarak ün salmıştır. Ona göre önemli olan, bilimi, "tabiatın büyük kitabında" incelemektir. Bu da, bilimin, Aristoteles'in yüzyıllarca önce yazıp bıraktığı *kitaplarda* incelendiği bir çağda, özellikle ilgi çekicidir.

Örneğin fizik şöyle incelenirdi: belirli bir konuda Aristoteles'in yazdığı parçalar ele alınırdı; sonra da büyük bir tanrıbilimcisi olan Aquina'lı Thomas'ın kitapları alınır ve onun, Aristoteles'in bu parçası hakkında ne yazdığı okunurdu. Öğretmen şahsî hiç bir yorum yapmaz, hele düşündüğünü hiç söylemezdi, fakat Aristoteles'i ve Aziz Thomas'ı tekrarlayan bir üçüncü kitaptan bahsederdi. Ortaçağda bilim buydu. Yalnız kitapları inceleyen bu *kitabî* bilime, skolastik adı verilmiştir.

"Tabiatın büyük kitabını" öğrenmeye çalışmak çağrısında bulunmakla Bacon, işte bu skolastiğe, bu dondurulmuş öğretime karşı çıkar.

Bu çağda bir soru belirmiştir:

Fikirlerimiz, bilgilerimiz nereden geliyor? Her birimizin fikirleri, örneğin bir ev fikri vardır. Materyalistler, evler var olduğu için bu fikir bize gelir, derler. İdealistler ise, ev fikrini bize Tanrı'nın verdiğini düşünür. Bacon'a gelince, o fikirlerin ancak şeyleri gördüğümüz ve onlara dokunabildiğimiz için var olduklarını söylüyor, fakat bunu henüz ispat edemiyordu.

Fikirlerin deney ve görgüden geldiğini ispat etmeye girişen, Locke'tur (1632-1704). Bütün fikirlerin, deney ve gör-

32 Friedrich Engels. "Tarihî Maddecilik". *Felsefe İncelemeleri*, s. 90.

güden geldiğini ve yalnız deney ve görgülerin fikirleri verdiğini gösterdi. İlk masa fikri, daha masa yapılmadan insanın aklına gelmişse, bunun sebebi, insanın bir ağaç gövdesini veya taşı masa olarak kullanmayı, önceden, deney yoluyla öğrenmiş olmasıdır.

İngiliz materyalizmi Locke'un fikirleri ile, 18. Yüzyılın ilk yarısında Fransa'ya geçer. Çünkü, bu felsefe İngiltere'de özel bir tarzda gelişirken, Fransa'da da materyalist bir akım meydana gelmişti.

3. *Fransa'da materyalizm.*

Fransa'da Descartes'tan (1596-1650) itibaren açıkça materyalist bir akımın doğduğu söylenebilir. Descartes'in materyalist felsefe üzerinde etkisi büyük olmuştur, fakat genellikle bundan bahsedilmez!

Derebeylik ideolojisinin, —gördüğümüz gibi skolastik tarzda incelenen— bilimlerde bile çok canlı olduğu bu dönemde, Descartes, bu duruma karşı savaşa girişir.

Dinî zihniyet derebeylik ideolojisinin içine işlemiştir. Demek ki, Tanrı'yı yeryüzünde temsil eden Kilise, doğruyu tekeli altına almıştır. Bu, düşüncesini Kilisenin öğrettiklerine tabi kılmayan hiç kimse, doğruyu söylemek iddiasında bulunamaz, demektir. Descartes bu görüşte gedik açıyor. Tabiî Kilise'ye saldırmıyor, fakat Tanrı'ya inansın inanmasın herkesin, aklını yani "tabiatın ışığını" kullanarak doğruya erişebileceğini cesaretle savunuyor.

Metot Üzerinde Konuşma'sının en başında Descartes şöyle der: "Dünyada en iyi paylaşılmış şey sağduyudur." Şu halde bilim önünde herkes aynı haklara sahiptir. Ve örneğin, zamanının hekimliğini iyice eleştiriyorsa (Molière'in *Hastalık Hastası* adlı eseri, Descartes'ın eleştirilerinin bir yankısıdır) bunun sebebi, o zamana kadar öğretilen ve tek "kanıtları" Aristoteles ve Aziz Thomas olan tıbbı atıp, yerine tabiatın incelenmesine dayanan gerçek bir bilim getirmek istemesidir.

Descartes, 17. Yüzyılın başında yaşamıştır; bunu takip eden yüzyılda devrim patlak verecektir. İşte bu sebeple onun, doğacak olan yeni bir dünyaya girmek üzere, yok olacak bir dünyadan çıktığı söylenebilir. Bu durum, Descartes'ı bir uzlaştırıcı yapmıştır; materyalist bir bilim yaratmak ister, fakat aynı zamanda idealisttir; çünkü dini kurtarmak ister.

Onun zamanında, 'yaşayan hayvanlar niçin vardır?' diye sorulduğunda, buna, tanrıbilimin hazır cevaplarına göre karşılık verilirdi: çünkü onları yaşatan bir ilke vardır. Descartes, tersine, hayvan hayatının kanunlarının sadece madde ile ilgili olduğunu savunurdu. Zaten, öbür makinelerin demirden ve tahtadan olması gibi, hayvanların da etten ve kaslardan yapılmış makinelerden başka bir şey olmadıklarına inanıyor ve bunu iddia ediyordu. Hatta her iki cins makinenin duyumları olmadığını düşünüyor ve Port-Royal manastırında haftalarca süren incelemelerinde, kendi felsefesine taraftar bazı kişiler, (denemeler yapmak için-ç.) köpeklere iğne batırdıklarında, şöyle diyorlardı: "Tabiat ne kadar iyi yapılmış, köpeklerin âdeta acı çektikleri *sanılır*!..."

Demek ki, mataryalist Descartes'a göre, hayvanlar makineydi. Fakat insan farklıdır, çünkü onun bir ruhu vardır diyor, idealist Descartes.

Descartes'ın geliştirdiği ve savunduğu fikirlerden, açıkça materyalist bir felsefî akım, diğer yandan da bir idealist akım doğacaktır.

Descartes felsefesinin materyalist dalını sürdürenler arasında, La Mettrie'yi (1709-1751) anacağız. O, makine hayvan tezini insana kadar uzatıyor. İnsan, niçin bir makine olmasın?

O, bizzat insan ruhunu bile, fikirlerin mekanik hareketler olduğu bir mekanizma olarak görüyor.

İşte bu zamanda, İngiliz materyalizmi, Locke'un fikirleriyle Fransa'ya giriyor. Bu iki akımın birleşmesinden, daha

gelişmiş bir materyalizm doğacaktır.

4. *18. Yüzyıl mataryalizmi.*

Bu materyalizmi, hayran olunası savaşçılar ve yazarlar olmayı da bilen filozoflar savunmuştur. Sosyal kurumları ve dini devamlı olarak eleştirerek, teoriyi pratiğe uygulayarak ve daima iktidara karşı mücadele ederek, zaman zaman Bastille veya Vincennes hapishanelerine hapsedilmişlerdir.

Materyalizmin yeni yönelimini tespit ettikleri büyük *Ansiklopedi*de çalışmalarını birleştirenler bunlardır. Engels'in dediği gibi bu felsefe "bütün okumuş gençliğin derin inancı" olduğuna göre, etkileri de büyük olmuştur.

Fransız felsefe tarihinde, Fransız karakteri taşıyan bir felsefenin gerçekten halka maledildiği biricik çağ bu olmuştur.

1713'te Langres'da doğup 1784'te Paris'te ölen Diderot, bütün bu harekete hâkimdir. Her şeyden önce söylenmesi gereken, ve burjuva tarihinin söylemediği şey, onun, Marx'tan ve Engels'ten önceki en büyük materyalist düşünür olduğudur. Lenin, Diderot'nun *hemen hemen* çağdaş (diyalektik) materyalizmin sonuçlarına vardığını söyler.

O, gerçek bir militandı. Kilise'ye, sosyal düzene karşı daima savaşmış, zindanları tanımıştı. Çağdaş burjuvazinin yazdığı tarih, onu el çabukluğu ile yok etmiştir. Fakat Diderot'nun materyalizme yaptığı çok büyük etkiyi anlamak için *Diderot ile d'Alembert'in Konuşmaları, Rameau'nun Yeğeni, Kaderci Jacques* eserlerini okumak gerekir.[33]

19. Yüzyılın birinci yarısında materyalizmin, tarihî olaylara bağlı olarak gerilediğini görüyoruz. Bütün ülkelerin burjuvazisi, idealizm ve din lehinde büyük bir propagandaya girişiyor, çünkü ilerici (materyalist) fikirlerin yayılmasını istemediği gibi, iktidarda kalmak için düşünürleri ve kitle-

33 Bu eserlerin Türkçeye çevirileri *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları* arasında *D'Alembert'le Konuşmalar, Rameau'nun Yeğeni, Kaderci Jacques* adları ile yayınlanmıştır. —ç.

leri uyutmaya da ihtiyaç duyuyor.

İşte o zaman Almanya'da Feuerbach, bütün idealist filozofların arasında, "materyalizmi, dolambaçlara sapmadan yeniden tahta çıkararak"[34] materyalist görüşlerini ortaya atıyor.

Dine yönelttiği eleştiriyi geliştirerek, materyalizmin unutulmuş olan temellerini sağlam ve çağına uygun bir tarzda yeniden ele alıyor ve böylece çağının filozoflarını etkiliyor.

19. Yüzyılın, canlı hücrenin, enerjinin dönüşümünün, evrimin (Darwin)[35] keşfedildiği ve özellikle bu üç büyük keşif sayesinde bilimlerde çok büyük bir ilerlemenin görüldüğü dönemine gelmiş bulunuyoruz; bu keşifler, Feuerbach'ın etkisinde kalan Marx ve Engels'in materyalizmi tekâmül ettirerek, bize, çağdaş, yani diyalektik materyalizmi vermelerine imkân sağlamıştır.

Marx ve Engels'ten önceki materyalizmin tarihini, çok kısa olarak görmüş bulunuyoruz. Marx ve Engels'in, kendilerinden önceki materyalistlerle birçok ortak noktada anlaşmalarına rağmen, bunların eserlerinde birçok eksik ve boşluk gördüklerini biliyoruz.

Öyleyse bunların, marksizm öncesi materyalizme getirdikleri dönüşümleri anlamak için, bu eksikliklerin ve boşlukların neler olduğunu ve *niçin* meydana geldiklerini araştırmak mutlaka gereklidir.

BAŞKA bir deyişle, materyalizmin ilerlemesine katkıda bulunmuş çeşitli düşünürleri saydıktan sonra, bu ilerlemenin hangi yönde ve nasıl olduğunu öğrenmeye çalışmazsak, materyalizmin tarihi üzerindeki incelememiz eksik kalır.

Özellikle 18. Yüzyıl materyalizmiyle ilgileneceğiz; çünkü bu, materyalist felsefenin çeşitli akımlarının vardığı sonuçtur.

Şu halde, bu materyalizmin yanlışlıklarının, boşlukları-

34 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach". *Felsefe İncelemeleri*, s. 18.
35 Aynı eser, s. 45.

nın neler olduğunu araştıracağız. Fakat şeyleri hiç bir zaman tek taraflı değil, aksine, bütünüyle görmemiz gerektiğinden, bu materyalizmin değerleri üzerinde de ısrarla duracağız.

Başlangıçta diyalektik olan materyalizm, gelişmesini bu temeller üstünde sürdüremedi. Bilimsel bilgilerin yetersizliği yüzünden diyalektik düşünme düzenini bırakmak gerekmişti. Önce bilimlerin yaratılması ve geliştirilmesi gerekiyordu.

"Süreçleri inceleyebilmek için ilkin nesneleri incelemek gerekiyordu. Şu veya bu nesnenin içinde cereyan eden değişmeleri gözleyebilmek için önce o nesnenin ne olduğunu bilmek gerekiyordu."[36]

O halde bu felsefenin daha sağlam ve bilimsel temeller üstünde, Marx ve Engels'in diyalektik materyalizmi haline gelmesini sağlayan şey, materyalizmle bilim arasındaki çok sıkı birlik olmuştur.

Demek ki materyalizmin doğum belgesini, bilimin doğum belgesi yanında bulacağız. Fakat materyalizmin her zaman nereden geldiğini bilmekle kalmayıp, idealizmin de nereden geldiğini ortaya çıkarmalıyız.

III. — İdealizm nereden gelir?

Tarih boyunca idealizm, dinin yanında yaşayabilmiş, onun tarafından hoşgörülüp desteklenmişse, bunun sebebi, aslında dinden doğmuş ve ondan gelmiş olmasıdır.

Lenin bu konuda, incelememiz gereken bir formül yazmıştır: "İdealizm, dinin arınmış ve incelmiş biçiminden başka bir şey değildir." Bunun anlamı nedir? Şudur: idealizm, görüşlerini dinden çok daha yumuşak sunmayı bilmektedir. Evrenin karanlıklar üzerinde yüzen bir ruh tarafından yaratıldığını, Tanrı'nın maddî olmadığını ileri sürmek, sonra anî-

36 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 44.

den konuştuğunu (kelâm) ve bir oğul (İsa) sahibi olduğunu söylemek, birtakım fikirleri sertçe sunmak olur. Dünyanın sadece düşüncemizde, aklımızda var olduğunu ileri süren idealizm, daha gizli bir biçimde ortaya çıkar. Aslında, bildiğimiz gibi, temel bakımından bunların hepsi birdir, fakat biçim daha az kaba, daha zariftir. Bu yüzdendir ki, idealizm, dinin arınmış bir biçimidir.

İncedir de, çünkü idealist filozoflar, tartışmalarda soruları önceden görmeyi ve Berkeley'in diyaloglarında Philonoüs'ün zavallı Hylas'a yaptığı gibi tuzaklar kurmayı bilirler.

Fakat idealizmin dinden geldiğini söylemek, meseleyi ancak geriye atmak demektir. Bu yüzden hemen şunu da sormak zorundayız:

IV. — Din nereden gelir?

Bu konuda Engels, bize, çok açık bir cevap vermiştir: "Din, insanın sınırlı anlayışından doğmuştur." (Burada *sınırlı, dar* anlamındadır.)

İlk insanlarda bu bilgisizlik çifttir: tabiat konusunda bilgisizlik, kendileri konusunda bilgisizlik. İlkel insanların tarihi incelenirken bu çift bilgisizlik daima hatırlanmalıdır.

Oldukça ileri bir uygarlık olan Yunan ilkçağında bile bu bilgisizlik bize çocuk bilgisizliği gibi görünür. Örneğin Aristoteles, dünyanın hareketsiz olduğunu, evrenin merkezi olduğunu ve dünyanın etrafında gezegenler döndüğünü sanıyordu. (Sayıları 46'yı bulan bu gezegenler bir tavana çakılmış çiviler gibi sabit idiler ve bu bütün, dünyanın etrafında dönüyordu...)

Ayrıca Yunanlılar dört temel öğenin varlığına inanıyorlardı: su, toprak, hava ve ateş; ve bunları ayrıştırmayı imkânsız görüyorlardı. Şimdi havayı, toprağı, suyu ayrıştırabildiğimize ve ateşi aynı türden bir cisim olarak görmediğimize göre, bütün bunların yanlış olduğunu biliyoruz.

Bizzat insan konusunda da Yunanlılar çok bilgisizdiler. Organlarımızın görevlerini bilmedikleri gibi, örneğin kalbi, cesaretin merkezi sayıyorlardı.

Çok ilerlemiş saydığımız Yunan bilginlerinin bilgisizliği bu kadar büyük olduğuna göre, onlardan binlerce yıl önce yaşayan insanların bilgisizliği ne derecedeydi? İlkel insanların, tabiat ve kendileri konusundaki anlayışları da, bilgisizlik yüzünden dar ve sınırlıydı. Fakat her şeye rağmen bu insanlar şeyleri açıklamaya çalıştılar. İlkel insanlar konusunda sahip olduğumuz bütün belgeler, bize bu insanların rüyalarla çok fazla ilgilendiklerini anlatıyor. Daha Birinci Bölümde[37], ikili bir varlık saydıkları insanın bir "ikinci" varlığına inanmakla bu rüyalar meselesini çözdüklerini gördük. Başlangıçta, bu ikinci varlığa, henüz maddî bir kıvamı olan bir çeşit hafif ve saydam bir beden atfederler. Ancak çok sonradır ki, insanın içinde ölümden sonra yaşamaya devam eden madde dışı, ruhî bir öğe olduğu anlayışı akıllarında doğacaktır. (Ruhî kelimesi Latince *soluk* anlamına gelen *spritus*'tan (*ruh*'tan) gelir. Ruhun teslim edildiği, yalnız ikinci varlığın yaşamaya devam ettiği anda, son nefesle birlikte soluk da gider.) Öyleyse, düşünceyi, rüyayı açıklayan *ruh*tur.

Ortaçağda ruh hakkında garip anlayışlar vardı. Şişman bir vücutta küçük bir ruh ve ince vücutta büyük bir ruh bulunduğu sanılırdı. Bu yüzden, ortaçağda çilekeşler, büyük bir ruha sahip olmak ve ruha büyük bir barınak sağlamak için sık sık uzun oruçlar tutarlardı.

İlkel insanlar, saydam ikinci varlık şeklinde, sonra da ruh, ruhî öz biçiminde insanın ölümden sonra yaşamaya devam edeceğini kabul ederek tanrıları yarattılar.

Onlar, insanlardan daha güçlü olan, ama henüz maddî bir şekle sahip bulunan bazı varlıklara inanmaktan başlayarak, âdeta farkına varmadan, bizim ruhumuza üstün bir ruh

37 Bkz: Bölüm I, kesim VI.

şeklinde var olan tanrılar inancına geldiler. Böylece, Yunan ilkçağında olduğu gibi hepsinin belli bir görevi olan çok sayıda tanrıları yarattıktan sonra, bu tek tanrı anlayışına ulaştılar. Günümüzün tek tanrılı dini[38] o zaman meydana geldi. İyice görüyoruz ki, bugünkü biçiminde bile, dinin kaynağında bilgisizlik yatar.

Öyleyse, idealizm, insanların dar anlayışlarından, bilgisizliklerinden doğar: oysa materyalizm, aksine, bu sınırların genişlemesinden doğar.

Felsefenin tarihi boyunca, idealizmle materyalizm arasındaki bu devamlı savaşı görüyoruz.

Materyalizm, bilgisizliğin sınırlarını geriletmek ister, bu da onun övünçlerinden, değerlerinden biri olacaktır. Aksine idealizm ve onu besleyen din, yığınların *bilgisizliğini sürdürmek* ve bu bilgisizlikten yararlanarak baskıyı, iktisadî ve sosyal sömürmeyi kabul ettirmek için büyük çaba harcar.

V. — Marksizm öncesi materyalizmin değeri.

Materyalizmin, Yunanistan'da, ilk bilim filizinin yeşermesiyle birlikte doğduğunu gördük. Bilim gelişince materyalizm de gelişir, ilkesine uygun olarak tarihte şunları görüyoruz:

1. Ortaçağda, bilimlerde zayıf bir gelişme, materyalizmde bir duraklama.

2. 17. ve 18. Yüzyıllarda, bilimlerde çok büyük bir gelişmeye karşılık materyalizmde büyük bir gelişme. 18. Yüzyıl Fransız materyalizmi, doğrudan doğruya bilimlerin gelişmesinin sonucudur.

3. 19. Yüzyılda, birçok büyük keşif görüyoruz ve materyalizm Marx ve Engels'le çok büyük bir dönüşüme uğruyor.

4. Bugün, bilimler olağanüstü bir ilerleme içindedirler;

38 Yunanca aslı monothéos'tur. (Monos = tek, théos = tanrı).

materyalizm de aynı durumdadır. En iyi bilginlerin, çalışmalarına, diyalektik materyalizmi uyguladıkları görülüyor.

Demek ki, idealizmle materyalizm, tamamen birbirinin karşıtı olan köklerden geliyorlar; şunu da görüyoruz ki, yüzyıllar boyunca, bu iki felsefe arasında yalnız kitaplarda kalmayan ve günümüzde hâlâ süren bir savaş olmuştur.

İnsanlık tarihini aşıp gelen bu savaş, bilimle bilgisizlik arasında, iki akım arasında bir savaştır. Bu akımlardan biri insanlığı bilgisizliğe çekip orada tutuyor; diğeri ise aksine, bilgisizlik yerine bilgiyi koyarak insanların kurtulmasına çalışıyor.

Bazen bu mücadele, Engizisyon'da olduğu gibi çok ağır biçimler almıştır. Diğer örnekler arasında Galilei'yi ele alabiliriz. O, dünyanın döndüğünü ileri sürüyor. Bu, Tevrat ve Aristoteles ile çelişen yeni bir bilgidir: dünya dönüyorsa, evrenin merkezi değil, bunun sadece bir noktası demektir:

Öyleyse düşüncelerimizin sınırlarını genişletmek gerekecektir. Galilei'nin bu buluşu karşısında ne yapılıyor?

İnsanlığı bilgisizlik içinde tutmak için bir dinî mahkeme kuruluyor ve Galilei, fikrinden dönmeye zorlanıyor.[39] İşte bilgisizlikle bilim arasındaki savaşın bir örneği.

O çağın filozofları üstünde bir yargıda bulunurken, bilimle bilgisizlik arasındaki bu savaşta yerlerine bakmalıyız. Onların, bilimi savunurken, farkında olmadan materyalizmi de savunduklarını görüyoruz. Böylece Descartes, usa vurmalarıyla, materyalizmin ilerlemesine yol açabilmiş olan fikirler vermiştir.

Tarih boyunca bu mücadelenin yalnız teorik bir mücadele değil, sosyal ve siyasî bir mücadele de olduğunu iyice görmek gerekir. Bu mücadelede hâkim sınıflar, daima bilgisizliğin yanındadırlar. Bilim devrimcidir ve insanlığın kur-

39 Galilei'nin mahkemesi için bkz.: P. Labérenne: *L'Origine des Mondes* (E. F. R.).

tuluşuna yardım eder.

Burjuvazinin durumu, çarpıcı bir örnektir. 18. Yüzyılda burjuvazi, derebey sınıfının egemenliği altındadır: o zaman, bilimlerin yanındadır; bilgisizliğe karşı savaşı yönetir ve bize *Ansiklopedi*'yi[40] verir. 20. Yüzyılda burjuvazi, egemen sınıftır ve bilgisizlikle bilgi arasındaki bu savaşta, eskisine göre çok daha büyük bir vahşetle (örnek, Hitlercilik) *bilgisizliğin yanındadır.*

Böylece marksizm öncesi materyalizmin, önemli bir görev yüklendiğini ve tarihî öneminin çok büyük olduğunu görüyoruz. Bilgisizlikle bilim arasındaki bu mücadele sırasında bu materyalizm, dine, dolayısıyla bilgisizliğe karşı kullanılabilmiş olan, bir genel dünya görüşü geliştirmesini bilmiştir. Yine materyalizmin evrimi, çalışmalarının birbirini izlemesi sayesindedir ki, diyalektik materyalizmin meydana çıkması için vazgeçilmez olan şartlar gerçekleştirilmiştir.

VI. — Marksizm öncesi materyalizmin eksikleri.

Materyalizmin evrimini anlamak, eksikleriyle boşluklarını iyice görebilmek için, bilimle materyalizmin birbirine bağlı olduklarını hiç bir zaman unutmamak gerekir.

Başlangıçta materyalizm, bilimlerin ilerisindeydi ve bu yüzdendir ki bu felsefe, kendini birden kabul ettirememiştir. Diyalektik materyalizmin haklı olduğunu ispat etmek için, bilimleri yaratmak ve geliştirmek gerekiyordu; fakat bu, yirmi yüzyıldan fazla zaman aldı. Bu uzun dönem boyunca, materyalizm, bilimlerin, özellikle bilimsel düşüncenin ve en çok gelişen bazı özel bilimlerin etkisi altında kalmıştır.

Bunun içindir ki "geçen [yani 18.] yüzyılın maddeciliği, her şeyden önce mekanisttir. Kimya henüz çocukluk devrini,

40 Bkz: *Pages Choisies de l'Encyclopédie.*

flojistik dönemini* yaşıyordu. Biyolojinin kundak bezleri daha çözülmemişti; bitki ve hayvan uzviyetleri ancak kabaca incelenmişti ve sırf mekanik sebeplerle açıklanıyordu; tıpkı Descartes'in hayvanları gördüğü gözle 18. Yüzyıl maddecileri için insan bir makine idi."[41]

Bilimlerin uzun ve yavaş evriminden çıkan materyalizmin, "Hristiyan ortaçağının kış uykusu" döneminden sonraki durumu işte buydu.

Bu dönemde yapılan büyük yanlış, dünyayı büyük bir mekanizma gibi görmek ve her şeyi mekanik denen bilimin yasalarına göre değerlendirmek olmuştur. Hareketi, basit bir mekanik hareket olarak gördüklerinden, aynı olayların sürekli olarak tekrarlanması gerektiğini düşünüyorlardı. Şeylerin makine yanı görülüyor, fakat *canlı* yanı görülmüyordu. Bu yüzden bu materyalizme mekanik (veya mekanist) adı verilir.

Bir örnek görelim: bu materyalistler 'düşünce'yi nasıl açıklıyorlardı? Şöyle: "Karaciğer safra saldığı gibi, beyin de düşünce salar."! Biraz basit bir görüş! Marx'ın materyalizmi, tersine, ayrıntılara iner. Düşüncelerimiz yalnız beynimizden gelmez. Niye başka düşüncelere, başka fikirlere değil de, bu belli düşüncelere ve bu belli fikirlere sahip olduğumuzu anlamak gerekir. O zaman toplumun, çevrenin vs. düşüncelerimizi elekten geçirdiği görülür. Mekanik materyalizm, düşünceyi basit bir mekanik olay olarak ele alır. Oysa düşünce, bunun çok ötesindedir.

"Mekanik örneğin, mekanik yasaların da şüphesiz etkin olmakla beraber, daha üstün yasalar tarafından geriye itil-

---

* Daha 1745'te Lomonossov tarafından çürütülen flojistik teorisine göre, yanan cisimden flojiston denen farazî diğer bir cismin çıkması, yanma olayının esasını teşkil ediyordu. İngiliz kimyageri Priestley'in araştırmalarına dayanarak Lavoisier, 18. Yüzyılın sonunda, doğru teoriyi buldu. Yanma olayı, iki cismin birbirinden ayrılması değil, yanan cismin oksijenle birleşmesidir. —*ç.*

41 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 26.

diği kimyasal ve uzvî nitelikte olaylara bu şekilde uygulanması, klasik Fransız maddeciliğinin kendine özgü, ama bu dönem için kaçınılması imkânsız darlıklarından birini teşkil eder."[42]

18. Yüzyıl materyalizminin birinci büyük yanlışı işte budur.

Bu yanlışın sonucu, o materyalizmin genel olarak tarihi bilmezlikten gelmesi, meselelere tarihî gelişme açısından, süreç açısından bakmamasıdır; bu materyalizme göre, dünya tekâmül etmiyordu ve düzenli aralıklarla, birbirine benzeyen durumlara dönüp geliyordu. Aynı şekilde, insan ve hayvanlarda da evrimi aklına getirmiyordu.

"Bu materyalizmin kendine özgü darlıklarından ikincisi, dünyayı bir süreç olarak, tarihî gelişim içinde bir madde olarak görememesiydi. Bu, tabiat bilimlerinin o dönemde varmış oldukları seviyeye ve bağlı oldukları metafizik,[43] yani diyalektiğin karşıtı düşünce tarzına uygundu. Tabiatın sürekli bir hareket içinde bulunduğu biliniyordu. Fakat o zamanın fikirlerine göre bu hareket sürekli bir daire çiziyor ve dolayısıyla hiç bir zaman ilerlemiyordu; daima aynı sonuçları yaratıyordu."[44]

Bu materyalizmin ikinci yanlışı, budur.

Üçüncü yanlışı, olaylara çok seyirci kalmasıydı; *insan eyleminin* dünyada ve toplumdaki yerini yeteri kadar görmüyordu. Marx'ın materyalizmi, bize, dünyayı *açıklamakla* kalmayıp, onu *değiştirmek* zorunda olduğumuzu öğretiyor. İnsan, tarihte, dünyaya değişiklikler getirebilecek etkin bir unsurdur. [...]

Marksizm öncesi materyalizm, insan eylemi hakkındaki bu görüşün bilincine varmamıştı. O çağda, insanın, çevresi-

---

42 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 26.

43 Metafizik: bundan sonraki kısımda "Metafizik Metot"un incelemesine başlayacağız.

44 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 26.

nin[45] bir ürünü olduğu düşünülüyordu: oysa Marx, çevrenin insanın bir ürünü olduğunu ve şu halde, insanın, başlangıçta belli olan şartlar içindeki kendi çalışmasının bir ürünü olduğunu bize öğretiyor. İnsan çevrenin etkisinde bulunmakla beraber bu çevreyi, yani toplumu değiştirebilir; şu halde, bunun sonucu olarak, kendi kendini değiştirebilir.

Demek ki 18. Yüzyıl materyalizmi, her şeyin tarihî bir gelişme içinde olduğunu bilmediği için olaylara fazla seyirci kalıyordu. Bu da, kaçınılmazdı; çünkü bilimsel bilgiler, dünyayı ve şeyleri eski düşünce metodu, yani *"metafizik"* metot dışında kavramaya yetecek kadar gelişmiş değillerdi.

OKUMA

K. Marx ve F. Engels, *La Sainte Famille*, (*Kutsal Aile*).
K. Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler", bkz: *Felsefe İncelemeleri*, s. 61-64.
Plekhanov, *Essais sur l'Histoire du Matérialisme* (d'Holbach, Helvétius, Marx).

45 Sosyal çevrenin söz konusu olduğu açıktır.

DENETLEME SORULARI

BİRİNCİ BÖLÜM

Pasteur, aynı zamanda, nasıl hem bilgin, hem mümin olabiliyordu?

İKİNCİ BÖLÜM

Kitaplardan öğrenmenin nasıl olup da hem gerekli, hem de yetersiz olduğunu gösterin.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Diyalektik materyalizm niçin ilkçağda doğmamıştı?
2. Yunan ilkçağından 18. Yüzyıla kadar başlıca materyalist akımları belirtiniz.
3. 18. Yüzyıl materyalizminin yanlışları ve değerleri nelerdir?

YAZILI ÖDEV

Bir idealist ile bir materyalist arasında, tanrı hakkında, bir konuşma tasarlayın.

ÜÇÜNCÜ KISIM

METAFİZİĞİN İNCELENMESİ

TEK BÖLÜM

"METAFİZİK METOT" NEDİR?

I. — Bu metodun ayırdedici nitelikleri.

1. Birinci niteliği: özdeşlik ilkesi.
2. İkinci niteliği: nesnelerin birbirlerinden kesin olarak ayrılması, soyutlanması.
3. Üçüncü niteliği: sonsuz (ebedî) ve aşılmaz bölümler.
4. Dördüncü niteliği: zıtların karşıtlığı.

II. — Toparlama.

III. — Metafizik tabiat anlayışı.

IV. — Metafizik toplum anlayışı.

V. — Metafizik düşünce anlayışı.

VI. — Mantık nedir?

VII. — "Metafizik" kelimesinin açıklanması.

18. Yüzyıl materyalistlerinin eksiklerinin, düşüncelerinin işleyiş biçiminden, "metafizik metot" dediğimiz özel araştırma metotlarından ileri geldiğini biliyoruz. Demek ki metafizik metot, özel bir dünya anlayışını ifade eder ve marksizm öncesi materyalizmin karşısına marksist materyalizmi çıkardığımız gibi, metafizik materyalizmin karşısına da diyalektik materyalizmi çıkarırız.

Bunun için, şimdi "metafizik" metodun ne olduğunu öğrenmeliyiz ki, sonra karşıtının yani diyalektik metodun ne olduğunu inceleyebilelim.

I. — Bu metodun ayırdedici nitelikleri.

Burada öğrenmeye çalışacağımız "Hegel'in 'metafizik' metot dediği, ... eski araştırma ve düşünme metodu"dur.[46]

Hemen basit bir gözlemle başlayalım. İnsanların çoğunluğuna tabiî görünen şey nedir: hareket mi, duraganlık mı (atalet mi)? Şeylerin normal durumu onlara göre nedir: dinginlik mi (durgunluk mu), devingenlik mi (müteharrikiyet mi)?

Genellikle, durgunluğun devingenlikten önce var olduğu ve bir şeyin harekete geçebilmiş olması için başlangıçta durgunluk halinde olması gerektiği düşünülür.

Tevrat da, Tanrı'nın yarattığı evrenden önce, duragan sonsuzluğun, yani durgunluğun var olduğunu bize söylüyor.

Şu kelimeleri sık sık kullanacağız: durgunluk, duraganlık ve hareket, değişme. Fakat bu son iki kelime eş anlamlı değildir.

Kelimenin dar anlamına göre hareket, yer değiştirme demektir. Örnek: düşen bir taş, ilerleyen bir tren hareket halindedirler.

Kelimenin öz anlamıyla değişme ise, bir *biçimden* diğerine geçiştir. Örnek: yapraklarını yitiren ağaç biçim *değiştirmiştir*. Fakat bu, aynı zamanda, bir *durumdan* diğerine ge-

46 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 44.

çiştir. Örnek: havanın teneffüs edilemez duruma gelmesi: bu bir değişmedir.

Demek ki hareket, yer değiştirme; değişiklik ise, biçim veya durum değiştirme anlamına geliyor. Karışıklığı önlemek için bu ayrıma dikkat etmeye çalışacağız. (Zaten diyalektiği incelerken bu kelimelerin anlamlarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağız.)

Demin gördüğümüz gibi, genellikle, hareket ve değişmenin, durgunluğa göre daha az olağan oldukları sanılır, ve şüphesiz ki, şeyleri, durgun ve değişmez olarak düşünmeyi tercih ederiz.

Örnek, bir çift sarı ayakkabı satın almış olalım; bir zaman geçtikten ve birçok onarımdan (pençe ve topuk değiştirme, birçok yamadan) sonra, artık aynı ayakkabılar olmadıklarına bakmadan hâlâ "sarı ayakkabılarımı giyeceğim" deriz. Bizim için bunlar hâlâ, bir münasebetle satın aldığımız ve karşılığını ödediğimiz sarı ayakkabılardır. Ayakkabılarımızın uğradığı değişmeyi düşünmeyiz, onlar her zaman aynıdırlar. *Özdeştirler.* Değişmeyi ihmal edip, önemli bir şey olmamış gibi yalnız özdeşliği görüyoruz.

1. Birinci niteliği: özdeşlik ilkesi.

Bu ilke, olaylarda harekete karşı duraganlığı ve değişmeye karşı özdeşliği tercih etmekten ibarettir.

Bu metodun ilk niteliğini teşkil eden bu tercihten, bütün bir dünya görüşü çıkar. Engels, evren donmuş gibi ele alınıyor, diyecektir. Tabiat, toplum, insan için de durum aynı olacaktır. Örneğin sık sık, "güneş altında yeni bir şey yok" denir, yani ezelden beri evren duragan ve özdeş kaldığı için hiç bir değişim olmamıştır. Veya buradan, yine sık sık, belli aralıklarla aynı olaylara düzenli bir dönüş anlaşılır. Tanrı, dünyayı, balıkları, kuşları, memelileri, vs.yi de meydana getirerek yarattı; o zamandan beri hiç bir şey değişmedi, dünya kımıldamadı. Sanki insanlar, ezelden beri hiç değişmemiş

gibi, şu da söylenir: "İnsanlar, daima aynıdırlar".

Günlük hayatta kullanılan bu sözler, içimize, aklımıza derinliğine kök salmış olan bu anlayışın yansımasıdırlar ve burjuvazi bu yanlışlığı sonuna kadar sömürür.

Sosyalizm eleştirilirken seve seve verilen kanıtlardan biri, insanın bencil olduğu ve kargaşalığın hüküm sürmesini önlemek için insanı tutacak bir gücün bulunması gerektiğidir. Bu, insanlığın daima sabit ve değişemeyen bir tabiatı olduğunu görmek isteyen bu metafizik anlayışın sonucudur.

Muhakkak ki, sosyalizmin daha yüksek aşamasında yaşamak imkânına anîden kavuşmuş olsaydık, yani ürünler herkese emeğine göre değil de ihtiyaçlarına göre derhal dağıtılabilseydi, herkes kaprislerini gidermek için meydana atılır ve böyle bir toplum yaşayamazdı. Bununla beraber, sosyalizmin en yüksek aşaması budur ve akla uygun olan da budur. Fakat içimizde kökleşmiş bir metafizik görüş olduğu içindir ki, oldukça uzak bir gelecekte yaşayacak olan yarının insanını, tıpkı bugünün insanıymış gibi düşünüyoruz.

Şu halde, insan *bencil olduğu* için sosyalist bir toplumun yaşayamayacağı iddia edilirken, toplum değişince insanın da *değişeceği* unutuluyor.

Sosyalist ülkeler hakkında, her gün, bunları söyleyenlerin anlayışsızlıklarını ortaya çıkaran eleştiriler işitiliyor. Bunun sebebi, bu eleştirileri yapanların dünya ve şeyler hakkında metafizik bir görüşe sahip olmalarıdır.

Birçok örnek arasından yalnız şunu alalım. Bize diyorlar ki: "Sosyalist ülkelerde bir emekçi, yarattığı değerlere tekabül etmeyen bir ücret alıyor; demek ki bir artık-değer yani onun ücretinden ayrılıp alınan bir kısım var. Yani onu çalıyorlar. Fransa'da da durum aynıdır. İşçiler sömürülmektedir; öyleyse, bir sosyalist ülke emekçisiyle bir Fransız emekçisi arasında fark yoktur."

Bu örnekte metafizik görüş nerededir? Şuradadır ki, iki ayrı toplum olduğu düşünülmüyor ve bu toplumlar arasın-

daki farklar hesaba katılmıyor. Yine şuradadır ki, insanla makinenin artık Fransa'daki iktisadî anlamı taşımadığı sosyalist ülkelerde meydana gelmiş değişikliklere bakılmadan, iki tarafta da artık-değer olduğuna göre aralarında fark yoktur sanılıyor. Oysa Fransa'da makine (patronun hizmetinde) üretimde bulunmak için, insan da, sömürülmek için vardır. Sosyalist ülkelerde ise makine (insanın hizmetinde) üretimde bulunmak için, insan da emeğinin meyvesini tatmak için vardır. Fransa'da artık-değer patrona gider; sosyalist ülkede ise sosyalist devlete, yani sömürücülerden arınmış topluma gider. Mesele değişmiştir.

Bu örneğe göre şunu görüyoruz ki, samimî olanlarda yargı yanlışları metafizik bir düşünce metodundan ve özellikle, bu metodun ilk özelliğini uygulamaktan geliyor. Bu temel özelliğin esası, değişikliği küçümseyip duraganlığı tercih etmek veya kısacası, değişikliğin altında özdeşliği sürdürmeye çalışmaktır.

Fakat bu özdeşlik nedir? Örneğin, bir evin yapımının 1 Ocak 1935'te bittiğini görmüş olalım. 1 Ocak 1936'da ve onu izleyen bütün yıllarda, bu evin özdeş olduğunu söyleyeceğiz: çünkü hep iki katı, yirmi penceresi, cephede iki kapısı vs. vardır, yani hep aynı kalmaktadır, değişmemekte, farklı olmamaktadır. Demek ki özdeş olmak, aynı kalmak, başkalaşmamaktır. Ama yine de, bu ev *değişmiştir!* Yalnız ilk bakışta, yüzeysel olarak aynı kalmıştır. İşleri daha yakından gören mimar veya duvarcı, daha yapımından bir hafta sonra evin değişikliklere uğradığını bilir: burada ufak bir çatlak, şurada yerinden oynayan bir taş, ötede bozulan boya vs.. Demek ki nesnelere ancak "kabaca" bakıldığında, bunlar, özdeş görünürler. Tahlil edilince, ayrıntılarda durmadan değişirler.

Fakat metafizik metodun bu ilk niteliğinin *pratik sonuçları* nelerdir?

Şeylerde özdeşliği görmeyi yani onların aynı kaldığını

görmeyi tercih ettiğimiz için, örneğin şöyle deriz: "Hayat hayattır, ölüm ölümdür". Hayatın hayat olarak kaldığını, ölümün de ölüm olduğunu söyleriz, hepsi bu.

Şeyleri özdeşliklerinde görmeye alıştığımızdan bunları birbirlerinden ayırıyoruz. "Bir iskemle bir iskemledir." demek tabiî bir deyiştir. Fakat özdeşlik üzerine vurgu vurmaktır, bu söz aynı zamanda: bir iskemle olmayan şey başka bir şeydir, demektir.

Bunu söylemek o kadar tabiîdir ki, ısrar etmek çocukluk gibi görünür. Aynı mantıkla, şöyle diyeceğiz: "at attır ve bir at olmayan şey başka bir şeydir", yani bir yana iskemleyi, bir yana atı koyup, her şeyi birbirinden iyice ayırıyoruz. Demek ki, nesneleri birbirlerinden kesinlikle ayrı tutup ayrımlar yapıyoruz ve böylece dünyayı birbirinden ayrı nesneler dermesi haline getiriyoruz. Bu da şu demektir: —

2. *İkinci niteliği: şeylerin birbirlerinden kesin olarak ayrılması, soyutlanması.*

Bu söylediklerimiz o kadar tabiî görünüyor ki, bunları söylemenin ne lüzumu var? diye sorulabilir. Her şeye rağmen bunun gerekli olduğunu göreceğiz, çünkü bu düşünce sistemi, bizi, şeyleri belli bir açıdan görmeye götürüyor.

Bu metodun ikinci niteliğini, genel pratik sonuçlarıyla değerlendireceğiz.

Günlük hayatta, hayvanları, varlıkları birbirinden ayırarak ele alırsak bu ayrı türler arasındaki ortak tarafları görmeliyiz. At attır, inek de inektir. Aralarında hiç bir ilişki yoktur.

Bu, hayvanları kesin sınıflara ayıran ve aralarında hiç bir ilişki görmeyen eski zoolojinin görüş açısıdır. Yine bu, metafizik metodun uygulanmasının sonuçlarından biridir.

Başka bir örnek olarak, burjuvazinin, bilimin bilim olmasını, felsefenin *felsefe olarak kalmasını,* siyasetin siyaset olarak kalmasını istemesini gösterebiliriz; ve böylece, mu-

hakkak ki, bu üçü arasında, ortak hiç bir taraf, katiyen hiç bir ilişki olmayacaktır.

Böyle bir düşünme tarzının pratik sonuçları şudur: bir bilgin, bilgin kalmalı ve bilimini felsefeye ve siyasete karıştırmamalıdır. Filozof ve parti üyesi için de durum aynıdır.

İyi niyetli bir adam böyle düşününce, metafizikçi gibi düşündüğünü söyleyebiliriz. Bir süre önce İngiliz yazarı Wells, Sovyetler Birliği'ne gitti ve o zaman sağ olan büyük yazar Maksim Gorki'yi ziyaret etti. Ona, içinde siyaset yapılmayacak bir edebiyat derneği kurmayı önerdi; çünkü onun anlayışına göre edebiyat edebiyattır, siyaset ise siyasettir. Söylendiğine göre, Gorki ve arkadaşları gülmeye başlamışlar ve Wells sıkılmış. Bunun sebebi, Wells'in, yazarı toplum dışında görmesi ve düşünmesi; buna karşılık Gorki ve arkadaşlarının, biz istesek de istemesek de, gerçek hayatta her şeyin birbirine bağlı olduğunu bilmesidir.

Günlük pratikte şeyleri sınıflandırmaya, birbirinden ayırmaya, onları sadece kendileri olarak görüp incelemeye uğraşırız. Marksist olmayanlar genellikle devleti toplumdan ayrı, toplum biçiminden bağımsız olarak görürler. Böyle düşünmek, devleti toplumdan ayırmak, onu gerçekle olan ilişkilerden ayırmaktır.

İnsanı, diğer insanlardan, çevresinden, toplumdan ayırarak söz konusu etmek, aynı yanlışa düşmek demektir. Aynı şekilde makineyi de kendisi olarak, yani içinde üretimde bulunduğu toplumdan ayrı olarak düşünmek, şu düşünce yanlışlığını yaptırır: "Paris'te makine, Moskova'da makine; artık-değer hem burada var, hem orada; demek ki arada fark yoktur, mutlak olarak ikisi de aynı şeydir."

Bununla beraber bu, okumalarımızda devamlı olarak karşılaştığımız bir muhakeme tarzıdır ve okuyanlar bunu kabul ederler, çünkü genel ve alışılmış görüş tarzı şeyleri birbirinden ayırmak, soyutlamak ve bölmektir. Bu, metafizik metodun ayırdedici bir alışkanlığıdır.

3. *Üçüncü niteliği: sonsuz (ebedî) ve aşılmaz bölümler.*

Şeyleri duragan ve değişmez görmeyi tercih ettikten sonra, bu şeyleri sınıflara böldük, katalogunu yaptık ve böylece, aralarında olan ilişkileri bize unutturacak bölümler yarattık.

Meseleleri bu tarzda görmek ve değerlendirmek, bizi, bu bölünmelerin nihaî olarak var olduklarını (at attır) ve *mutlak,* aşılmaz, sonsuz olduklarını düşünmeye sürükler. Metafizik metodun üçüncü ayırdedici niteliği işte budur.

Fakat bu metottan söz ederken dikkatli olmak zorundayız; çünkü biz marksistler, kapitalist toplumun iki sınıfa, burjuvazi ve proletaryaya bölünmüş olduğunu söylediğimiz zaman metafizik görüşe uygun bölmeler yaptığımız sanılabilir. Ne var ki, sadece bölmeler yapmakla metafizikçi olunmaz. Bu bölümler arasındaki farkları, var olan ilişkileri ortaya koyuş tarzı ile matafizikçi olunur.

Örneğin toplumda iki sınıf olduğunu söylediğimiz zaman, burjuvazinin aklına derhal zenginler ve fakirler gelir. Ve muhakkak ki, bize: "zenginler ve fakirler *her zaman* var olmuştur" der.

"Her zaman var olmuştur" ve "her zaman var olacaktır" demek, metafizik bir tarzda düşünmektir. Şeyler daima birbirinden bağımsız olarak sınıflandırırlar ve aralarında bölmeler, aşılmaz duvarlar örülür.

Burjuvazinin ve proletaryanın var olduğunu görmek yerine, toplum, zenginler ve fakirler diye bölünür; ve sınıflar arasındaki bölünme kabul edilse bile, bu bölünme, bunlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin dışında, yani sınıf mücadelesinin dışında düşünülür. Şeyler arasına kesin engeller koyan bu üçüncü ayırdedici niteliğin pratik sonuçları nelerdir? Şudur ki, at ile inek arasında hiç bir akrabalık bağı olamaz. Bütün bilimlerde ve bizi çevreleyen her şeyde durum

aynı olacaktır. İlerde bunun doğru olup olmadığını göreceğiz, ama, daha önce, anlatmış olduğumuz bu üç ayırdedici niteliğin sonuçlarının ne olacağını görmek gerekiyor. Bu da şuna varıyor:

4. Dördüncü niteliği: zıtların karşıtlığı.

Buraya kadar gördüklerimizden şu çıkıyor: "Hayat hayattır; ölüm ölümdür" dediğimiz zaman, hayat ile ölüm arasında ortak hiç bir şey olmadığını iddia etmiş oluyoruz. Hayatı ve ölümü, her birini kendisi olarak, kendi başına görerek, bu ikisi arasında var olabilecek ilişkileri görmeden, birbirinden ayrı olarak sınıflandırıyoruz. Bu durumda hayatını yeni kaybetmiş bir adam, ölü bir şey olarak ele alınmalıdır, çünkü onun aynı zamanda hem canlı hem ölü olması imkânsızdır. Çünkü hayat ve ölüm, karşılıklı olarak birbirlerini kendilerinin dışında tutar.

Şeyleri birbirinden ayrı, birbirinden kesin olarak farklı görmekle, sonunda bunları birbirlerinin *karşıtı* olarak görmeye başlıyoruz.

Böylece, zıtları birbirine karşıt gören ve *iki zıt şeyin aynı zamanda var olamayacağını* ileri süren metafizik metodun dördüncü ayırdedici niteliğine varmış bulunuyoruz.

Gerçekten, bu ölüm ve hayat örneğinde üçüncü bir ihtimal olamaz. Ayırdettiğimiz iki ihtimalden birini veya diğerini seçmemiz gerekiyor. Bir üçüncü ihtimalin varlığının bir *çelişme* olacağını, bu çelişmenin bir saçmalık ve şu halde bir imkânsızlık olacağını düşünüyoruz.

Şu halde, metafizik metodun dördüncü ayırdedici niteliği, *çelişme korkusudur.*

Bu muhakeme tarzının pratik sonuçları şudur ki, örneğin demokrasi ve diktatörlükten bahsedildiği zaman, metafizik görüş açısı, bir toplumun bu ikisi arasında bir *seçme* yapmasını ister: çünkü demokrasi demokrasidir ve diktatörlük diktatörlüktür. Demokrasi diktatörlük değildir; ve dik-

tatörlük demokrasi değildir. Seçmek zorundayız. Yoksa bir çelişme, bir saçmalık, bir imkânsızlıkla karşı karşıya kalırız.

Marksist davranış bundan tamamen farklıdır.

Biz, tersine, örneğin derebeylik yönetimini yıkan burjuva devriminin kurduğu geçici burjuva diktatörlüğünün, o tarihte, burjuva demokrasisini getirecek köklü dönüşümlere imkân verdiğini ve böylece burjuva demokrasisine yolu hazırlamış olduğunu düşünürüz.

Canlı varlıkların hayatının, hücreler arasında daimî bir mücadele olduğu için mümkün olduğunu ve hücrelerin devamlı olarak ölüp yerlerini yeni hücrelere bıraktıklarını düşünüyoruz. Demek ki, hayatın içinde ölüm vardır. Ölümün, metafiziğin sandığı gibi, mutlak ve hayattan ayrılmış olmadığını düşünürüz; çünkü bazı hücreler daha bir zaman yaşamakta devam ettiklerine ve bir cesetten başka hayatlar doğacağına göre, bir cesette bütün hayat tamamen kaybolmuş değildir.

II. — Toparlayalım.

Demek ki, metafizik metodun çeşitli nitelikleri bizi meselelere belirli bir açıdan bakmaya zorluyor ve belli bir tarzda düşünmeye götürüyor. Bu tahlil tarzının, ilerde inceliyeceğimiz belirli bir "mantığı" olduğunu ve bu mantığın genellikle karşılaştığımız bakış, düşünüş, inceleme, tahlil tarzlarına çok benzediğini görüyoruz.

Söylediklerimizi özetlemeye imkân verecek sayıma şöyle başlanır:

1. Şeyler duraganlıkları, özdeşlikleri içinde görülür.

2. Şeyler, birbirlerinden ayrılır, karşılıklı ilişkilerinden koparılır.

3. Şeyler arasında ebedî bölmeler, aşılmaz duvarlar örülür.

4. İki zıt şeyin aynı zamanda var olamayacağı ileri sürülerek zıtlar birbirinin karşısına konur.

Her niteliğin pratik sonuçlarını incelediğimiz zaman bunların hiç birinin gerçeğe uymadığını görmüştük.

Dünya bu anlayışa uygun mudur? Tabiatta şeyler duragan ve değişmez midirler? Hayır. Hareketi ve her şeyin değiştiğini görüyoruz. Demek ki bu anlayış, şeylerin kendileriyle uyuşmuyor. Apaçıktır ki, haklı olan tabiattır, yanlış olan da bu anlayıştır.

Daha başlangıçta, felsefeyi, evreni, tabiatı, insanı vs. açıklamayı istediğini belirterek tanımladık. Bilimler özel meseleleri incelediğine göre, felsefe, bilime ulaşan ve bilimleri devam ettiren en genel meselelerin incelenmesidir, demiştik.

Aynı şekilde, bütün meselelere uygulanan eski "metafizik" düşünce metodu da, evreni, insanı, tabiatı, tamamen kendine özgü biçimde açıklayan bir felsefe anlayışıdır.

"Metafizikçi için şeyler ve onların zihindeki imgeleri, kavramlar teker teker, birbiri arkasından ve diğeri ile birlikte olmaksızın ele alınmak gereken sabit, taşlaşmış, her zaman için aynı olan inceleme konularıdır. O durmadan, kaba çelişkiler içinde düşünür: sözleri evet, evet, hayır, hayırdır; bunun dışında ne varsa, fenadır. Onun için bir şey ya vardır, ya yoktur: bir şey hem o şey, hem de bir başkası olamaz. Müspet ile menfi mutlak surette birbirini reddederler; sebep ve etki de (sonuç da) mutlak surette birbirinin zıddıdır."[47]

Demek ki, metafizik anlayış "evreni donmuş şeyler bütünü olarak" görür. Bu düşünme tarzını iyice kavramak için, tabiatı, toplumu, düşünceyi ne şekilde gördüğünü öğrenmeye çalışacağız.

III. — Metafiziğin tabiat anlayışı.

Metafizik, tabiatı kesin bir şekilde tespit edilmiş bir "şeyler bütünü" olarak görür.

47 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 67.

Fakat meselelere bu bakış, iki tarzda olabilir.

Birinci tarz, dünyayı mutlak olarak duragan, hareketi de duyularımızın bir kuruntusu olarak düşünür. Bu hareket görüntüsünü ortadan kaldırırsak, tabiat kımıldamaz.

Bu teori, Eleatikler adı verilen bir Yunan filozof okulu tarafından savunulmuştur. Bu basit anlayış, gerçek ile o kadar sert bir şekilde çelişir ki, bugün artık savunucusu yoktur.

Tabiatı, bir dondurulmuş nesneler bütünü olarak görmenin *ikinci tarzı,* çok daha ustacadır. Tabiatın duragan olduğunu artık söylemiyorlar, fakat tabiatı *mekanik* bir hareketin kımıldattığını ileri sürüyorlar. Burada, birinci tarz ortadan kalkıyor; hareket artık inkâr edilmiyor, dolayısıyla bu tarz, metafizik bir anlayış değilmiş gibi görünüyor. Buna "mekanist" anlayış (veya "mekanizm") adı verilir.

Bu çok sık işlenen ve 17. ve 18. Yüzyıl materyalistlerinde de rastlanan bir hatadır. Tabiatı duragan değil fakat hareket içinde düşündüklerini gördük. Yalnız onlara göre bu hareket sadece bir mekanik değişme, bir yer değiştirmedir.

Güneş sisteminin bütününü (dünyanın güneş etrafında döndüğünü) kabul ediyorlar; fakat bu hareketin yalnız mekanik yani sırf bir yer değiştirme olduğunu düşünüyorlar. Bu hareketi, yalnız bu yanıyla ele alıyorlar.

Fakat mesele bu kadar basit değildir. Dünyanın dönüşü, pek tabiîdir ki, mekanik bir harekettir. Ama dönerken etki altında kalabilir, örneğin soğuyabilir. Demek ki, sırf bir yer değiştirme yoktur, başka değişiklikler de kendini göstermektedir.

Şu halde 'mekanist" denilen bu anlayışa özelliğini veren, sadece mekanik hareketin göz önünde tutulmasıdır.

Dünya durmadan dönüyor ve ona başka bir şey olmuyorsa, dünya *yer* değiştirir, fakat *bizzat* dünya değişmez, kendisiyle *özdeş* kalır. Bizden önce bizden sonra daima dönmekten başka bir şey yapmaz. Böylece her şey, hiç bir şey

olmamış gibi devam eder. Dolayısıyla hareketi kabul etmek, fakat bunu sırf mekanik bir hareket olarak görmek, metafizik bir görüştür; çünkü bu hareket *tarihten yoksundur.*

Parçaları kusursuz olan ve aşınmaz malzemeyle yapılmış bir saat, hiç bir şeyi değişmeden ebediyen işlerdi ve bu saatın tarihi olmazdı. Descartes'ta sürekli olarak böyle bir evren anlayışı buluruz. O, bütün fizik ve fizyolojik kanunları mekaniğe indirgemeye uğraşıyor. Kimya hakkında hiç bir fikri yok (kan dolaşımı açıklamasına bakınız). Descartes'ın şeyleri mekanik anlayışı 18. Yüzyıl materyalistlerinin de anlayışı olacaktır.

(Daha az mekanist olan ve bazı yazılarında diyalektik görüşe yaklaşan Diderot'yu ayrı tutmak gerekir.)

18. Yüzyıl materyalistlerinin ayırdedici niteliği, tabiatı bir saat mekanizması gibi görmeleridir.

Durum gerçekten böyle olsaydı, şeyler iz bırakmadan hep aynı noktaya dönerler, tabiat da kendi kendisiyle özdeş kalırdı. Gerçekten de metafizik metodun birinci ayırdedici niteliği budur.

IV. — Metafiziğin toplum anlayışı.

Metafizik anlayış, toplumda hiç bir şeyin değişmemesini ister. Fakat genellikle, meseleyi böyle sunmazlar. Örneğin, hammaddelerden hareket ederek bitmiş nesneler üretildiğine göre, üretim alanında, hükümetlerin birbirini izlediği siyaset alanında olduğu gibi değişmelerin meydana geldiği kabul edilir. İnsanlar bunların hepsini anlarlar, fakat kapitalist rejimi nihaî, ölümsüz ve sonsuz olarak düşünürler ve bu rejimi hatta bazen bir makine ile kıyaslarlar.

Bu anlamda, zaman zaman bozulan, fakat korunmak için onarılan iktisadî *mekanizmadan* sözedilir. Bu iktisadî mekanizmanın, otomatik bir makine gibi, bazılarına kâr payı, bazılarına sefalet dağıtmaya devam etmesini isterler.

Bazen, parlamenter burjuva rejimi olan siyasî mekaniz-

madan da sözedilir: bundan bir tek şey, bazen sola, bazen sağa da olsa, daima kapitalizmin imtiyazlarını korumak için işlemesi beklenir.

İşte toplumu bu tarzda görmek, mekanist metafizik bir anlayıştır.

İçinde bütün bu çarkların işlediği bu toplumun yürüyüşünü devamlı olarak sürdürmesi mümkün olabilseydi, bu toplum, hiç bir iz bırakmaz ve tarihte kendisini hiç bir şey takip etmezdi.

Bütün evren için geçerli olan, ama özellikle toplum için ileri sürülen çok önemli diğer bir mekanist görüş vardır. Bunun esası "tarih daimî bir tekerrürdür" formülü altında, düzenli bir ilerleme ve aynı olaylara düzgün aralıklarla yeniden dönüş fikrini yaymaktır.

Bu anlayışların çok yaygın olduğunu söylemek gerekir. Var olduğu ve toplumda görüldüğü için hareket ve değişmeyi gerçekten inkâr etmezler, fakat hareketin kendisini yozlaştırıp basit bir mekanizma haline getirirler.

V. — Metafiziğin düşünce anlayışı.

Çevremizde düşünce hakkındaki görüş nedir?

İnsan düşüncesinin geçmişte de, bugün de ebedî olduğunu sanırız. Şeyler değişmiş olsa da, bizden yüz yıl önce yaşamış olan insanla aynı biçimde düşündüğümüze inanırız. Duygularımızı eski Yunanlılarınkilerle bir tutar, aşk ile iyiliğe daima varolmuşlar gibi bakarız; bu anlamda "ebedî aşk"tan sözedilir. İnsan duygularının değişmediğini sanmak çok yaygındır.

Örneğin bu yüzden, bir toplumun kişisel ve bencil zenginleşme temelinden başka bir temeli olursa yaşayamayacağı söylenir ve yazılır. Yine bu yüzden sık sık, "insan arzularının hep aynı olduğunu" işitiriz.

Çoğu zaman böyle düşünürüz. Böyle düşündüğümüz anlar çok farklıdır. Diğerlerinin içine olduğu gibi, düşünce ha-

reketinin içine de metafizik görüşün girmesine izin veririz. Bunun sebebi, eğitimimizin temelinde bu metodun, "ortak anlayış denen şeyin düşünme tarzı olduğu için, bize ilk bakışta gayet akla yakın gelen"[48] bu düşünme tarzının olmasıdır.

Bunun sonucu olarak, bu görüş, bu metafizik düşünce biçimi, sadece bir dünya görüşü değil, aynı zamanda bir *düşünceyi yürütme biçimi* de olmaktadır.

Oysa, metafizik düşünceleri reddetmek nispeten kolay ise de, metafizik düşünce metodundan kurtulmak daha zordur. Bu konuda bir açıklık getirmek zorundayız. Dünyaya bakış tarzımıza, *anlayış*; açıklamayı arama biçimimize ise, *metot* diyoruz.

Örnekler: a) Toplumda görülen değişiklikler sadece görünüşte kalır; bunlar, evvelce var olanı yeniler. Bu bir "anlayıştır". b) "Güneş altında yeni bir şey yoktur" sonucuna varmak için tarihte olup bitenleri araştırmak. Bu da bir "metot"tur.

Ve şunu görüyoruz ki, *anlayış, metodu* esinliyor ve belirliyor. Pek tabiî olarak, anlayıştan bir defa esinlendikten sonra, metot karşı etki ile anlayışı yönetiyor, ona kılavuzluk ediyor.

Metafizik anlayışın ne olduğunu gördük; araştırma metodunu da şimdi göreceğiz. Bu metoda mantık denir.

VI. — Mantık nedir?

"Mantık" iyi düşünmek sanatıdır, denir. Gerçeğe uygun olarak düşünmek, mantığın kurallarına göre düşünmektir.

Bu kurallar nelerdir? Başlıca üç büyük kural vardır:

1. *Özdeşlik ilkesi*: önceden de gördüğümüz gibi, bir şeyin kendi kendisiyle özdeş kalmasını, değişmemesini isteyen kuraldır (at, attır).

48 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 67.

2. *Çelişmezlik ilkesi:* bir şey aynı zamanda hem kendisi ve hem de kendi zıddı olamaz. Seçmek gerekir (hayat, hayat ve ölüm olamaz).

3. *Üçüncü şıkkın imkânsızlığı ilkesi* — veya bir üçüncü durumun hesaba katılmaması: birbirine karşıt iki ihtimal arasında bir üçüncüye yer yoktur. Hayat ve ölüm arasında seçim yapmak gereklidir, bir üçüncü ihtimal yoktur.

Öyleyse, mantıklı olmak, iyi düşünmek demektir. İyi düşünmek de, bu üç kuralı uygulamayı unutmamak anlamına gelir.

Metafizik anlayıştan gelen ve daha önce incelediğimiz bu ilkeleri biliyoruz.

Demek ki, mantık ile metafizik birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Mantık; her şeyi kesinlikle *sınıflandıran*, dolayısıyla her şeyi kendi kendiyle özdeş görmemize yol açan, sonra da bizi seçmek, evet veya hayır demek zorunda bırakan ve nihayet iki şık arasında, örneğin hayat ile ölüm arasında üçüncü ihtimal *tanımayan* bir araç, bir düşünce metodudur.

"Bütün insanlar ölümlüdür; bu arkadaş bir insandır; dolayısıyla bu arkadaş ölümlüdür." dendiği zaman, bu bir *kıyas olur*. (Bu, mantıkî düşünüşün tipik şeklidir.) Böyle düşünmekle, arkadaşın yerini tayin etmiş, bir sınıflandırma yapmış olduk.

Bir insan veya bir şeyle karşılaştığımızda kendi kendimize şunu sormak eğilimindeyizdir: bunu hangi sınıfa sokmalı? Aklımıza gelen tek mesele budur. Her şeyi çeşitli boyutlarda kutular veya çemberler olarak görüyoruz ve bütün derdimiz bu kutu ve çemberleri belirli bir sırada birbirlerinin içine sokmaktır.

Örneğimizde, ilk önce *bütün* ölümlüleri içine alan bir büyük çember kurmak; sonra *bütün* insanları kapsayan daha küçük bir çember yapmak; sonra da arkadaşımızı bu çemberin içine yerleştirmek.

Bunları belirli bir "mantığa" göre sınıflamak istiyorsak, küçük çemberleri büyüklerinin içine koruz.

Demek ki metafizik anlayış, mantık ve kıyastan yapılmadır. Kıyas, üç önermelik bir bütündür: ilk iki önermeye *öncüller,* yani "önden gidenler", üçüncüye ise *sonuç* denir.

Böylece, şeyleri ve toplum hayatını aynı çemberlerde görmeye, meseleleri öylece ortaya koymaya ve bu çemberleri birbirlerinin içine yerleştirmeye varılıyor.

Bu meseleler teorik olmakla beraber, pratikte belirli bir hareket tarzını da birlikte getirirler. 1919 Almanyası bunun bir örneğidir. Demokrasiyi korumak amacıyla Sosyal-Demokratlar, böyle hareket ederek kapitalizmi koruduklarını ve Nazilere yol açtıklarını görmeden, işçi sınıfı hareketine ihanet etmişlerdir.

Şeyleri ve olayları birbirinden ayrı olarak görmek ve incelemek, zoolojinin ve biyolojinin, hayvanların ve bitkilerin bir *evrimi* olduğunu görüp anlayıncaya kadar, tuttuğu yoldur. O zamana kadar bütün varlıklar, her şeyin her zaman aynı kaldığı düşünülerek *sınıflandırılırdı.*

"Ve gerçekten de tabiat bilimi, geçen yüzyılın sonuna kadar, her şeyden çok bir olgular toplama bilimi, bir tamamlanmış nesneler bilimi olmasına karşılık, bu yüzyılda herşeyden önce bir *sınıflama bilimi,* bir süreçler bilimi, nesnelerin doğuşunun ve gelişiminin ve bu tabiî süreçlerin bir bütün halinde birleşmelerinin bilimidir."[49]

Fakat bitirmeden şunu da verelim:

VII. — "Metafizik" kelimesinin açıklanması.

Felsefede, metafizik adı verilen önemli bir bölüm vardır. Fakat, Tanrı ve ruhla meşgul olduğuna göre, sadece burjuva felsefesinde böyle önemli bir yeri vardır. Burada

49 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri,* s. 44.

her şey ölümsüz ve sonsuzdur. Tanrı hiç değişmediği, kendi kendisiyle özdeş kaldığı için ölümsüz ve sonsuzdur; ruh da öyle. İyilik, kötülük vs. için de durum aynıdır. Çünkü bunların hepsi açıkça belirlenmiş, nihaî ve ebedîdirler. Demek ki şeyler, felsefenin metafizik denen bu bölümünde donmuş bir bütün olarak görülür ve karşıtlama yoluyla akıl yürütülür: maddenin karşısına ruh, kötünün karşısına iyi konur, vs.. Yani zıtların karşıtlığı yoluyla muhakeme yürütülür.

Bu akıl yürütme, düşünme tarzına, bu anlayışa "metafizik" denir: çünkü bu, Tanrı, iyilik, ruh, kötülük vs. gibi fizik-ötesinde olan şeylerle ve fikirlerle uğraşır. Metafizik, Yunanca öte anlamına gelen *meta* ve dünya olaylarının bilimi olan *fizik*'ten gelir. Öyleyse metafizik, dünya *ötesindeki* şeylerle ilgilenir.

Bu felsefî görüşe "metafizik" denmesi, aynı zamanda tarihî bir raslantıya dayanır. İlk mantık kitabını (ki hâlâ kullanılır) yazan Aristoteles, birçok eser bırakmıştı. Ölümünden sonra öğrencileri bunları sınıflandırdılar. Bunların bir kataloğunu yaptılar ve *fizik* başlıklı bir yazıdan *sonra*, düşünceyle ilgili şeylerden bahseden başlıksız bir yazı buldular. Adına *fizikten sonra*, Yunanca *metafizik* deyip sıraya dizdiler.

Sonuç olarak, incelediğimiz üç deyim arasındaki bağlara ısrarla dikkati çekelim:

Metafizik, mekanizm, mantık. Bu üç bilgi kolu her zaman *birlikte* ortaya çıkarlar ve birbirlerini çağrıştırırlar. Bunlar bir *sistem* meydana getirirler ve biri olmadan diğeri anlaşılamaz.

DENETLEME SORULARI

1. Şeyleri duraganlıkları içinde düşünmeye alışkın olduğumuzu, örnekler yardımıyla gösterin.
2. Metafizik dünya anlayışından örnekler verin.

3. Mekanizm nedir ve niçin metafiziktir?
4. Mantık nedir?
5. Metafizik anlayışın ve metodun ayırdedici nitelikleri nelerdir?

YAZILI ÖDEV

Hem metafizikçi ve hem devrimci olmak mümkün müdür?

DÖRDÜNCÜ KISIM

DİYALEKTİĞİN İNCELENMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

DİYALEKTİĞİN İNCELENMESİNE GİRİŞ

I. — Ön tedbirler.
II. — Diyalektik metot nereden doğdu?
III. — Diyalektik niçin uzun zaman metafizik anlayışın egemenliği altında kalmıştır?
IV. — 18. Yüzyıl materyalizmi niçin metafizikti?
V. — Diyalektik materyalizm nasıl doğdu: Hegel ve Marx.

I. — Ön tedbirler.

Bazen diyalektikten esrarlı şey gibi bahsedilir ve diyalektik karmaşık bir şey gibi tanıtılır. Ne olduğu iyi bilinmediği için bundan rasgele bahsedilir. Bütün bunlar üzücüdür ve kaçınılması gereken yanlışlara yol açarlar.

Kelime kaynağı bakımından diyalektik terimi, sadece tartışma sanatı anlamına gelir. Bu anlamda, uzun uzun tar-

tışan insanlara ve hatta anlam genişletilerek, iyi konuşanlara diyalektisyen dendiğini sık sık işitiriz.

Bu anlamdaki diyalektiği öğrenmeye çalışacak değiliz. Diyalektik, felsefî görüş açısından, özel bir anlam kazanmıştır.

Sanıldığının aksine, felsefî anlamda diyalektiği herkes öğrenebilir, çünkü son derece açık ve esrarsız bir şeydir.

Ama diyalektiğin, herkes tarafından öğrenilebilmesine rağmen, yine de bazı güçlükleri vardır; bunları anlamamız gereklidir.

El işlerinin bazıları basittir, bazıları daha karmaşıktır. Örneğin, ambalaj kasaları yapmak basit bir iştir. Bir radyo monte etmek, aksine, çok daha ustalık, incelik, parmaklarda kıvraklık isteyen bir iştir.

Eller ve parmaklar bizim için iş aletleridir. Ama düşünce de bir iş aletidir. Parmaklarımız her zaman incelik isteyen bir iş yapmadıkları gibi, beynimiz için de durum aynıdır.

İnsan emeğinin tarihinde, başlangıçta, insan yalnız kaba işler yapmayı biliyordu. Bilimlerde ilerleme, daha ince işlere imkân verdi.

Düşünce tarihinde durum tamamen aynıdır. Metafizik, parmaklarımız gibi ancak kaba hareketler yapabilen bir düşünce metodudur. (Kasaları çivilemek veya metafiziğin çekmecelerini çekmek gibi.)

Daha büyük bir inceliğe imkân veren diyalektik, bu sebeple, bu metottan ayrılır. Diyalektik, büyük bir açıklık sağlayan bir düşünce metodundan başka bir şey değildir.

Düşüncenin evrimi, el işinin evriminin aynı olmuştur. Tarihi aynıdır ve hiç bir esrarı yoktur; bu evrimde her şey açıktır.

Karşılaştığımız güçlükler, yirmi beş yaşına kadar kasa çiviledikten sonra, anîden, montajı yapılacak radyolar önüne oturtulmuş olmamızdan ileri geliyor. Çok güçlük çekeceğimiz, ellerimizin ağır, parmaklarımızın beceriksiz olacağı

muhakkaktır. Ancak yavaş yavaş esnekleşecek ve bu işi gerçekleştirmeyi başarabileceğiz. Başlangıçta çok zor görünen şeyler, böylece daha kolay gelecektir.

Diyalektik için durum aynıdır. Eski metafizik düşünce metodunun yükü, ağırlığı üzerimizdeyken, diyalektik metodun esnekliğini ve inceliğini kavramak zorundayız. Ama burada da, pek karmaşık ve esrarlı bir şey olmadığını görüyoruz.

II. — Diyalektik metot nereden doğdu?

Metafiziğin, dünyayı bir dondurulmuş şeyler bütünü olarak gördüğünü ve bunun aksine, tabiata baktığımızda her şeyin kımıldadığını, her şeyin değiştiğini biliyoruz. Düşünce için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Böylece, bunun sonucu olarak, gerçek ile metafizik arasında bir uyumsuzluk beliriyor. Bu yüzden, basit bir tarzda tanımlamak ve esaslı bir fikir vermek için şöyle denilebilir: "metafizik", "duraganlık" anlamına; "diyalektik" ise "hareket" anlamına gelir.

Bizi çevreleyen şeylerin hepsinde varolan hareket ve değişme, diyalektiğin temelinde yatar.

"Tabiatı, ya da insanlık tarihini, veya kendi fikrî çalışmamızı bir incelemeye tabi tutacak olursak, ilk önce bize, sonsuz ilişkiler ve karşılıklı etkileri içine alan, içinde hiç bir şeyin olduğu gibi ve olduğu yerde kalmadığı, tersine her şeyin hareket halinde bulunduğu, değişmekte olduğu, oluş halinde bulunduğu ve göçüp gittiği bir düğümler yumağı manzarası verir."[50]

Engels'in bu çok açık metnine uyarak, diyalektik açıdan her şeyin değiştiğini, hiç bir şeyin olduğu yerde ve olduğu biçimde kalmadığını ve dolayısıyla bu görüş açısının gerçekle tam bir uyumluluk içinde bulunduğunu görüyoruz. Bize duragan görünen şeyler bile kımıldadığına göre, hiç bir şey bulunduğu yerde kalmıyor; dünyanın güneş et-

50 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 66.

rafındaki hareketi ile birlikte kımıldıyor ve dünyanın kendi etrafındaki hareketi içinde kımıldıyor. Metafizikte, özdeşlik ilkesine göre her şey olduğu gibi kalmalıdır, oysa aksine, hiç bir şeyin olduğu gibi kalmadığını görüyoruz.

Hep aynı kaldığımızı sanıyoruz; bununla birlikte Engels bize "aynı şeyler, birbirinden farklıdır" diyor. Kendi kendimizin özdeşi kaldığımızı düşünürken bile değişmiş oluyoruz. Çocuk iken adam olduk ve bu adam, bedenen hiç bir zaman aynı kalmıyor: her gün yaşlanıyor.

Öyleyse, Eleatiklerin dediklerinin aksine, gerçekten her şey kımıldayıp değiştiğine göre, yanıltıcı görünüş hareket değil duraganlıktı.

Tarih de şeylerin olduğu gibi kalmadığını ispat ediyor. Toplum hiç bir anda duragan değildir. İlkçağda, ilkin köle emeğine dayanan toplum vardı, sonra onu feodal toplum, daha sonra kapitalist toplum izledi. Bu toplumların incelenmesi, bize yeni bir toplumun doğmasına imkân veren unsurların, bu toplumların içinde devamlı olarak ve hissedilmeden geliştiğini gösterir. Kapitalist toplum böylece her gün değişir ve sosyalist sistemde artık var olmaktan çıkar. Hiç bir toplum duragan olmadığı için kurulan sosyalist toplum da yok olacaktır. Halen gözle görülür şekilde değişmektedir. İşte bu yüzden metafizikçiler orada neler olduğunu anlayamıyorlar. Tamamen değişmiş bir toplumu, kapitalist baskı altında yaşayan kendilerinin duygularıyla yargılamaya kalkışıyorlar.

Bizzat duygularımız değişir ve biz bunu iyi hesap edemeyiz. Basit bir yakınlığın aşka dönüştüğünü, sonra da bazen soysuzlaşarak nefrete çevrildiğini görürüz.

Tabiatta, tarihte, düşüncede, her tarafta gördüğümüz şey değişme ve harekettir. Diyalektik, işte bu gözlemle başlar.

Eski Yunanlılar, her yerde değişme ve hareketi görüp sarsılmışlardı. "Diyalektiğin babası" denen Heraklitos'un ilk olarak diyalektik bir *dünya görüşü* verdiğini, yani dünya-

yı donmuş olarak değil, hareket halinde tasvir ettiğini gördük. Heraklitos'un görüş tarzı bir *metot* haline gelebilir.

Fakat bu diyalektik metot, ancak çok sonra ortaya çıkabilmiştir. Öyleyse diyalektiğin niçin uzun zaman metafizik anlayışın egemenliği altında kaldığını görmeliyiz.

III. — Diyalektik niçin uzun zaman metafizik anlayışın egemenliği altında kalmıştır?

Diyalektik anlayışın tarihte çok erken doğduğunu, fakat insanların bilgilerinin yetersizliği yüzünden metafizik görüşün geliştiğini ve diyalektiği geride bıraktığını gördük.

Burada, insanların büyük bilgisizliğinden doğmuş olan idealizm ile, diyalektik bilgi yetersizliğinden doğmuş olan metafizik görüş arasında bir karşılaştırma yapabiliriz.

Bu niçin ve nasıl mümkün olabilmiştir?

İnsanlar, tabiatı, tam bir bilgisizlik içinde incelemeye başladılar. Gözledikleri olayları incelemek için, onları sınıflandırarak işe başlarlar. Fakat sınıflandırma tarzından bir düşünce alışkanlığı ortaya çıkar. Kategoriler kurup bunları birbirlerinden ayırdıkça zihnimiz böyle ayırmalar yapmaya alışıyor ve böylece metafizik metodun ilk ayırdedici nitelikleri ortaya çıkarıyor. Demek ki gerçekten metafizik, bilimlerin gelişiminin yetersizliğinden çıkmıştır. Daha 150 yıl önce, bilimler birbirlerinden ayrılarak öğrenilmeye çalışılıyordu. Örneğin kimya, fizik, biyoloji, ayrı ayrı inceleniyor ve aralarında hiç bir ilişki görülmüyordu. Bilimlerin *içinde* de bu metot uygulanmaya devam ediliyordu: fizik, sesi, ısıyı, manyetiği, elektriği vs. yi incelerdi ve bu çeşitli olaylar arasında hiç bir ilişki bulunmadığı sanılıyordu; bunların her biri ayrı bölümlerde inceleniyordu.

Burada, şeyler arasındaki ilişkilerin görülmemesini ve bu şeyler arasında ortak hiç bir şey bulunmamasını gerektiren metafiziğin ikinci ayırdedici niteliğini görüyoruz.

Bunun gibi şeyleri hareket halinde değil de durgunluk

durumunda kavramak daha kolaydır. Örnek olarak fotoğrafı alalım: cisimleri ilkin, duraganlıkları içinde yakalamaya uğraştıklarını görüyoruz (fotoğraf budur); sonra, hemen ardından onları hareketleri içinde tespit etmeye çalışıyoruz (bu da sinemadır). Fotoğrafla sinemanın durumu, gelişen bilimlerle insan aklının durumuna benzer. Şeyleri hareketleri içinde incelemeden önce, durgunlukları içinde ele alırız.

Bunun sebebi nedir? Bunun sebebi *bilmemektir*. Öğrenmek için en kolay yola gidildi. Duragan nesnelerin kavranıp incelenmesi daha kolaydır. Duragan nesneleri incelemek, diyalektik düşüncenin zorunlu bir anıdır —fakat, yalnız bir *an*, yetersiz, parçalı ve oluşan şeylerin incelenmesiyle tamamlanması gereken bir an.

Bu zihniyeti, örneğin biyolojide, zoolojide ve botanikte buluyoruz. Bu bilimler iyi bilinmediği için hayvanlar ilkin, ırklar ve türler olarak sınıflandırıldı; bunlar arasında ortak bir şey bulunmadığı ve *bunun hep böyle olageldiği* (metafiziğin üçüncü niteliği) düşünüldü. "Fixisme" denen (ve "evrimciliğin" aksine hayvan türlerinin hiç değişmeyip hep aynı kalmış olduklarını ve hâlâ böyle kaldıklarını ileri süren) teori, işte buradan gelir. Bu, metafizik bir teoridir ve insanların bilgisizliğinin sonucudur.

IV. — 18. Yüzyıl materyalizmi, niçin metafizikti?

Mekaniğin 18. Yüzyıl materyalizminde büyük bir rol oynadığını ve bu materyalizme sık sık "mekanist materyalizm" denildiğini biliyoruz. Niçin bu böyle olmuştur? Çünkü, materyalist anlayış bütün bilimlerin gelişmesine bağlıdır ve bunlar arasında ilk gelişen mekanik bilimi olmuştur. Günlük dilde mekanik, makineler bilimidir; bilim dilinde ise yer değiştirme olarak hareketin incelenmesidir. Ve mekanik, ilk gelişen bilim olmuşsa, bunun sebebi, mekanik hareketin en basit hareket olmasıdır. Ağacında rüzgârın salladığı bir elmanın hareketini incelemek, olgunlaşan elmada meydana ge-

len değişikliği incelemekten kolaydır. Elma üzerinde rüzgârın etkisini incelemek, elmanın olgunlaşmasını incelemekten daha kolay gelir. Fakat bu inceleme 'kısmî'dir ve bu yüzden metafiziğe yol açar.

Her şeyin hareket olduğunu görmelerine rağmen eski Yunanlılar, bilgilerinin yetersizliği yüzünden bu gözlemlerinden sonuç çıkaramıyorlar. Böyle olunca şeyler ve olaylar gözleniyor, sınıflandırılıyor, yer değiştirmeyi incelemekle yetiniliyor, buradan mekanik doğuyor; ve bilgi yetersizliği metafizik görüşe yol açıyor.

Materyalizmin daima bilimlere dayandığını ve 18. Yüzyılda metafizik düşüncenin bilime hâkim olduğunu, biliyoruz. Bütün bilimler arasında, o devirde, en çok gelişmiş olan bilim mekaniktir.

Bu yüzden, Engels, "18. Yüzyıl materyalizminin metafizik mekanist bir materyalizm olması kaçınılmazdı, çünkü bilimler bu durumdaydı" diyecektir.

Demek ki, felsefenin temel sorununa 'ilk faktör maddedir' cevabını verdiği için bu mekanist ve metafizik materyalizmin, materyalist olduğunu; fakat evreni donuk ve mekanik şeyler bütünü olarak gördüğü için, her şeye mekanik açıdan bakıp incelediği için, metafizik olduğunu söyleyeceğiz.

Araştırmaların birikmesiyle, bilimlerin duragan olmadığının farkedileceği bir gün gelecektir, bilimlerde dönüşümler olduğu görülecektir. Kimyayı biyolojiden ve fizikten ayırdıktan sonra, diğerlerine başvurmadan bunlardan birini incelemenin imkânsızlaştığının farkına varılacaktır. Örneğin biyolojinin alanına giren sindirim, kimyaya başvurulmadan incelenememektedir. 19. Yüzyıla doğru, bilimlerin birbirlerine bağlı oldukları görülecek ve tabiat bilgimiz artıp derinleştiği için bilimlerde metafizik düşünce gerileyecektir. O zamana kadar fizik olaylar, ayrı ayrı ele alınırdı; artık bütün bu olayların aynı mahiyette olduklarını kabul etmek gereki-

yordu. Ayrı ayrı incelenen elektrik ve manyetik bugün tek bir bilimde birleşmiştir: elektromanyetizm.

Ses ve ısı olayları incelenirken yine aynı şekilde ikisinin de aynı mahiyette olaylardan doğduğu görüldü.

Çekiçle vurunca bir ses çıkar ve ısı meydana gelir. Isıyı yaratan harekettir. Ve biliyoruz ki ses, havadaki titreşimlerdir, titreşimler de harekettir. Demek ki bu iki olay aynı mahiyettedir.

Biyoloji alanında, sınıflandırmalar gitgide artan bir titizlikle yapılarak, ne bitki ne de hayvan sınıflarına sokulamayacak türler ortaya çıkarıldı. Demek ki bitkilerle hayvanlar arasında sert ve keskin bir ayrım yoktu. İncelemeler gittikçe derinleştirilerek hayvanların her zaman şimdi oldukları gibi olmadıkları sonucuna varıldı. Olgular, fiksizm'i ve metafiziği mahkûm ettiler.

Bu gördüğümüz ve materyalizmin diyalektik olmasını sağlayan dönüşüm, 19. Yüzyılda meydana geldi. Diyalektik, gelişip metafizik görüşü terkeden bilimlerin özüdür. Bilimler değiştiği için materyalizm dönüşebilmiştir. Metafizik bilimlere, metafizik materyalizm; ve yeni bilimlere, yeni materyalizm, yani diyalektik materyalizm tekabül eder.

V. — Diyalektik materyalizm nasıl doğdu: Hegel ve Marx

Metafizik materyalizmden diyalektik materyalizme bu dönüşümün nasıl olduğunu sorduğumuzda, genellikle şöyle cevap verilir.

1. 18. yüzyılın metafizik materyalizmi vardı;
2. Bilimler değişti;
3. Marx ve Engels işe karıştı; bunlar metafizik materyalizmi ikiye böldüler; metafiziği bırakıp materyalizmi alıkoydular; buna da diyalektiği eklediler.

Şeyleri ve olayları böyle sunma eğilimimiz, her şeyi basitleştirip şema haline sokmamızı isteyen, metafizik metottan gelir. Oysa bizim, tersine *gerçekteki olguların hiç bir*

zaman şemalar haline getirilmemeleri gerektiğini devamlı olarak aklımızda tutmamız gerekir. Olaylar, göründüklerinden ve sandığımızdan çok daha karmaşıktır. Bu yüzden, metafizik materyalizmden diyalektik materyalizme böyle basit bir dönüşüm olmamıştır.

Gerçekte, diyalektik, bilimlerde meydana gelmiş olan değişikliği anlayabilen idealist bir Alman filozofu olan Hegel (1770-1831) tarafından geliştirilmiştir. Hegel, Heraklitos'un eski görüşünü yeniden ele alarak, bilimsel ilerlemelerin de yardımıyla, her şeyin hareket ve değişiklik olduğunu, hiç bir şeyin diğerlerinden soyutlanmış olmadığını, tersine her şeyin birbirine bağlı olduğunu farketmiş ve böylece diyalektiği yaratmıştır. Hegel sebebiyledir ki, bugün, dünyanın diyalektik hareketinden bahsediyoruz. Hegel'in ilk kavradığı şey düşüncenin hareketi olmuştur ve tabiî olarak buna diyalektik adını vermiştir.

Fakat Hegel idealisttir, yani ilk yeri ve önemi ruha vermektedir ve şu halde, özel bir hareket ve değişme anlayışı ortaya koymaktadır. Maddedeki değişmeleri, ruhtaki değişmelerin tahrik ettiğini düşünür. Hegel'e göre evren, maddeleşmiş düşüncedir ve evrenden *önce*, evreni keşfeden ruh vardır. Özet olarak, ruhun ve evrenin sürekli değişmeler içinde olduklarını görüyor, fakat bundan ruhtaki değişmelerin maddedeki değişmeleri tayin ettiği sonucunu çıkarıyor.

Örnek: mucidin bir fikri vardır, bu fikrini gerçekleştirir ve bu maddeleşmiş düşünce, maddedeki değişiklikleri yaratır.

Demek Hegel gerçekten diyalektisyendir, fakat diyalektiği idealizme tabi kılmaktadır.

İşte bu sırada, Hegel'in tilmizleri, fakat materyalist ve dolayısıyla ilk yeri maddeye veren tilmizleri olan Marx (1818-1883) ve Engels (1820-1895), Hegel diyalektiğinin doğru ama ters önermeler getirdiğini düşünüyorlar. Bu konuda Engels şöyle diyecektir: Hegel'de diyalektik başaşağı du-

ruyordu ve bunu yeniden ayakları üstüne koymak gerekiyordu. Böyle olunca Marx ve Engels, Hegel'in tarif ettiği düşünce hareketinin başlatıcı sebebini maddî gerçeğe aktarıyorlar ve buna tabiî olarak Hegel'den aldıkları 'diyalektik' adını veriyorlar.

Düşüncenin ve evrenin sürekli değişme halinde olduğunu söylemekte Hegel'i haklı buluyorlar, ama fikirlerdeki değişmelerin şeylerdeki değişmeleri yarattığını ileri sürmekle yanıldığını düşünüyorlar. *Tersine, bize fikirleri veren şeylerdir ve şeyler değiştiği için fikirler değişmektedir*:

Eskiden atlı arabalarla yolculuk edilirdi. Bugün trenle yolculuk ediyoruz. Bu yolculuk aracının varolmasının sebebi, bizde trenle yolculuk etme fikrinin var olması değildir. Şeyler değiştiği için fikirlerimiz değişmiştir.

Demeki ki "Marx ve Engels, bir yandan 18. Yüzyıl Fransız materyalizminden çıkan materyalizme, öte yandan Hegel'in diyalektiğine sahiptiler; dolayısıyla bütün işleri bunları birleştirmekten ibaretti." demekten kaçınmalıyız.

Bu olayların daha karmaşık olduğunu unutan basit, şematik bir anlayıştır; metafizik bir anlayıştır.

Marx ve Engels diyalektiği elbette Hegel'den alacaklardır, ama onu dönüştüreceklerdir. Bize diyalektik materyalizmi vermek için materyalizme de aynı şeyi yapacaklardır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİYALEKTİĞİN KANUNLARI
BİRİNCİ KANUN: DİYALEKTİK DEĞİŞME

I. — Diyalektik hareketten ne anlaşılır?
II. — "Diyalektiğe göre, nihaî, mutlak, kutsal hiç bir şey yoktur..." (Engels).
III. — Süreç.

I. — Diyalektik hareketten ne anlaşılır?

Diyalektiğin ilk kanunu şu gözlemle başlıyor: "Hiç bir şey olduğu yerde kalmaz, hiç bir şey olduğu gibi kalmaz". Diyalektik demek, hareket, değişiklik demektir. Şu halde, diyalektik görüş açısından bakmak demek, meselelere hareket, değişme açısından bakmak demektir. Şeyleri diyalektiğe göre incelemek istediğimiz zaman, onları hareketleri *içinde,* değişmeleri *içinde* inceleyeceğiz.

İşte bir elma. Bu elmayı iki yoldan inceleyebiliriz: biri metafizik görüş açısından, öteki diyalektik görüş açısından.

Birinci halde, bu meyvayı anlatacak, biçimini, rengini belirteceğiz, niteliklerini sıralayacak, tadından vs. bahsedeceğiz. Daha sonra, elmayı armutla karşılaştırabilir, benzerliklerini ve farklarını görebilir ve nihayet şu sonuca varabiliriz: elma elmadır ve armut armuttur. Çeşitli kitapların gösterdiği gibi, şeyler, eskiden böyle incelenirdi.

Elmayı diyalektik görüş açısından incelemek istersek, hareket görüş açısına baş vururuz; yuvarlanan ve yer değiştiren elmanın hareketi değil, fakat elmanın *evriminin hareketi*. Öyle olunca olgun elmanın her zaman bu durumda olmadığını tespitle işe başlayacağız. Daha önceden elma hamdı; çiçek olmadan önce o, bir tomurcuktu; ve böylece geriye, elma ağacının ilkbahardaki durumuna kadar gideriz. Demek ki elma, her zaman elma değildi; onun bir tarihi vardır; ayrıca, şimdi olduğu gibi de kalmayacaktır. Düşerse çürüyecek, ayrışacak, çekirdeklerini bırakacak ve her şey yolunda giderse bu çekirdeklerden bir filiz, sonra bir ağaç doğacaktır. Demek ki elma hep şimdi olduğu gibi değildi ve hep şimd olduğu gibi kalacak da değildir.

Şeyleri hareket görüş açısından incelemek denilen, işte budur. Bu, geçmiş ve gelecek görüş açısından incelemedir. Böyle incelenince şimdi önümüzde bulunan elma, evvelce olduğu ile yani geçmiş ile, ilerde olacağı yani gelecek arasında bir *geçişten* ibaret olarak görülür.

Şeyleri bu görüş tarzını, iyice belirtmek için iki örnek daha vereceğiz: dünya ve toplum.

Metafizik görüş açışını benimsersek, dünyanın biçimini bütün ayrıntılarıyla anlatırız. Yüzünde denizler, karalar, dağlar olduğunu kaydederiz; toprağın mahiyetini inceleriz. Sonra dünyayı, öteki gezegenlerle veya ay ile karşılaştırılabilir ve şu sonuca varırız: dünya dünyadır.

Oysa yeryüzü tarihini diyalektik görüş açısından incelediğimiz zaman, daima şimdi olduğu gibi olmadığını, değişikliklere uğradığını ve şu halde yeryüzünün gelecekte de baş-

ka dönüşümlere uğrayacağını görürüz. Öyleyse dünyanın bugünkü durumunu geçmiş değişmelerle gelecekteki değişmeler arasında bir geçiş olarak görürüz. Bu öyle bir geçiştir ki, burada meydana gelen değişmeler elmanın olgunlaşmasında gerçekleşen değişmelerden çok daha büyük ölçüde oldukları halde farkedilmezler.

Şimdi, marksistleri özellikle ilgilendiren toplum örneğine bakalım.

Yine iki metodumuzu uygulayalım: metafizik görüş açısından, zenginlerin ve fakirlerin her zaman var olduğu söylenecektir. Büyük bankaların, muazzam fabrikaların olduğu kaydedilecektir. Kapitalist toplum ayrıntılarıyla bize anlatılacak, bu toplum, benzerlikler ve farklar araştırılarak geçmiş toplumlarla (derebeylik, kölelik) karşılaştırılacak ve bize şöyle denecektir: kapitalist toplum bugün ne ise öyledir.

Diyalektik görüş açısı, bize, kapitalist toplumun hep bugün olduğu gibi olmadığını öğretecektir. Geçmişte başka toplumların belli bir zaman yaşadıklarını gözlersek, bunu, bütün toplumlar gibi kapitalist toplumun da nihaî olmadığını, dokunulmaz temelleri olmadığı, fakat aksine bizim için geçici bir gerçeklik, geçmişle gelecek arasında bir geçiş olduğu sonucunu çıkarmak için yapacağız.

Şeylere diyalektik açıdan bakmanın her şeyi geçici, geçmişte bir tarihi olmuş ve gelecekte bir tarihi olması gereken, başlangıcı olmuş ve bir sonu olması gereken şeyler olarak görmek demek olduğunu bu birkaç örnekle anlıyoruz.

II. — "Diyalektiğe göre, nihaî, mutlak, kutsal hiç bir şey yoktur."

"Diyalektik ... karşısında, nihaî, mutlak, kutsal hiç bir şey dayanmıyor; her şeyin geçeceğini ve her şeydeki geçiciliği gösteriyor ve özünde, kendisinin dahi düşünen beyinde bir aksinden ibaret bulunduğu, oluşumun ve ölümün, aşağıdan yukarıya doğru sonsuz tırmanışın durmak bilmeyen

sürecinden başka bir şey kalmıyor."[51]

Bu, daha önce söylenenleri kuvvetle tekrar eden ve incelenmesi gereken bir tariftir:

"*Diyalektiğe göre, nihaî hiç bir şey yoktur.*" Bu, diyalektiğe göre her şeyin bir geçmişi olduğu ve bir geleceği olacağı demektir, bunun sonucu olarak, hiç bir şeyin bir defada tamamlanıp bitmiş olmadığı ve herhangi bir şeyin bugünkü halinin kesin ve nihaî olmadığı demektir. (Elma, dünya, toplum örnekleri.)

Diyalektiğe göre ne dünyada, ne de dünyanın dışında ve ötesinde şeyleri kesin ve nihaî bir durumda tespit edebilecek hiç bir kudret yoktur; öyleyse "mutlak hiç bir şey" yoktur. (*Mutlak* demek, hiç bir şarta tabi olmayan, yani evrensel, sonsuz ve ölümsüz, eksiksiz demektir.)

"Kutsal hiç bir şey yoktur" demek, diyalektik, her şeyi hor görür, her şeye karşı saygısızdır demek değildir. Hayır. Kutsal bir şey, değişmez, dokunulmaz, tartışılmaz, fakat sadece ulu sayılan ve kutlu tutulan bir şey demektir. Örneğin, kapitalist toplum "kutsal" dır. Ne var ki, diyalektik, *hiç bir* şeyin hareketten, değişiklikten ve tarihin dönüşümlerinden kurtulamayacağını söylüyor.

"Dayanıksızlık" (fanilik), "dayanıksız" kelimesinden gelir ki, anlamı, yok olan, dinen demektir; dayanıksız bir şey ihtiyarlayan ve yok olması gereken (fani) bir şey demektir. Diyalektik bize gösteriyor ki dayanıksız olanın artık var olma sebebi yoktur, her şeyin kaderi yok olmaktır. Bugün genç olan, ihtiyar olur; bugün canlı olan, yarın ölür ve diyalektiğe göre "kesintisiz oluşma ve geçicilik süreci"nden başka hiç bir şey yoktur.

Öyleyse diyalektik görüş açısından bakmak, değişmeden gayri hiç bir şeyi ölümsüz ve sonsuz olarak düşünmemektir; "oluş"tan gayri hiç bir şeyin ebedî olamayacağını düşünmek-

51 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 13.

tir.

Fakat, Engels'in tarifinde sözünü ettiği "oluş" nedir?

Elmanın bir tarihi olduğunu gördük. Şimdi örneğin bir kurşun kalemi alalım; onun da bir tarihi vardır.

Bugün aşınmış olan bu kalem, yeniydi. O, tahtadan yapılmıştır ve tahta da bir ağaçtan çıkar. Demek ki hem elmanın, hem kalemin birer tarihleri olduğunu ve ne birinin ne de öbürünün daima bugünkü gibi olmadıklarını görüyoruz. Fakat bu iki tarih arasında bir fark var mıdır? Elbette!

Ham elma oluşup olgun hale gelmiştir. Bütün şartlar uygun olmak kaydıyla ham elma oluşup olgun hale gelmeyebilir miydi? Hayır, olgunlaşmak *zorundaydı*, nasıl ki yere düşünce çürümek, ayrışmak, çekirdeklerini bırakmak zorundadır.

Oysa kalemin geldiği ağaç oluşmayıp tahta haline gelmeyebilir ve bu tahta kalem olmayabilir. Kalemin kendisi de hiç açılmadan, bütün olarak kalabilir.

Demek ki bu iki tarih arasında bir fark görüyoruz. Elma konusunda, anormal bir şey meydana çıkmazsa, *oluşup* olgun hale gelen ham elmadır ve oluşup elma haline gelen çiçektir. Demek ki bir aşama veri olunca, öteki aşama bunu *zorunlu* olarak, kaçınılmaz bir tarzda izler. (Evrimi hiç bir şey durdurmaz ise.)

Kalemin tarihinde ise, aksine, ağaç, tahta haline gelmeyebilir, tahta, kalem haline gelmeyebilir, kalem de hiç açılmayabilir. Demek ki bir aşama veri olduğu zaman, öbür aşama bunun *ardından gelmeyebilir*. Buna rağmen kurşun kalemin tarihi bütün bu aşamalardan geçiyorsa, bu, yabancı bir müdahale sayesinde, insanın müdahalesi sayesindedir.

Elmanın tarihinde birbirini *izleyen*, biri diğerinin içinden çıkan aşamalar buluruz. Elmanın tarihi, Engels'in bahsettiği "oluş"u izler. Kalemin tarihinde ise, aşamalar birbi-

rinin içinden çıkmaz, yanyana dizilir. Elma doğal bir süreç izler.

*III. — Süreç.**

Ham elma niçin oluşup olgun hale gelir? İçindekiler yüzünden. İçinde bulunan ve birbirine zincirleme bağlı olan şeyler sebebiyledir ki elma, olgunlaşmaya itilir; *daha olgunlaşmadan önce de elma olduğu içindir ki olgunlaşmamaya muktedir değildir.*

Elma olacak çiçek, sonra da olgun olacak ham elma incelenince, görülür ki, elmayı evrimi içinde ileri iten, içindeki birbirine bağlı zincirleme şeyler, —varlığın kendisinden gelen kuvvet anlamını taşıyan— ve *otodinamizm* adı verilen kuvvetlerin nüfuzu altında hareket ederler.

Kalem henüz tahta iken, onu kalem yapmak için insanın işe karışması gerekti, çünkü tahta katiyen kendi kendine kalem haline dönüşmezdi. Burada, iç kuvvetler, otodinamizm, süreç yoktur. Öyleyse diyalektik diyen sadece hareket demiş olmakla kalmaz, bir de otodinamizm demiş olur.

Öyleyse diyalektik hareketin, kendi içinde, bunun esası olan süreci, otodinamizmi de içerdiğini görüyoruz. Çünkü her hareket veya değişme, diyalektik değildir. Diyaklektik açıdan incelemek üzere bir pireyi ele alırsak, hep böyle olmadığını ve hep böyle kalmayacağını söyleriz; pireyi ezersek onun içinde elbette bir değişiklik olmuştur ama bu diyalektik bir değişiklik midir? Hayır. Biz olmasaydık ezilmeyecekti. Öyleyse bu değişme diyalektik değil *mekaniktir.*

Dolayısıyla diyalektik değişmeden bahsederken çok dikkatli olmalıyız. Dünya, varolmakta devam ederse, kapitalist toplumun yerini sosyalist toplumun alacağını ve sosyalist toplumun da daha ileri dönüşümlere uğrayacağını düşünürüz. Bu, diyalektik bir değişme olacaktır. Fakat dünya

* [Türkçede 'süreç' sözüyle karşıladığımız] 'le processus' kelimesi, Latinceden gelir; anlamı 'ileri yürümek' veya 'ileri gitmek', 'ilerlemek'tir.

yok olursa, kapitalist toplum, otodinamik bir değişmeyle değil, mekanik bir değişmeyle yok olmuş olur.

Başka bir fikirler dizisi içinde denir ki, doğal olmayan bir disiplin, mekanik bir disiplindir. Fakat bu disipline özgür olarak boyun eğilince yani bu disiplin kendi doğal çevresinden gelirse, otodinamik olur. Mekanik bir disiplin, dıştan zorlanarak kabul ettirilir; emirleri altında bulunanlardan farklı olan şeflerden gelen bir disiplin olur. (Böylelikle, mekanik olmayan, otodinamik olan disiplinin, her örgütün harcı olmadığını anlıyoruz!)

Demek ki diyalektiği metafizik bir biçimde kullanmaktan sakınmalıyız. Bu, bize, metafizik düşünce alışkanlığımızdan gelen bir eğilimdir. Şeylerin eskiden şimdiki gibi olmadığını, bir papağan gibi tekrar etmemek gerekir. Bir diyalektisyen bir konuda bu değişme olayını söylediği zaman, şeylerin *daha önce* ne olduğunu olgular içinde araştırmalıdır. Çünkü bunu söylemek bir muhakemenin sonu değil, fakat şeylerin *daha önce* ne olduklarını titizlikle gözlemek için yapılacak araştırmaların başlangıcıdır.

Marx ve Engels, kendilerinden önce kapitalist toplumun ne olduğu konusunda uzun ve ince araştırmalar yaptılar. Diyalektik değişmeleri tespit etmek için en ufak ayrıntılara dikkat ettiler. Lenin, kapitalist toplumun değişmelerini anlatmak ve eleştirmek, ve emperyalist dönemi tahlil etmek için çok ayrıntılı incelemelere girişmiş ve sayısız istatistiğe başvurmuştur.

Otodinamizmden bahsederken, onu da edebî bir cümle haline getirmemeye dikkat etmeliyiz. Bu kelimeyi, ancak bilerek ve ancak onu tam anlamıyla anlayanlar için kullanmalıyız.

Bir şeyi incelerken, onun, otodinamik değişmelerinin neler olduğunu gördükten ve gözlenen değişmeyi söyledikten sonra, bu otodinamiğin nereden geldiğini incelemek, araştırmak gerekir.

İşte bunun içindir ki, diyalektik ile araştırmalar ve bilimler birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar.

Diyalektik, şeyleri incelemeden açıklamak ve bilmek yolu değildir. Fakat şeylerin başlangıcını ve sonunu, nereden geldiklerini ve nereye gittiklerini araştırırken, iyi inceleme ve iyi gözlemler yapma yoludur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ KANUN: KARŞILIKLI ETKİ

I. — Süreçler zinciri.
II. — 19. Yüzyılın büyük keşifleri.
1. Canlı hücrenin ve gelişiminin keşfi.
2. Enerjinin dönüşümünün keşfi.
3. İnsanlarda ve hayvanlarda evrimin keşfi.
III. — Tarihî gelişim veya helezonî (sarmal) gelişim.
IV. — Sonuç.

I. — Süreçler zinciri.

Elmanın tarihi dolayısıyla bir sürecin ne olduğunu gördük. Bu örneği yeniden ele alalım. Elmanın nereden geldiğini araştırmış ve araştırmalarımızda, ağaca kadar çıkmak zorunda kalmıştık. Fakat bu araştırma meselesi ağaç için de bahis konusudur. Elmanın incelenmesi, bizi, ağacın menşe-

ının ve mukadderatının incelenmesine götürür. Ağaç nereden gelir? Elmadan. Yere düşen ve toprakta çürüyüp bir filiz veren elmadan gelir. Bu da bizi toprağı, elma çekirdeklerinin hangi şartlarda filizlendiğini, havanın, güneşin, vs.nin etkilerini incelemeye götürür. Böylece elmanın incelenmesinden yola çıkarak toprağın incelenmesine, elmanın sürecinden geçerek ağacın sürecine geldik. Bu süreç de toprağın sürecine zincirlenir. Şimdi elimizde bir "süreçler zinciri" vardır. Bu bize diyalektiğin bu ikinci kanununu, karşılıklı etki kanununu, ortaya atmak ve incelemek imkânını verecektir. Süreçler zincirine örnek olarak, elmadan sonra, Paris İşçi Üniversitesi'ni alalım.

Bu okulu diyalektik görüş açısından incelemek için, nereden geldiğini araştıracağız ve ilkin şu cevabı bulacağız: 1932 sonbaharında, birkaç arkadaş birleşerek, marksizmi öğretmek için Paris'te bir İşçi Üniversitesi kurmaya karar verdiler.

Fakat marksizmi öğretmek düşüncesi bu kurula nereden gelmiştir? Tabiî ki marksizmin varlığından. Peki, marksizm nereden gelir?

Süreçler zincirini araştırmanın, bizi, titiz ve eksiksiz incelemelere sürüklediğini görüyoruz. Dahası var: marksizmin nereden geldiğini araştırırken bu öğretinin bizzat proletaryanın bilinci olduğunu göreceğiz; böylece, ister marksizmden yana ister marksizme karşı olalım, göreceğiz ki, proletarya vardır; öyleyse bir soru daha sormak zorundayız: proletarya nereden gelir?

Biliyoruz ki, bir ekonomik sistemden, kapitalizmden gelir. Hasımlarımızın ileri sürdükleri gibi sınıf mücadelesinin marksizmden doğmadığını, tersine marksizmin sınıf mücadelesinin varlığını *tespit ettiğini* ve gücünü, var olan proletaryadan aldığını biliyoruz.

Böylece süreçten sürece, kapitalizmin varlık şartlarının incelenmesine varıyoruz. Bize, her şeyin her şeyi etkilediği-

ni gösteren bir süreçler zinciriyle karşı karşıya bulunuyoruz. Bu, *karşılıklı etki* kanunudur.

Elma ve Paris İşçi Üniversitesi örneklerinde bir metafizikçi nasıl hareket ederdi, onu inceleyelim.

Elma örneğinde ancak şunu düşünürdü: "Elma nereden gelir?" Ve "elma ağaçtan gelir" cevabı ona yeterdi. Daha fazlasını araştırmazdı.

İşçi Üniversitesinin doğuşu örneğinde de, bunun, "Fransız halkının ahlâkını bozmak" isteyen bir grup insan tarafından kurulduğunu söylemekle veya buna benzer bir boş lafla yetinirdi...

Ama diyalektisyen bir yandan elmaya, diğer yandan İşçi Üniversitesine varan bütün süreçler zincirlerini görüyor. Diyalektisyen, özel durumu, ayrıntıyı bütüne bağlar.

Elmayı ağaca bağladıktan sonra tabiatın bütününe kadar çıkar. Elma sadece ağacın değil, fakat aynı zamanda bütün tabiatın meyvasıdır.

İşçi Üniversitesi sadece proletaryanın "meyvası" değil, fakat aynı zamanda kapitalist toplumun da meyvasıdır. Demek oluyor ki, dünyayı donmuş şeyler bütünü olarak gören metafizikçinin aksine, diyalektisyen, dünyayı bir süreçler bütünü olarak görecektir. Ve, diyalektik görüş açısı, tabiat ve bilimler için doğru olduğu gibi, toplum için de doğrudur.

"Hegel'in metafizik metot dediği, *nesneleri* verilmiş sabit konular olarak incelemeyi çokluk tercih eden ve kalıntıları hâlâ zihinleri kurcalayan eski araştırma ve düşünme yöntemi, kendi zamanında, tarihî bakımdan tamamen haklı olmuştur."[52]

Bunun sonucu olarak, o çağda, her şey ve toplum, değişmeyen şeyler olarak ve özellikle toplum, yok olması mukadder olmayan "veri olan sabit nesneler" bütünü olarak

52 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 44.

ele alınıp incelenirdi.

Engels, diyalektiğin büyük önemine dikkati çekmiştir. Ona göre, diyalektik,

"Dünyayı tamamlanmış bir *nesneler* karması gibi değil, nesnelerin beynimizdeki fikir akisleri, yani kavramlar kadar, görünüşte durgun nesnelerin de, aralıksız bir oluş ve yokoluş değişiminden geçtikleri ve eninde sonunda, görünüşteki bütün raslantılara, bütün anlık gerilemelere rağmen, ileriye doğru bir gelişimin belirdiği bir *süreçler* karması olarak görmek gerektiği yolundaki büyük temel fikir..." dir.[53]

Böyle olunca kapitalist toplum da "son şeklini almış nesneler karışımı" olarak değil, tersine bir süreçler karışımı olarak incelenmelidir.

Metafizikçiler, kapitalist toplumun her zaman var olmadığının farkındadırlar; bu yüzden, kapitalist toplumun bir tarihi olduğunu söylerler. Fakat kapitalizmin ortaya çıkmasıyla toplumun evriminin bittiğini, bundan böyle "sabit" kalacağını düşünürler. Her şeyi yeni bir sürecin başlangıcı olarak değil de, tamamlanıp bitmiş olarak görüyorlar. Dünyanın Tanrı tarafından yaradılışının anlatılması, dünyanın son şeklini almış nesneler karışımı olarak açıklanmasıdır. Tanrı, yaradılışın ilk yedi gününün her birinde *tamamlanıp bitmiş* bir iş yapmıştır. Bitkileri, hayvanları, insanı bundan sonra da aynı kalmak üzere ve bir defada yapmıştı. Fiksizm teorisi işte buradan gelir.

Diyalektiğin vardığı sonuç bunun aksidir. Şeyleri "sabit nesneler" olarak değil, fakat *hareket* halinde düşünür. Ona göre hiç bir şey tamamlanıp bitmiş değildir: her şey, daima bir sürecin sonu ve başka bir sürecin başlangıcıdır, daima dönüşmekte, gelişmektedir. İşte bunun içindir ki, kapitalist toplumun sosyalist toplum haline dönüşeceğinden bu kadar eminiz. Hiç bir şey kesin olarak tamamlanıp bitmiş olmadığına göre, kapitalist toplum, kendisini sosyalist toplumun

53 Aynı eser, s. 43.

takip edeceği bir sürecin sonudur. Ve bunun arkasından sosyalist toplum da daha ileri gelişmelere tabi olacaktır ve bu böyle devam edecektir. Devamlı bir gelişim bugüne kadar var olmuştur ve bugünden sonra da var olacaktır.

Fakat burada diyalektiği, şöyle bir sonuca götürebilecek bir alın yazısı olarak görmemeye dikkat etmeliyiz: "Dilediğimiz değişikliğin geleceğine bu kadar eminseniz niçin mücadele ediyorsunuz?" Çünkü Marx'ın dediği gibi "sosyalist toplumun *doğmasını sağlamak* için bir ebe gerekecektir"; buradan da eylemin zorunluğu ortaya çıkıyor.

İşler, basit değildir. İnsanların, bu dönüşümü hızlandırabileceklerini veya yavaşlatabileceklerini unutmamak gerekir. (Bu kısmın beşinci bölümünde "tarihî materyalizm"den bahsederken bu meseleye bir daha döneceğiz.)

Şimdilik her şeyde, şeylerin iç kuvveti (otodinamizm) tarafından meydana getirilen süreçler zincirinin varlığını tespit ediyoruz. Şunda ısrar etmek gerekir ki, diyalektiğe göre *hiç bir şey tamamlanıp bitmiş değildir.* Şeylerin gelişimini, bir son sahnesi yokmuş gibi görmeliyiz. Dünya tiyatrosundaki her oyunun sonunda başka bir oyunun ilk perdesi oynanmaya başlar. Aslında yeni oyun, eski oyunun son perdesi daha bitmeden başlamıştı...

II. — 19. Yüzyılın büyük keşifleri.

Metafizik düşüncenin terkedilmesine sebep olan ve bilginleri, sonra da Marx ile Engels'i, şeyleri diyalektik hareketlerinin içinde görmeye zorlayan, bildiğimiz gibi 19. Yüzyılda yapılmış olan keşiflerdir. Engels'in *Ludwig Feuerbach*'ta gösterdiği gibi, o çağın özellikle üç büyük keşfi, diyalektiğin ilerlemesini sağlamıştır.[54]

1. "Canlı hücrenin ve gelişiminin keşfi."[55]

---

54 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 45.

55 "Bütün bitki ve hayvan organizmalarını çoğalma ve farklılaşma yoluyla geliştiren birimi" yani canlı hücreyi bularak, canlı tabiattaki iki büyük hayat türünün devamlılığını ortaya koyanlar Schwann ile Schleiden'dir.

Bu keşiften önce muhakemenin temeli, fiksizmdi. Türler, birbirlerine yabancı olarak düşünülürdü. Bundan başka, bir yanda bitkiler âlemi diğer yanda hayvanlar âlemi kesin olarak ayırdedilmişti.

Sonra, 18. Yüzyıl düşünür ve bilginlerinin daha önce ortaya atmış bulundukları "evrim" fikrine belirginlik kazandıran bu keşif gelir. Bu keşif, hayatın birbirini izleyen ölüm ve doğumlar dizisinden meydana geldiğini ve her canlı varlığın, hücrelerin bir birliği olduğunu anlamaya imkân verdi. Bu gözlem hayvanlarla bitkiler arasında hiç bir sınırın var olmasına imkân bırakmaz ve böylece metafizik anlayışı kovar.

2. *Enerjinin dönüşümünün keşfi.*

Eskiden, bilim, örneğin ses, ısı ve ışığın birbirlerine tamamen yabancı olduğuna inanırdı. Oysa, bütün bu olayların birbirlerine dönüşebilecekleri ve canlı tabiatta olduğu gibi *durgun* maddede de, zincirleme süreçler olduğu keşfedildi. Bu açıklama, yine metafizik görüşe indirilmiş bir darbedir.

3. *İnsanlarda ve hayvanlarda evrimin keşfi.*

Engels'in dediği gibi Darwin, tabiatın bütün ürünlerinin, başlangıçtaki tek hücreli küçük tohumların uzun gelişme sürecinin sonucu olduklarını göstermiştir: her şey, başlangıcında hücrenin bulunduğu uzun bir sürecin ürünüdür.

Ve Engels şu sonuca varıyor: bu üç büyük keşif sayesinde, bütün tabiat olaylarının zincirlenmesini, sadece çeşitli alanların içinde değil, aynı zamanda çeşitli alanlar *arasında* da izleyebiliriz.

Demek ki, bu ikinci kanunun yani karşılıklı etki kanununun ifade edilmesini bilimler sağlamıştır.

Bitkiler, hayvanlar ve mineraller âlemleri arasında kopukluk değil, sadece süreçler vardır; hepsi birbirine bağlanmaktadır. Bu, toplum için de doğrudur. İnsanların tarihi içinden geçip gelen çeşitli toplumlar, biri kendinden önce gelen

ötekinin zorunlu olarak içinden çıktığı, bir zincirleme süreçler dizisi olarak görülmelidir.

Demek aklımızda şunu tutmalıyız ki, *bilim, tabiat, toplum* bir süreçler zinciri olarak görülmelidir, ve bu zinciri harekete getiren motor, *otodinamizmdir.*

III. — Tarihî gelişim veya helezonî (sarmal) gelişim.

Tanımaya başladığımız süreç'i biraz daha yakından incelersek, elmanın bir süreçler zincirinin sonucu olduğunu görürüz. Elma nereden gelir? Elma ağaçtan gelir. Ağaç nereden gelir? Elmadan. Öyleyse, dönüp dolaşıp hep aynı noktaya vardığımız bir kısır döngü içinde bulunduğumuzu düşünebiliriz. Ağaç, elma. Elma, ağaç. Yumurta ve tavuk örneğini alırsak durum aynıdır. Yumurta nereden gelir? Tavuktan. Tavuk nereden gelir? Yumurtadan.

Meselelere böyle bakarsak bu bir süreç değil bir döngü olurdu, ve zaten bu görünüş "sonsuz dönüş" fikrini vermiştir. Bu demektir ki, daima aynı noktaya, çıkış noktasına dönüp geliriz.

Fakat meselenin nasıl konduğunu doğru olarak görelim.

1. İşte bir elma.
2. Bu, ayrışarak bir veya birkaç ağaç meydana getirir.
3. Her ağaç bir değil, birçok elma verir.

Demek ki *aynı* çıkış noktasına dönmüyoruz; elmaya dönüyoruz, fakat başka bir düzeyde.

Aynı şekilde, ağaçtan giderek şuna varırız:

1. Bir ağaç
2. elmalar veriyor ve bu elmalar
3. birçok ağaç meydana getiriyorlar.

Buradá da ağaca dönüyoruz, fakat başka bir düzeyde. Bakış açısı *genişlemiştir.*

Demek ki, bu, görünüşlerin bizi düşünmeye sevkedebile-

cekleri gibi, bir döngü değil, *tarihî gelişim* diyeceğimiz bir gelişim sürecidir. Tarih, zamanın iz bırakmadan geçmediğini gösteriyor.

Zaman geçer, fakat yeniden ortaya çıkan gelişimler eskilerinin aynı değildir. Dünya, tabiat, toplum, tarihî bir gelişim teşkil ederler; bu gelişime felsefe dilinde "helezonî" (sarmal) denir.

Fikirleri tespit etmek için bu imgeden (imajdan) yararlanılır. Bu, nesnelerin dairevî bir sürece uyarak geliştiklerini, fakat aynı noktaya dönmeyip, biraz daha üste,başka bir düzeye dönüp geldiklerini canlandırmak için yapılmış bir benzetmedir. Bu hareket, yükselen bir helezondur.

Demek ki dünyanın, tabiatın, toplumun tarihî (helezonî) bir gelişimleri vardır, ve bu gelişimi harekete getiren, bunu unutmayalım, otodinamizmdir.

Diyalektik konusundaki bu ilk bölümlerde ilk iki kanunu, değişme ve karşılıklı etki kanunlarını inceledik. Çelişme kanununu incelemeye başlamadan önce bunu yapmak şarttı, çünkü bu kanun "diyalektik değişimi", otodinamizmi hareketa geçiren gücü anlamamıza imkân verecektir.

IV. — Sonuç

Diyalektiğin incelenmesi ile ilgili ilk bölümde, bu teorinin niçin uzun zaman metafizik görüşün egemenliği altında kaldığını, ve 18. Yüzyıl materyalizminin niye metafizik olduğunu görmüştük. Materyalizmin gelişip diyalektik olmasını sağlayan 19. Yüzyılda yapılmış üç büyük keşfi kısaca gördükten sonra, bu felsefenin tarihinin bildiğimiz şu üç dönemden geçmesinin niçin zorunlu olduğunu şimdi daha iyi anlıyoruz: 1. İlkçağ materyalizmi (atomlar teorisi); 2. 18. Yüzyıl materyalizmi (mekanist ve metafizik) ve sonunda, 3. diyalektik materyalizm.

Materyalizmin bilimlerden doğduğunu ve onlara bağlı olduğunu iddia etmiştik. Bu üç bölümden sonra, bunun ne ka-

dar doğru olduğunu görebiliriz. Diyalektik hareket ve değişmede, sonra karşılıklı etki kanununda yaptığımız bu incelemede, *bütün muhakemelerimizin bilimlere dayandığını* gördük.

Bilimsel çalışmaların aşırı derecede uzmanlaştığı ve genel olarak diyalektik materyalizmi bilmezlikten gelen bilginlerin, yaptıkları özel keşiflerin bilimlerin *bütününe* oranla önemini bazen anlayamadıkları günümüzde; her bilimin bütün özel keşiflerini birleştirmek ve bunların sentezini yapmak ve böylece gittikçe daha fazla, Descartes'ın dediği gibi bizi "tabiatın efendileri ve sahipleri" kılabilecek bir teori vermek görevi evvelce, söylediğimiz gibi, dünyanın ve en genel problemlerin açıklanmasını vermek olan felsefenin rolüdür ve özellikle diyalektik materyalizmin görevidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ KANUN: ÇELİŞME

I. — Hayat ve ölüm.
II. — Şeyler, dönüşüp, kendi zıtları haline gelirler.
III. — Olumlama, inkâr ve inkârın inkârı. (Affirmation, négation et négation de la négation).
IV. — Toparlayalım.
V. — Zıtların birliği.
VI. — Kaçınılması gereken yanlışlar.
VII. — Diyalektiğin pratik sonuçları.

Diyalektiğe göre, şeylerin sürekli ve aralıksız bir değişme halinde olduklarını, durmadan geliştiklerini, kısacası, diyalektik bir harekete tabi olduklarını görmüştük. (Birinci Kanun).

Her şeyin, onu incelediğimiz anda, sadece bir süreçler

zincirinin sonucundan ibaret bulunması, yani birbirinden çıkan aşamalar zincirinin sonucu olması, bu diyalektik hareketi imkân vermektedir. Ve, incelememizi daha ileri götürerek bu süreçler zincirinin, "anlık geri dönüşlere rağmen", zaman içinde zorunlu olarak gelişen bir hareket biçiminde geliştiğini gördük.

Bu gelişime "sarmal" (helezonî) veya 'tarihî gelişim" adını verdik ve bunun otodinamizm yoluyla, kendi kendini yarattığını biliyoruz.

Fakat şimdi, otodinamizmin kanunları nelerdir? Aşamaların birbirlerinin içinden çıkmasını sağlayan kanunlar nelerdir? Bunlara "diyalektik hareketin kanunları" adı verilir.

Diyalektik, bize, şeylerin ölümsüz ve sonsuz olmadığını öğretiyor: başlangıçları, olgunlukları, yaşlılıkları ve bunu bitiren bir sonları, ölümleri var.

Her şey bu aşamalardan geçer: doğum, olgunluk, yaşlılık, son. Bu niye böyledir? Şeyler, niçin ölümsüz ve sonsuz değillerdir?

Bu, insanlığın her zaman büyük ilgisini çekmiş olan eski bir sorudur. Ölmek niçin gerekir? Bu zorunluk anlaşılmıyor ve insanlar, tarih boyunca, örneğin ortaçağda sihirli içkiler (gençlik veya hayat iksirleri) icadederek, bu durumu değiştirmenin çarelerini araştırmışlar, ölümsüz ve sonsuz hayat düşleri kurmuşlardır.

Her doğan, niye ölmek zorunda olsun? Bu, diyalektiğin. iyi anlamak için metafizikle karşılaştırmamız gereken, büyük bir kanunudur.

I. — Hayat ve ölüm.

Metafizik görüş açısından, şeylere, başka her şeyden ayrı ve soyut olarak, sırf kendi hallerinde bakılır ve metafizik, eşyayı böyle incelediği için onları tek taraflı olarak gö-

rür. Bu yüzden, şeyleri tek taraflı olarak görenlere metafizikçi diyebiliriz. Kısacası, metafizikçi, hayat denen olayı incelediği zaman, bunu, başka olaylara bağlamadan ele alır. Hayatı kendi halinde ve kendisi için, tek yanlı görür. Bir tarafından görür. Ölümü incelediği zaman da aynı şeyi yapacaktır; tek taraflı görüşünü uygulayacak ve şöyle bir sonuca varacaktır: hayat, hayattır; ve ölüm, ölümdür. Aralarında ortak bir şey yoktur. Hem canlı, hem ölü olunamaz, zira bu ikisi birbirinin karşıtı, birbirinin tamamen zıttı olan iki şeydir.

Meseleleri böyle görmek, onları sathî olarak görmektir. Biraz yakından incelediğimiz zaman, deney ve görgü, gerçek, ölümün hayatı sürdürdüğünü, ölümün canlıdan geldiğini bize gösterdiğine göre, ölüm ile hayatı karşı karşıya koymak şöyle dursun, birbirlerinden kesin bir şekilde ayıramayacağımızı görürüz.

Ya hayat, ölümden çıkabilir mi? Evet. Çünkü, ölü vücudun unsurları dönüşerek başka hayatların dünyaya gelmesine imkân verir; örneğin toprağın daha verimli hale gelmesini sağlar. Birçok durumda ölüm, hayata yardımcı olacak, ölüm hayatın doğmasına imkân verecektir; ve canlı vücutların içinde bile hayat ancak ölen hücrelerin sürekli olarak yeni doğanlara yerlerini bırakmalarıyla mümkündür.[56]

Demek ki, hayat ve ölüm durmadan birbirlerine dönüşürler ve her şeyde bu büyük yasanın sürekliliğini görürüz: *her yerde, her şey dönüşüp kendi zıddı haline gelir.*

---

56 "Nesneleri dinginlik halinde ve cansız, her biri kendi başına, biri öbürünün yanında ve biri öbüründen sonra olarak düşündüğümüz sürece, şüphesiz onlarda hiç bir çelişki ile karşılaşmayız. Burada kısmen ortak, kısmen farklı, hatta birbiriyle çelişik, ama, bu takdirde, farklı şeylere dağıtılmış ve bunun sonucu kendinde çelişki içermeyen bazı özgürlükler buluruz. Bu gözlem alanı sınırları içinde, işimizi, alışılmış, metafizik düşünce biçimi ile yürütebiliriz. Ama nesneleri, hareketleri, değişmeleri, yaşamaları, birbirleri üzerindeki etkileri içinde düşünmeye başladığımız andan itibaren durum iyiden iyiye değişir. Burada birdenbire çelişkiler içine düşeriz." (Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 201.)

II. — Şeyler, dönüşüp, kendi zıtları haline gelirler.

Metafizikçiler zıtları, birbirlerine zıt olan şeyleri *birbirinin karşısına koyarlar*, fakat gerçek, zıtların birbirlerine *dönüştüklerini* bize gösterir; şeylerin oldukları gibi kalmadıklarını, zıtlarına dönüştüklerini gösterir.

Doğruyu ve yanlışı incelediğimiz zaman, bunların arasında ortak hiç bir şey bulunmadığını düşünürüz. Doğru, doğrudur ve yanlış, yanlıştır. Bu, iki zıt şeyi, hayat ile ölümün karşı karşıya konması gibi, kabaca karşı karşıya koyan tek taraflı görüş açısıdır.

Bununla beraber, "bakın, yağmur yağıyor" dediğimiz zaman, bazen öyle olur ki, daha biz sözümüzü bitirmeden yağmur kesilir. Söze başladığımız anda bu cümle doğruydu, fakat yanlış hale geldi. (Daha, eski Yunanlılar bile bunu farketmişlerdi ve yanılmamak için hiç bir şey söylememek gerekir derlerdi!)

Elma örneğini de yeniden ele alalım. Yerde olgun bir elma görülür ve şöyle denir: "İşte olgun bir elma." Oysa, o, bir zamandan beri yerdedir ve daha şimdiden ayrışmaya başlamıştır, öyle ki doğru, yanlış hale gelmektedir.

Bilimler de uzun zaman "doğru" olarak görülen ve belirli bir anda, bilimsel ilerleme sayesinde "yanlış" oldukları ortaya çıkan birçok kanun örneği verir.

Demek ki doğrunun yanlışa dönüştüğünü görüyoruz. Fakat yanlış doğruya dönüşür mü?

Uygarlığın başlangıcında, özellikle Mısır'da, insanlar, güneşin doğuşunu ve batışını açıklamak için tanrılar arasında savaşlar hayal ederlerdi; tanrıların güneşi kımıldatmak için onu çektikleri ve ittikleri söylendiği için, bu yanlıştır. Fakat bilim, güneşi gerçekten hareket ettiren güçler (ama sırf fizik güçler) bulunduğunu söylemek suretiyle, bu muhakeme tarzına kısmen hak verir.

Böylece, yanlışla doğrunun açık bir karşıtlık içinde ol-

madıklarını görüyoruz.

Peki, şeylerin dönüşüp kendi zıtları haline gelmeleri nasıl mümkün oluyor? Nasıl oluyor da hayat, ölüme dönüşüyor?

Sadece hayattan, yüzde yüz hayattan başka bir şey olmasaydı ölüm var olamazdı; ve ölüm tamamen kendisinden ibaret yani yüzde yüz ölüm olsaydı, ölüm ile hayatın birbirine dönüşmesi imkânsız olurdu. Fakat daha hayatın içinde ölüm ve ölümün içinde hayat vardır.

Yakından bakınca, canlı bir varlığın hücrelerden meydana geldiğini ve bu hücrelerin yenilendiğini, aynı yerde yok olup yeniden belirdiklerini görürüz. Durmadan yaşarlar ve ölürler; demek ki canlı bir varlığın içinde hem hayat, hem de ölüm vardır.

Ölünün sakalının çıkmaya devam ettiğini biliyoruz. Tırnaklar ve suçlar da uzar. İşte bunlar hayatın ölüm içinde devam ettiğini ispat eden apaçık olaylardır.

Sovyetler Birliği'nde ölülerin kanları özel şartlar içinde toplanıp muhafaza edilmekte ve gerektiği zaman kan vermek için kullanılmaktadır; böylece bir ölünün kanıyla bir canlı onarılmaktadır. Dolayısıyla ölümün içinde hayat bulunduğunu söyleyebiliriz.

"Öyleyse hayatın kendisi de, bizzat şeylerin ve süreçlerin içinde mevcut bulunan, sürekli olarak beliren ve çözümlenen bir çelişmedir; ve çelişme biter bitmez, hayat da sona erer, ölüm başgösterir."[57]

Demek ki şeyler birbirlerine dönüşmekle kalmazlar; her şey, aynı zamanda, *kendi zıddı* olan başka bir şeydir; çünkü her şey kendi zıddını içinde taşır.

Her şey aynı zamanda *hem kendini, hem de kendi zıddını* içerir.

Bir şeyi bir daire ile temsil edersek, bu şeyi hayata doğru, örneğin merkezden çevreye doğru iten bir gücün var

57 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 202.

olduğunu, fakat bu şeyi aksi yönde iten güçlerin de, dıştan merkeze doğru iten ölüm güçlerinin de varolduğunu görürüz.

Böylece her şeyin içinde birbirine karşıt güçler, uzlaşmaz unsurlar bir arada yaşarlar.

Bu güçler arasında neler oluyor? Birbirleriyle mücadele ediyorlar. Dolayısıyla her şey sadece tek yöne iten bir güç tarafından değil, gerçekte, karşıt yönlerde iki güç tarafından harekete getiriliyor. Şeylerin *olumlanmasına* ve *inkârına,* hayata ve ölüme yönelen güçler tarafından harekete getiriliyor. Şeylerin olumlanması ve inkârı ne demektir?

Hayatın içinde hayatı sürdüren, hayatı olumlamaya yönelen güçler vardır. Sonra, canlı organizmalarda inkâra (yadsımaya) yönelen güçler vardır. Her şeyin içinde olumlamaya ve inkâra iten güçler vardır ve *olumlamayla inkâr* arasında *çelişme* vardır.

Demek ki diyalektik, değişmeyi tespit eder. Fakat şeyler niye değişir? Çünkü şeyler kendi kendileriyle uyuşma halinde değildirler, çünkü iç güçler arasında, uzlaşmaz unsurlar arasında mücadele vardır, çünkü çelişme vardır. Diyalektiğin üçüncü kanunu işte budur: *her şey, çelişmeyi içinde taşıdığı için değişmektedir.*

Zaman zaman, diyalektik, otodinamizm gibi az çok karmaşık kelimeler veya geleneksel mantığa aykırı görünen ve anlaşılması zor terimler kullanıyorsak, meseleleri karmaşık hale getirmekten ve bunda burjuvaziyi taklit etmekten zevk duyduğumuzdan değil.[58] Hayır, fakat bu inceleme, basit olmakla beraber tam olmak, bu terimleri kullanan marksist felsefe eserlerinin daha kolay okunmasını sağlamak istiyor. Ayrıca, pek alışılmamış bir dil kullanmak zorunda bulunduğumuza göre, bu incelemenin çerçevesi içinde bunu herkesçe anlaşılır duruma sokmak için çabalıyoruz.

---

58 René Maublanc'ın 14 Ekim 1937 tarihli *La Vie Ouvrière*'deki yazısına bakınız.

III. — Olumlama, inkâr ve inkârın inkârı.

Burada, "evet" sözüne karşı "hayır" cevabının verilmesi anlamına gelen *söz* çelişmesi (zıtlığı) ile, az önce gördüğümüz ve diyalektik çelişme adı verilen, yani *olguların içindeki*, şeylerin içindeki çelişme arasında bir ayrım yapmak zorundayız.

Kapitalist toplumun bağrındaki çelişmeden bahsettiğimiz zaman bu, bazı teorilere bazıları evet, bazıları hayır diyor demek değildir; bu, olgularda bir çelişme var, birbirleriyle savaşan gerçek güçler var demektir: ilkin, *olumlamaya* yönelen bir kuvvet, durumunu muhafaza etmeye çalışan burjuva sınıfı vardır; sonra, burjuva sınıfının inkârına yönelen ikinci bir toplumsal güç, proletarya vardır. Demek ki, çelişme olgulardadır, çünkü burjuvazi kendi zıddını, proletaryayı, yaratmadan var olamaz. Görüldüğü gibi kendi zıddını kendi yaratmakta ve güçlendirmektedir.

Bunu önlemek için burjuvazinin, olduğu gibi olmaktan vazgeçmesi gerekir ki, bu da saçmadır. Şu halde burjuvazi, kendisini olumlarken, kendi zıddını yaratmış oluyor.

Bir tavuğun yumurtlayıp üzerine kuluçkaya yattığı bir yumurtayı örnek olarak alalım: yumurtanın içinde belli bir ısıda ve bazı şartlarda gelişen bir tohumun bulunduğunu tespit ediyoruz. Bu zigot (aşılanmış tohum) gelişerek bir civciv olacaktır: böylece bu aşılanmış tohum, yumurtanın inkârıdır. Yumurtanın içinde iki kuvvetin, yumurtanın yumurta olarak kalmasına yönelen güç ile, yumurtanın civciv haline gelmesine yönelen gücün var olduğunu görüyoruz. Şu halde yumurta kendi kendisiyle uyuşmazlık halindedir, bunun gibi bütün şeyler de kendi kendileriyle uyuşmazlık halindedirler. Bunu anlamak, metafizik düşünme tarzına alışık olduğumuz için, güç görünebilir. Bunun içindir ki, şeyleri *kendi gerçekleri içinde* görmeye yeniden kendimizi alıştırmalıyız.

Bir şey, *yadsımadan* (inkârdan) çıkan bir *olumlama* olarak başlar. Civciv, yumurtanın inkârından doğan bir olumlamadır. Bu, sürecin bir aşamasıdır. Fakat tavuk da, civcivin dönüşümü olacaktır; ve bu dönüşümün özünde, civcivin tavuk olması için savaşan güçlerle, civcivin civciv olarak kalması için savaşan güçler arasında bir çelişme olacaktır. Demek ki tavuk, yumurtanın inkârından (yadsımasından) gelen civcivin inkârı (yadsıması) olacaktır.

Öyleyse tavuk inkârın inkârı olacaktır. Bu da diyalektiğin aşamalarının genel yürüyüşü, gidişidir.

1. Olumlama; buna Tez de denir.
2. İnkâr (Yadsıma) veya Antitez.
3. İnkârın inkârı (yadsımanın yadsınması) veya Sentez.

Bu üç kelime diyalektik gelişmeyi özetler. Bu kelimeler, aşamaların birbirine zincirleme kenetlenmiş olduğunu göstermek, bir önceki aşamanın yıkılması olduğuna işaret etmek için kullanılır.

Yıkılıp yok olma bir inkârdır. Civciv yumurtanın içinde meydana gelmekle yumurtayı yok ettiğine göre civciv yumurtanın inkârıdır. Buğday başağı da buğday tohumunun inkârıdır. Buğday tohumu toprakta filizlenecektir. Bu filizlenme, bitkiyi verecek olan tohum tanesinin inkârıdır. Bu bitki serpilip bir başak verecektir. Bu, bitkinin inkârı yani inkârın inkârı olacaktır.

O halde, diyalektiğe konu olan inkârın, yıkılıp yok olmadan bahsetmenin özetlenmiş bir şekli olduğunu görüyoruz. Yok olanın, yıkılanın inkârı vardır.

1. Derebeylik köleliğin inkârı olmuştur.
2. Kapitalizm derebeyliğin inkârıdır.
3. Sosyalizm kapitalizmin inkârıdır.

Çelişme konusunda, 'söz' çelişmesi ile diyalektik çelişme arasında bir ayrım yaptığımız gibi, "hayır" sözündeki inkâr ile "yok olma" anlamına gelen diyalektik inkâr ara-

sındaki farkı iyice anlamalıyız.

Bununla beraber, inkâr yok olma anlamına geldiği gibi, burada söz konusu olan herhangi bir yok olma değil, diyalektik yok olmadır. Örneğin bir pireyi ezdiğimiz zaman o, içten yok olma ile yani diyalektik yok olma ile ölmüş olmaz. Yok olması, otodinamik aşamaların sonucu değildir; sırf mekanik bir değişmenin sonucudur.

Yok olma, ancak olumlamanın ürünü ise, yani olumlamadan çıkıyorsa, bir inkârdır. Örneğin, kuluçkaya konulmuş olan yumurta, yumurtanın olumlaması olduğundan, kendi inkârını yaratıyor; civciv oluyor ve bu civciv kabuğu delerek, onu yok ederek yumurtanın yok olmasını yani yumurtanın inkârını temsil ediyor.

Civcivde birbirine hasım iki güç görüyoruz: "civciv" ve "tavuk"; sürecin bu gelişimi sırasında tavuk yumurtlayacak ve buradan inkârın yeni bir inkârı çıkacaktır. Bu yumurtalardan yeni bir süreçler zinciri başlayacaktır.

Buğdayda da bir olumlama, sonra bir inkâr, sonra da bir inkârın inkârını görüyoruz.

Diğer bir örnek olarak materyalist felsefeyi vereceğiz. Başlangıçta, bilgisiz olduğu için kendi inkârını, idealizmi yaratan, kendiliğinden doğmuş ilkel bir materyalizm buluyoruz. Fakat eski materyalizmi inkâr eden idealizm, çağdaş yani diyalektik materyalizm tarafından inkâr edilecektir, çünkü felsefe bilimlerle gelişir ve idealizmin yıkımını hazırlar. Demek burada da, olumlama, inkâr ve inkârın inkârını görüyoruz.

Aynı devrî hareketi toplumun evriminde de görüyoruz. Tarihin başlangıcında, ilkel komünal bir toplum, toprağın ortak mülkiyetine dayanan sınıfsız bir toplum var. Fakat bu mülkiyet biçimi üretimin gelişimini köstekliyor ve böylece kendi inkârına, yani, özel mülkiyete ve insanın insan tarafından sömürülmesine dayanan sınıflı topluma yol açıyor. Fakat bu toplum da kendi içinde kendi inkârını taşıyor.

Çünkü üretim araçlarının çok daha üstün bir gelişmesi, toplumun sınıflara ayrılmasını inkâr ve red, üretim araçlarında özel mülkiyeti inkâr ve red zorunluğunu da birlikte getiriyor ve böylece çıkış noktamıza *başka bir düzeyde* olmak şartıyla sınıfsız toplum zorunluğuna dönmüş oluyoruz. Başlangıçta ürün eksikliği vardı, bugün ise çok yüksek bir üretim yeteneğine sahibiz.

Bu konuda şuna dikkat edelim ki, verdiğimiz bütün örneklerde çıkış noktasına, ama *daha yüksek bir düzeyde* yeniden geliyoruz (helezonî gelişim).

Görüyoruz ki çelişme, diyalektiğin büyük bir kanunudur. Evrimin karşıt güçlerin savaşı olduğunu, şeylerin birbirlerine dönüşmekle kalmayıp her şeyin kendi karşıtına da dönüştüğünü öğreniyoruz. Şeylerin, içlerinde bir iç çelişme olduğu için, içlerinde birbirlerine karşıt kuvvetler arasında bir savaş olduğu için, kendi kendileriyle uyuşma halinde ve bağdaşık olmadıklarını görüyor ve anlıyoruz.

Not. — Şuna iyice dikkat etmeliyiz ki, olumlama, inkâr ve inkârın inkârı sadece diyalektik gelişim anlarının özet olarak ifadesinden ibarettir ve illâ da bunları bulacağım diye dünyayı arşınlamak anlamsızdır. Çünkü her zaman bunların hepsini birden bulamayız. Evrimleri tamamlanmış olmadığı için, bazen, sadece birinci ve ikinci aşamaları bulacağız. Demek ki, bütün şeylerde bu değişmeleri oldukları gibi mekanik bir tarzda görmeyi istememeliyiz. Çelişmenin, diyalektiğin büyük kanunu olduğunu aklımızda tutalım. İşin esası budur.

IV. — Toparlayalım.

Diyalektiğin, bizi her şeyin kaynağını aramaya ve tarihini yazmaya zorladığı için, iyi gözlemler yapmaya ve iyi incelemeye imkân veren bir düşünme, muhakeme ve tahlil metodu olduğunu artık biliyoruz.

Gördüğümüz gibi, eski düşünme metodu, kendi zamanında elbette zorunlu olmuştur. Fakat, diyalektik metotla inceleme yapmak demek, tekrar edelim, görünüşte duragan olan her şeyin, bir başı ve bir sonu olan bir süreçler zincirinden ibaret olduğunu ve her şeyde "eninde sonunda, gö-

rünüşteki bütün raslantılara, bütün anlık gerilemelere rağmen, ileriye doğru bir gelişimin belirdiği"ni[59] görmektir.

Gelişimi, şeylerin evrimini anlamamıza yalnız diyalektik, imkân verir; eski şeylerin yok olmasını ve yenilerinin doğmasını anlamamızı yalnız diyalektik sağlar. Gelişmeleri, bütün zıt biçimleri tanıyarak bize dönüşümleri içinde anlatan yalnız diyalektiktir. Çünkü diyalektik anlayışa göre, şeylerin doğal gelişimi, yani evrim, birbirine zıt olan kuvvetler ve ilkeler arasında devamlı bir mücadeledir.

Şu halde diyalektiğe göre ilk kanun, hareket ve değişme ise, yani "Hiç bir şey olduğu gibi ve olduğu yerde kalmaz" (Engels) ise, artık bu kanunun şeylerin sadece birbirlerine dönüşmesiyle değil, fakat kendi zıtlarına dönüşmesiyle açıklandığını biliyoruz. O halde çelişme, diyalektiğin büyük bir kanunudur.

Diyalektik açıdan çelişmenin ne olduğunu inceledik; fakat birtakım ayrıntılara inmek ve aynı zamanda kaçınılması gereken yanlışları göstermek için bunda biraz daha ısrar etmek zorundayız.

İlkin gerçeklerle tamamen uyuşan şu gözlemi, hiç şüphe yok ki iyice benimsemeliyiz: şeyler karşıtlarına dönüşürler. Bu, eski metafizik metotla düşünmeye alıştığımız için bizi elbette şaşırtır, sağduyumuzu incitir. Ama bunun niye böyle olduğunu gördük; örnekler yardımıyla ve ayrıntılarına inerek, bunun gerçekte böyle *olduğunu* ve şeylerin karşıtlarına *niçin* dönüştüklerini gördük.

İşte bu yüzden şunu kuvvetle söyleyebiliriz ki, şeyler, kendi kendileriyle çelişme halinde oldukları için, içlerinde kendi zıtlarını taşıdıkları için yani içlerinde *zıtların birliği* bulunduğu için dönüşürler, değişirler, gelişirler.

V. — Zıtların birliği.

Her şey bir zıtlar birliğidir.

59 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 43.

Bunu söylemek, başlangıçta saçma görünebilir. "Bir şey ile zıddı arasında ortak hiç bir şey yoktur", genellikle düşünülen işte budur. Ama diyalektiğe göre her şey aynı zamanda hem kendisi, hem kendi kendisinin zıddıdır; her şey zıtların bir birliğidir. Şimdi bunu iyice açıklayalım.

Bir metafizikçiye göre zıtların birliği mümkün olmayan bir şeydir. Ona göre, şeyler tek parçadan yapılmadır ve kendi kendileriyle uyuşma halindedir. Biz de çıkıp tersini söylüyor, şeylerin iki parça —kendisi ve zıddı— olduğunu ve şeylerin kendi kendileriyle uyuşmadıkları, kendi kendilerine karşı çıktıkları için içlerinde savaşan iki güç bulunduğunu ileri sürüyoruz.

Bilgisizlik ve bilim, yani bilgi örneğini alırsak, metafizik açıdan bunların birbirine tamamen zıt ve karşıt iki şey olduğunu biliyoruz. Bilgisiz olan bilgin değildir ve bilgin olan bilgisiz değildir.

Oysa, olaylara bakınca böyle sert bir zıtlık içinde olmadıklarını görüyoruz. İlkin bilgisizliğin hüküm sürdüğünü, sonra da bilimin ortaya çıktığını biliyoruz. Burada bir şeyin kendi zıddına, bilgisizliğin bilime dönüştüğünü denetlemiş oluyoruz.

Bilim olmadan bilgisizlik olmaz, ve yüzde yüz bilgisizlik yoktur. Bir kimse, ne kadar bilgisiz olursa olsun hiç değilse nesneleri, yiyeceğini tanır, bilir. *Mutlak bilgisizlik katiyen yoktur.* Bilgisizlikte her zaman bir bilim payı vardır. Bilim, zaten bilgisizliğin içinde tohum halinde vardır; öyleyse bir şeyin zıddının o şeyin içinde bulunduğunu söylemek doğrudur.

Şimdi bilime bakalım. Yüzde yüz bir bilim olabilir mi? Hayır. Bilinmeyen bir şey her zaman vardır. Lenin, "Bilginin konusu tükenmez" der; bu, daima öğrenilecek bir şey vardır anlamına gelir. *Mutlak bilim yoktur.* Her bilgi, her bilim bir bilgisizlik payı taşır.[60]

60 "Bilimlerin tarihi, yanlışlığın gittikçe daha fazla ortadan kaldırılmasının, yani bir yanlışın yerini, gittikçe daha az saçma olan başka bir yanlışın almasının tarihidir". Engels.

Gerçekte var olan, nispî bir bilgisizlik, bir bilim ve bilgisizlik karışımıdır.

Öyleyse bu örnekte gördüğümüz, şeylerin zıtlarına *dönüşümleri* değil, fakat *aynı şeyin içinde* zıtların varolduğu veya *zıtların birliğidir.*

Görmüş olduğumuz örnekleri yeniden ele alabilirdik: hayat ile ölüm, doğru ile yanlış; ve bu takdirde, her iki halde de, her şeyde olduğu gibi bir zıtlar birliği olduğunu, yani her şeyin hem kendisini hem de kendi zıddını taşıdığını görürdük, işte bunun için Engels şöyle demiştir:

"Araştırmalarda sürekli olarak bu bakış açısından hareket edildiğinde, nihaî çözümler ve ebedî doğrular aramaktan kesinlikle vazgeçilir; edinilen her bilginin zorunlu olarak sınırlı bir nitelik taşıdığı ve içinde elde edildiği şartlara bağlı olduğu daima akılda tutulur; eski metafiziğin doğru ile yanlış, iyi ile kötü, özdeş ile farklı, zorunlu ile zorunsuz gibi uzlaşmaz zıtlıkları karşısında artık apışıp kalınmaz; bu zıtlıkların ancak nispî bir değere sahip oldukları, şimdi doğru diye kabul edilenin daha sonra ortaya çıkacak gizli bir yanlış yanı bulunduğu ve aynı şekilde, bugün yanlış diye kabul edilenin daha önce doğru olarak görülmesini sağlayabilmiş doğru bir yanı bulunduğu bilinir."[61]

Engels'in bu metni, diyalektiği nasıl anlamak gerektiğini ve zıtların birliğinin gerçek anlamını gösteriyor.

VI. — Kaçınılması gereken yanlışlar.

Yanlış anlamalara meydan vermemek için, diyalektiğin bu büyük kanununu, yani çelişmeyi, iyice açıklamak gerekir.

Bir kere, bunu mekanik bir biçimde anlamamalıyız. Her bilgide doğru ile yanlışın bir toplamı bulunduğunu, yani bilginin doğru ile yanlışın toplamı olduğunu düşünmemeliyiz.

61 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 43-44.

Bu kanun böyle uygulansaydı, her kanaatın doğru bir kısım ile yanlış bir kısmın toplamından ibaret olduğunu söyleyen ve: "yanlış olanı çıkaralım, doğru olan, iyi olan kalır" diyenlere hak verilmiş olurdu. Marksizmin, kapitalizmde iktisadî hayatı ellerinde tutan fabrikalar, tröstler, bankalar olduğunu göstermekte haklı olduğunu ve bu iktisadî hayatın kötü işlediğini söylemekte haklı olduğunu; fakat marksizmin, yanlış yönünün sınıf mücadelesi olduğunu söyleyen ve bu sınıf mücadelesi teorisini bırakırsak iyi bir doktrinimiz ola cak diyen bazı sözde marksist çevrelerde yukarıdaki yan lış görüş benimsenir. Ayrıca toplumun incelenmesine uygulanan marksizmin, doğru, gerçek olduğunu söylerler; "Fakat niçin diyalektiği katmalı? Yanlış taraf işte budur, diyalektiği çıkaralım ve marksizmin geri kalan kısmını gerçek olarak koruyalım!" da derler.

Bunlar zıtların birliğinin mekanik yorumlarıdır.

İşte başka bir örnek: Proudhon, bu zıtlar teorisini öğrenince, her şeyin içinde bir iyi ve bir de kötü taraf olduğunu sandı. Bu yüzden toplumda burjuvazinin ve proletaryanın olduğunu görerek şöyle diyordu: kötü olanı yani proletaryayı kaldıralım! Buradan giderek, proleterleri mülk sahibi edecek bölük pörçük mülkiyeti yaratmak için kendi krediler sistemini kurdu. Böylece yalnız burjuvalar kalacak ve toplum iyi olacaktı.

Oysa, burjuvazi *olmadan* proletarya olamayacağını ve burjuvazinin ancak proletarya ile varolduğunu iyice biliyoruz: bunlar, birbirlerinden ayrılmaz zıtlardır. Bu zıtlar birliği dahilidir, gerçektir: çözülemez bir birliktir. Böyle olunca, zıtları ortadan kaldırmak için birini diğerinden ayırmak yetmez. İnsanın insan tarafından sömürülmesine dayanan bir toplumda, zorunlu olarak birbirine aykırı iki karşıt sınıf vardır: ilkçağda köle sahipleriyle köleler, ortaçağda derebeylerle serfler (toprak köleleri), günümüzde burjuvazi ile proletarya.

Kapitalist toplumu ortadan kaldırmak, sınıfsız toplumu kurmak için burjuvaziyle proletaryayı ortadan kaldırmak gerekir; bunun amacı özgür insanların manen ve maddeten daha gelişmiş bir toplum kurmasını sağlamak, sosyalizmin gelişmiş şekillerine doğru yol almaktır; yoksa, hasımlarımızın ileri sürdükleri gibi "sefalette eşitçi" bir düzen kurmak için değil.

Şu halde zıtlar birliğini açıklarken veya bunu bir örneğe, bir incelemeye uyguladığımız zaman çok dikkat etmeliyiz. Her yerde ve her zaman, örneğin inkârın inkârını bulmayı ve mekanik olarak uygulamayı, her yerde ve her zaman zıtların birliğini bulmayı istemekten kaçınmalıyız. Çünkü bilgilerimiz genellikle son derece sınırlıdır ve bu bizi çıkmazlara sürükleyebilir.

Önemli olan şu ilkedir: diyalektik, ve diyalektiğin kanunları bizi, evrimlerini ve bu evrimi belirleyen zıtları, kuvvetleri bulmak için şeyleri incelemeye mecbur tutuyor. Şu halde, nesnelerin içindeki zıtların birliğini incelemeliyiz: zıtların bu birliği, içinde bir inkâr payı taşıdığına göre *bir olumlamanın* hiç bir zaman mutlak bir *olumlama olmadığı anlamına gelir*. İşin esası şudur: *şeyler kendi inkârlarını içlerinde taşıdıkları için dönüşürler*. "Çözücü", yok edici olan, inkârdır; inkâr olmasaydı şeyler değişmezdi. Gerçekte şeyler değiştiğine göre, şeylerin içinde çözücü ve yok edici bir ilke bulunması gerekir. Şeyleri evrim içinde gördüğümüze göre çözücü ve yok edici ilkenin var olduğunu önceden söyleyebiliriz. Fakat şeyin kendisini dikkatle incelemedikçe, bu ilkeyi keşfedemeyiz. Çünkü bu ilke bütün şeylerde aynı görünüşte değildir.

VII. — Diyalektiğin pratik sonuçları.

Öyleyse pratikte, diyalektik, bizi, şeylerin sadece bir yanını değil, her iki yanını düşünmeye, yanlışlık olmadan doğruyu, bilgisizlik olmadan bilimi asla düşünmemeye mec-

bur eder. Metafiziğin büyük yanlışı, şeylerin sadece bir yanını hesaba katması ve tek taraflı yargılarda bulunmasıdır. Biz de birçok yanlış yapıyorsak bunun değişmez sebebi meselelerin bir yanını görmemiz, çoğu zaman tek taraflı olarak akıl yürütmemizdir.

İdealist felsefe, dünyanın sadece insanların fikirlerinde varolduğunu ileri sürdüğü gibi, gerçekte de sadece düşüncelerimizde var olan bazı şeyler olduğunu kabul etmek gerekir. Bu doğrudur. Fakat idealizm tek taraflıdır, sadece bu yanı görür. Sadece, gerçekte var olmayan şeyler icat eden insanı görür ve bundan fikirlerimizin dışında hiç bir şeyin var olmadığı sonucunu çıkarır. İdealizm insanın bu melekesine dikkati çekmekte haklıdır, ama pratiği kıstas olarak uygulamadığı için bundan başka bir şey görmez.

Metafizik materyalizm de meselelerin ancak bir yanını gördüğü için yanılıyor. Evreni bir mekanizma olarak görür. Mekanizma var mıdır? Evet! Büyük bir rol oynar mı? Evet! Öyleyse metafizik materyalizm bunu söylemekte haklıdır; ama *yalnız* mekanik hareketten başka hiç bir şey görmemek yanlıştır.

Tabiî olarak eşyanın ve insanların sadece bir tarafını görmek eğilimindeyiz. Bir arkadaş hakkında fikir yürüttüğümüzde hemen hemen her zaman ya iyi, ya da kötü tarafını görürüz. Hem iyi yanını, hem kötü yanını görmek gerekir; yoksa örgütlerde adam çalıştırmak ve kadro kurmak imkânsız hale gelir. Siyasî hayatta tek taraflı yargı metodunun sonu sektarizme varır. Gerici bir örgütün adamı olan bir hasmımızla karşılaştığımız zaman, onun hakkında, yöneticilerine bakarak hüküm veririz. Oysa o, kırgın, hırçınlaşmış ufak bir memur olabilir ve onu bir faşist büyük patronmuş gibi görmememiz gerekir. Bu düşünce tarzı, patronlara da uygulanabilir ve o zaman, bize kötü görünüyorlarsa çoğu zaman bunun sebebinin onların da toplumun yapısına boyun eğmeleri olduğunu ve *başka toplumsal şartlarda* belki farklı

görünebileceklerini anlayabiliriz.

Zıtların birliğini düşünürsek meseleleri çeşitli yönleriyle ele alırız. Öyle olunca bu gericinin bir yandan gerici olduğunu, ama diğer yandan bir emekçi olduğunu ve dolayısıyla çelişme içinde bulunduğunu görürüz. Bu gerici örgüte niçin katıldığı araştırılıp bulunacak ve aynı zamanda, niçin oraya girmemesi gerektiği araştırılacaktır. Ve böylece daha az sekter olarak fikir yürütüp tartışabileceğiz.

Demek ki şeyleri, diyalektiğe uygun olarak, ayırdedilebilecek bütün açılardan düşünmemiz gerekir.

Özet ve teorik sonuç olarak şöyle diyeceğiz: şeyler, içlerinde bir çelişme (kendileri ve zıtları) taşıdıkları için değişirler. Zıtlar çatışma halindedir ve değişmeler bu çatışmalardan doğar. Böylece değişme, çatışmanın *çözümüdür.*

Kapitalizm, bu iç çelişmeyi, proletarya ve burjuvazi arasındaki bu çatışmayı bağrında taşır. Değişme bu çatışmayla açıklanır ve kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşmesi, çatışmanın yok olması demektir.

Çelişme olan yerde değişme, hareket vardır. Çelişme, olumlamanın inkârıdır ve üçüncü terim, yani inkârın inkârı elde edilince çözüm belirir, çünkü o anda çelişmenin sebebi ortadan kaldırılmış, çelişme *aşılmıştır.*

Dolayısıyla şu söylenebilir ki, bilimler, yani kimya, fizik, biyoloji vs. kendilerine özgü olan değişme kanunlarını inceledikleri gibi, diyalektik de en genel değişme kanunlarını inceler. Engels şöyle diyor:

"Diyalektik, tabiatta, insan toplumunda ve düşüncede genel hareket ve gelişim kanunundan başka bir şey değildir."[62]

OKUMA

F. Engels, *Anti-Dühring*, "Diyalektik. *Yadsımayı yadsıma*," Sol Yayınları, s. 212.

V. I. Lénine, "Diyalektik", *Karl Marx et sa Doctrine*, Editions Sociales, 1953.

62 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 227-228.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ KANUN: NİCELİĞİN NİTELİĞE DÖNÜŞÜMÜ VEYA HAMLELİ İLERLEYİŞ KANUNU

I. — Reformlar veya devrim.
   1. Tarihin verdiği kanıtlar.
   2. Bilimin verdiği kanıtlar.

II. — Tarihî Materyalizm.
   1. Tarihi nasıl açıklamalı?
   2. Tarih insanların eseridir.

Diyalektiğin tarihe uygulanması meselesine geçmeden, diyalektiğin son bir kanununu incelememiz gerekiyor.

İnkârın inkârının ne olduğunu ve zıtların birliğinin anlamını bize öğreten az önceki çalışmalar bu incelemede bize yardımcı olacaklardır.

Her zamanki gibi örneklere başvuralım.

I. — Reformlar veya devrim.

Her dönüşüm, birbirine karşıt güçlerin savaşının sonu-

cudur. Her şey bir zıtlar birliği olduğuna göre, bir şey gelişiyorsa bunun sebebi, kendi zıddını içinde taşımasıdır. Zıtların mücadelesi ve o şeyin zıddına dönüşmesi gözlenir. *Bu dönüşüm nasıl olmaktadır?* Ortaya çıkan yeni mesele budur.

Bu dönüşümün yavaş yavaş olduğu, bir dizi ufak dönüşümle meydana geldiği, ham elmanın, ileri doğru bir dizi küçük değişimle olgun elma haline geldiği düşünülebilir.

Böylelikle birçok insan, toplumun azar azar dönüştüğünü ve bu ufak dönüşümler dizisinin sonucunun, toplumun köklü dönüşümünü sağlayacağını düşünür. Bu ufak dönüşümler reformlardır ve bize yeni toplumu verecek olan bunların bütünü, yani derece derece küçük değişiklikler toplamıdır.

Islahatçılık (reformizm) denen teori işte budur. Bu teorilerin taraftarlarına ıslahatçı-reformcu adı verilmesinin sebebi, bunların reform istemeleri değil, reformların *yeterli olduğunu*, birikip yığıldıkça toplumu *hissedilmeyecek* şekilde dönüştüreceklerini düşünmeleridir.

1. *Tarihin verdiği kanıtlar.*

Her zamanki gibi, olaylara bakalım. Tarihî değişmeleri incelersek, bunların *durmadan ve dinlenmeden* ortaya çıkmadıklarını, aralıksız olmadıklarını görürüz. Bir an gelir ki değişme, ufak değişmeler yerine, anî bir sıçrama ile olur.

Günümüzde, diyalektiği bilmeyenler bile, tarihte anî değişiklikler olduğunu bilirler; ne var ki, 17. Yüzyıla kadar "tabiatın atılım yapmadığına", hamle yapmadığına inanılırdı. Süregelen değişmelerin sürekliliği içinde anî değişmeler görmek istenmezdi. Fakat bilim işe karıştı ve olaylarda anî değişmeler olduğunu gösterdi. 1789 Fransız Devrimini örnek alalım. Bu devrim geçmişten ansızın kopmanın apaçık bir örneğiydi. Böylece, tarihin bütün kesin dönüm noktalarının, önemli ve anî değişiklikler olduğu farkedildi. Örneğin: iki devlet arasında ilişkiler dostane iken, soğumaya başlıyor,

geriliyor, iyice bozuluyor, açık husumet haline dönüşüyor —ve anîden, olayların akışında sert bir kesinti olan savaş doğuyor. Ya da: Almanya'da 1914-1918 savaşından sonra faşizm derece derece yükseldi sonra bir gün Hitler iktidara geldi: Almanya, tarihinin yeni bir aşamasına girdi.

Günümüzde bu anî değişmeleri inkâr etmeyenler bunların *tesadüf*, olduğunu ileri sürüyorlar. Bilindiği gibi bir tesadüf, meydana gelmiş olmasına rağmen meydana *gelmemesi mümkün* bir olaydır.

Toplumların tarihindeki devrimler böylece *"bunlar tesadüflerdir"* diye açıklanmış oluyor.

Örneğin: Fransa tarihiyle ilgili olarak, XVI. Louis'nin düşüşü ve Fransız Devrimi, XVI. Louis'nin zayıf ve yumuşak bir insan olmasıyla açıklanır: "güçlü bir insan olsaydı devrim olmazdı" derler. Hatta, Varennes'de yemeğini kısa kesseydi, yakalanmaz ve tarihin akışı değişmiş olurdu, diyenler bile vardır. Demek ki bunlara göre Fransız Devrimi bir tesadüftür.

Diyalektik, tersine, tarihteki devrimlerin *zorunlu olduğunu* bilir. Sürekli değişmeler elbet vardır, fakat bunlar birikerek anî değişmeler meydana getirirler.

2. *Bilimin verdiği kanıtlar.*

Su örneğini alalım. Sıfır dereceden başlayıp suyun ısısını bir, iki, üç vs. derece artırıp 98 dereceye varalım: değişme aralıksız ve süreklidir. Ama bu, böylece sürüp gidebilir mi? 99 dereceye kadar çıkarız ama 100 derecede, anî ve sert bir değişme olur: su, buhara *dönüşür.*

Eğer, tersine, 99 dereceden bir dereceye kadar inersek, yeniden sürekli bir değişim olacak, fakat bu iniş böyle devam edemeyecektir: zira sıfır derecede, su, buza *dönüşür.*

1 dereceden 99 dereceye kadar su, su olarak kalır; yalnız ısısı değişir. "Ne kadar?" yani "su ne kadar sıcak?" sorusuna verilen cevaba, *nicel (kantitatif) değişme* denir. Su buza veya buhara dönüşünce, bu bir *nitel (kalitatif) değiş-*

*me*dir, bir nitelik değişmesidir. Su, artık su değildir; ya buz, ya da buhar olmuştur.

Şey, mahiyetini değiştirmediği zaman, nicel bir değişme olur. (Su örneğinde, ısı derecesi değişmiş fakat mahiyet değişmemiştir.) Şey, mahiyet değiştirince, *başka* bir şey haline gelince değişme nitel olur.

Demek ki şeylerin evriminin hep nicel olamayacağını görüyoruz: şeyler dönüşürken eninde sonunda nitel bir değişmeye uğrarlar. *Nicelik, niteliğe dönüşür.* Bu, genel bir kanundur. Fakat her zaman olduğu gibi, sadece bu soyut formüle bağlanıp kalmamak gerekir.

Engels'in *Anti-Dühring* adlı kitabının "Diyalektik, nicelik ve nitelik" bölümünde "belirli noktalarda nicelik değişikliklerinin anî olarak niteliğe dönmesi"[63] diye belirtilen kanunun her şeyde olduğu gibi tabiat bilimlerinde de doğrulandığını gösteren birçok örnek bulunabilir.

İşte Henri Wallon'un Fransız Ansiklopedisinin VII. cildinde (Engels'e atıflar) verdiği yeni bir örnek: çocukta biriken asabî enerji onun gülmesine yol açar; ama artmaya devam ederse gülme ağlamaya dönüşür. Böylece çocuklar çok azar ve çok gülerlerse, sonunda ağlarlar.

İyice bilinen son bir örnek vereceğiz: herhangi bir göreve adaylığını koyan adam örneği. Mutlak çoğunluğu elde etmek için 4.500 oy gerekiyorsa, aday, 4.499 oy ile henüz seçilmemiştir; ne ise o, yani aday olarak kalır. 1 oy daha alınca bu değişme, nitel bir değişmeye sebep olur, çünkü aday iken, seçilmiş olur.

Reformcular şöyle diyorlar: "Ancak tesadüfen meydana gelen imkânsız şeyler istiyorsunuz; sizler ütopyacısınız (hayalcisiniz)." Ama bu kanun imkânsız şeyler rüyâsı görenlerin kimler olduğunu gösteriyor! Tabiat olaylarının ve bilimin incelenmesi, bize, değişmelerin sonuna kadar kesintisiz olmadığını, belirli bir anda değişmenin anî olduğunu gös-

63 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 208-209.

teriyor. Bunu biz keyfî olarak ileri sürmüyoruz; bilim, tabiat ve gerçek ortaya koyuyor.

II. — Tarihî materyalizm.

Tarihî materyalizm nedir? Diyalektiğin ne olduğunu artık bildiğimize göre, bu metodun insan toplumlarının tarihine uygulanmasından ibarettir, diyebiliriz.

Bunu iyice anlamak için, tarihin ne olduğunu belirtmek gerekir. Tarih, değişme ve toplumda değişme demektir. Toplum, seyri boyunca devamlı olarak değiştiği, bir tarihe sahiptir. Toplumun tarihinde olaylar meydana geldiğini görüyoruz. Öyle olunca şu mesele ortaya çıkıyor: Tarihte toplumlar değiştiğine göre, bu değişmeleri açıklayan nedir?

1. Tarihi nasıl açıklamalı?

Örneğin kendi kendimize şöyle deriz: "Savaşlar hangi sebeplerle hep yeniden ortaya çıkmaktadır? İnsanların barış içinde yaşayabilmeleri gerekirdi!"

Bu sorulara materyalist cevaplar vereceğiz.

Bir kardinale göre savaş, Tanrı'nın verdiği bir cezadır. Bu idealist bir cevaptır; olayları Tanrı'yla açıklar, tarihi ruhla açıklar. Burada tarihi yaratan ve yapan ruhtur.

Tanrıların isteğinden bahsetmek de idealist bir cevap olur. Tarihin, Tanrı'nın eseri olduğunu *Mein Kampf*'da bize söyleyen Hitler'dir ve doğum yerini Avusturya sınırına koydu diye Tanrıya şükreder.

Tarihten Tanrıyı veya kaderi sorumlu tutmak, rahat bir teoridir: insanların elinden bir şey gelmez ve dolayısıyla savaşın çıkmasına karşı hiç bir şey yapamayız, savaşın çıkmasına seyirci kalmak gerekir.

Bilimsel görüş açısından böyle bir teoriyi savunabilir miyiz? Olaylarda bu görüşün ispatını bulabilir miyiz? Hayır.

Bu tartışmada materyalistin ilk iddiası, tarihin, Tanrının eseri değil, *insanların* eseri olduğudur. Öyleyse insanlar, tarihi etkileyebilirler ve savaşı önleyebilirler.

2. *Tarih insanların eseridir.*

"Her biri kendi bilinciyle istediği amaçların peşinden giderek, biçimi ne olursa olsun, insanlar, kendi tarihlerini yaparlar ve zaten tarih, çeşitli yönlere çeken bu çok sayıda iradenin ve onların dış dünya üzerindeki etkilerinin bileşkesinden ibarettir. Dolayısıyla burada, çok sayıda bireyin istediği de önem taşır. İrade, tutku veya düşünceyi de doğrudan doğruya belirleyen etkenler, çok çeşitli niteliktedir. Bunlar, dış nesneler olabileceği gibi, ideal nitelikte saikler de olabilir: ihtiras, 'gerçek ve adalet için duyulan şevk', kişisel kin veya tek tek insanların kafasına esen her türlü şey. ... Öte yandan, ... hangi tarihî sebeplerin hareket halindeki insanların beyinlerinde bu saiklere dönüştüklerini de kendi kendimize sorabiliriz."[64]

Engels'in bu metni bize, insanların iradelerine göre hareket ettiklerini, fakat bu iradelerin her zaman aynı yönde olmadıklarını söylüyor! O halde insanların hareketlerini *belirleyen,* insanların eylemlerini yaptıran nedir? İnsanların iradeleri niçin aynı yönde değildir?

Bazı idealistler, insanların eylemlerinin tarihi yaptığını ve bu eylemin iradelerinden doğduğunu kabul edeceklerdir: eylemi meydana koyan iradedir ve iradeyi tayin eden düşüncelerimiz veya duygularımızdır. Demek ki şöyle bir süreçle karşılaşıyoruz: fikir—irade—eylem, ve eylemi *açıklamak için,* ters yönde giderek, tayin edici sebep olan fikri araştıracağız.

Fakat şunu hemen belirtelim ki, büyük adamların ve öğretilerin eylemi, inkâr edilemese de, yine de açıklanmaya muhtaçtır. Bunu açıklayan fikir—irade—eylem süreci değildir. Örneğin bazıları, 18. Yüzyılda Diderot ve Ansiklopedistlerin, kamuoyunda insan hakları teorisini yayarak, bu fikirlerle insanların iradelerini etkilediklerini ve bunun sonucu

64 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri,* s. 48.

olarak devrimin yapıldığını ileri sürerler. Bundan da, devrimci fikir olmasaydı, devrim olmazdı sonucu çıkarılır. Büyük şeflerin fikirlerinin tarihin güdücü kuvveti olduğunu, tarihi bu önderlerin yaptıklarını ileri süren işte bu düşünce tarzıdır. Action Française dergisinin formülünü bilirsiniz: "Fransa'yı kırk kral yarattı"; ne var ki bu kralların hani pek fazla "fikirleri" olmadığını eklemek mümkündür!

Bu meselede materyalist görüş açısı nedir?

18. Yüzyıl materyalizmi ile çağdaş materyalizm arasında birçok ortak nokta bulunduğunu, fakat eski materyalizmin idealist bir tarih teorisi olduğunu görmüştük.

O halde, ister açıkça idealist olsun, ister tutarsız bir materyalizmin arkasına gizlensin, tarihi açıkladığı sanılabilecek şimdi gördüğümüz bu idealist teori aslında hiçbir şeyi açıklamıyor. Çünkü *eylemi kim tahrik ediyor?*

"Eski maddecilik" diyor Engels, "... her şeyi hareketin saiklerine göre değerlendirir, tarihte etki eden insanları asil ve asil olmayan ruhlar olarak ayırır, sonra da asil ruhların daima aldanıp asil olmayanların zafer kazandıklarını kaydeder; buradan eski maddeciliğin çıkardığı sonuç, tarihi incelemekten pek bir ders alınamayacağıdır; bizim çıkardığımız sonuç ise, arkalarında ne olduğuna ve bu itici güçlerin de itici güçlerinin neler olduğuna bakmadan, tarihte etkin olan ideal itici güçleri nihaî sebepler olarak gördüğü için, eski maddeciliğin tarih alanında kendi kendisine ihanet ettiğidir."[65]

İrade deniyor, fikirler deniyor. Fakat 18. Yüzyıl filozofları niçin *tam* bu fikirlere sahip oldular. Marksizmi anlatmayı denemiş olsalardı dinleyen çıkmazdı, çünkü o devirde insanlar bunu anlayamayacaklardı. Fikirleri vermek yetmez, bunların anlaşılmaları da gerekir. Şu halde, fikirleri meydana getirmek için ve onları kabul etmek için *belirli çağlar* vardır.

---

65 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 48.

Fikirlerin büyük bir önemi olduğunu her zaman söyledik, fakat bu fikirlerin nereden geldiğini görmeliyiz.

Şu halde bize bu düşünceleri veren sebepleri yani, son tahlilde, *tarihin güdücü kuvvetlerini araştırmalıyız.*

DENETLEME SORULARI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Metafizik metot nereden gelir?
2. Diyalektik metot nereden gelir?
3. Niçin ve nasıl metafizik materyalizm, diyalektik materyalizme dönüşmüştür?
4. Hegel'le Marx arasındaki felsefî ilişkiler nelerdir?

İKİNCİ BÖLÜM

1. Mekanik bir değişme nedir?
2. Diyalektik, değişmeyi nasıl anlar?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Diyalektik, değişmeyi nasıl anlar? (geçen dersin cevabıyla karşılaştırınız.)
2. Bir tarihî gelişim nedir?
3. Şeyler niçin ve nasıl dönüşürler?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Diyalektiği, ne şekilde anlamamak gerekir?

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Diyalektik nedir?
2. Kanunları nelerdir?

BEŞİNCİ KISIM

TARİHÎ MATERYALİZM

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİN GÜDÜCÜ KUVVETLERİ

I. — Kaçınılması gereken bir yanlış.
II. — "Sosyal varlık" ve bilinç.
III. — İdealist teoriler.
IV. — "Sosyal varlık" ve hayat şartları.
V. — Sınıf mücadeleleri, tarihin hareket ettirici kuvveti.

Fikirlerimiz nereden gelir? sorusu sorulduğu andan itibaren, araştırmalarımızda daha ileri gitmemiz gerektiği görülüyor. 18. Yüzyıl materyalistleri gibi "Karaciğerin safra salması gibi, düşünceyi de beyin salar" diye düşünürsek, yukardaki soruya, aklı ve ruhu tabiatın yarattığı, şu halde fikirlerimizin tabiatın ürünü, beynimizin ürünü oldukları cevabını veririz.

O halde tarih, beyinlerinden kendiliğinden gelen fikirlerin ifadesi olan iradeleri tarafından itilen insanların *eyle-*

minden meydana gelir, denecektir. Fakat, dikkat!

I. — Kaçınılması gereken bir yanlış.

Büyük devrimi, filozofların beyinlerinde doğan düşüncelerin uygulanmasının sonucudur diye açıklarsak, bu açıklama sınırlı, yetersiz ve materyalizmin kötü bir uygulaması olur. Çünkü anlaşılması gereken, bu çağın düşünürlerinin ortaya attıkları fikirlerin kitlelere *niçin* malolduklarıdır. Bunları düşünmekte Diderot niçin yalnız değildi ve hangi sebepten dolayı 16. Yüzyıldan beri beyinlerin büyük çoğunluğu aynı fikirleri yaratmakla meşguldü?

Bu beyinler birden bire aynı ağırlığa, aynı kıvrımlara sahip oldukları için mi? Hayır. Fikirlerde değişmeler var ve kafatasının içinde hiç bir değişiklik meydana gelmiyor.

Fikirlerin beyinle açıklanması, materyalist bir açıklama gibi *görünür*. Fakat Diderot'nun beynini söz konusu etmek, aslında, Diderot'nun beynindeki *düşüncelerden* bahsetmek demektir. Öyleyse bu, fikirler konusunda idealist eğilimin yeniden doğduğunu bize gösteren yolsuz, aşırı ve bozuk bir materyalist teoridir.

Tarih-eylem-irade-fikir zincirlemesine dönelim. Fikirlerin bir anlamı, bir muhtevası vardır: örneğin, işçi sınıfı kapitalizmin sona ermesi için mücadele eder. Bunu düşünen, mücadele halindeki işçilerdir. Elbette beyinleri olduğu için düşünürler ve beyin düşünce için *zorunlu şarttır*; fakat *yeterli bir şart* değildir. Beyin, fikirlere sahip olma maddî olayını izah eder, fakat şu fikirler yerine bu fikirlere niçin sahip olunduğunu açıklamaz.

"İnsanları harekete getiren her şey zorunlu olarak onların beyinlerinden geçmelidir, fakat bunun beyinlerde büründüğü şekil, geniş ölçüde, şartlara bağlıdır."[66]

Öyleyse fikirlerimizin muhtevasını nasıl açıklayabiliriz,

66 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 49-50.

yani kapitalizmi sona erdirmek fikri, bize nasıl gelmektedir?

II. — "Sosyal varlık" ve bilinç.

Fikirlerimizin, şeylerin yansıması olduğunu biliyoruz: fikirlerimizin barındırdığı amaçlar da şeylerin yansımasıdır; ama hangi şeylerin?

Bu soruya cevap vermek için, insanların *nerede* yaşadıklarına ve düşüncelerinin *nerede* belirdiğine bakmak *gerek*. İnsanların kapitalist bir toplumda yaşadıklarını ve fikirlerinin bu toplumdan geldiğini ve bu toplumda belirdiğini görüyoruz.

"İnsanların varlıklarını belirleyen bilinçleri değildir; aksine onların toplumsal varlıkları bilinçlerini belirler".[67]

Bu tarifte, Marx'ın "varlıkları" dediği, insanlardır, ya ni biziz; "bilinç" ise düşündüğümüzdür, istediğimizdir.

Genellikle, içimizde derinliğine yer etmiş bir ülkü için mücadele ettiğimiz söylenir. Buradan, *varlığımızı* belirleyenin *bilincimiz* olduğu sonucu çıkar. Eylemi düşündüğümüz ve istediğimiz içindir ki hareket ediyoruz.

Bunu söylemek çok yanlıştır, çünkü aslında *bilincimizi* sosyal *varlığımız* tayin eder.

Proleter bir *"varlık"* proleter gibi *düşünür*, burjuva bir *"varlık"* burjuva gibi *düşünür*. (Ayrıca, bunun niçin daima böyle olmadığını, ilerde göreceğiz.)

Fakat genellikle "insan bir sarayda, bir kulübedekinden başka türlü düşünür."[68]

II. — İdealist teoriler.

İdealistler derler ki, proleter bir proleter gibi düşündüğü için proleter olur, bir burjuva bir burjuva gibi düşün-

67 Karl Marx, "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkıya Önsöz", *Felsefe İncelemelelri*, s. 73.

68 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 35.

düğü için bir burjuvadır.

Biz ise tersine deriz ki, bir proleter, proleter gibi düşünüyorsa bu, proleter olduğu içindir, ve bir burjuva, burjuva gibi düşünüyorsa bu, burjuva olduğu içindir. Bir proleter, proleter *olduğu* içindir ki, proleterya sınıf bilincine sahiptir.

Şuna dikkat etmeliyiz ki, idealist teori bir pratik sonuç getirir. Bir burjuva gibi düşünüldüğü için burjuva olunur, deniyor; öyleyse, artık burjuva olmamak için, söz konusu olan düşünce tarzını değiştirmek ve burjuva sömürmesine son vermek için de patronları *ikna etmeye* çalışmak yeterlidir. Bu, Hristiyan sosyalistlerin savunduğu bir teoridir; ütopyacı sosyalizmin kurucuları da aynı düşüncedeydiler.

Ama bu, kapitalizme son vermek için değil, fakat onu daha "akıllı" hale getirmek için mücadele eden faşistlerin de teorisidir! Patronlar, işçileri sömürdüklerini anladıkları zaman artık bunu yapmayacaklardır, derler. Bu, tehlikeleri meydanda olan, tamamen idealist bir teoridir.

IV. — "Sosyal varlık" ve hayat şartları.

Marx bize "sosyal varlık"tan söz ediyor. O, bundan ne anlıyor?

"Sosyal varlık", insanların toplum içinde yaşadıkları maddî hayat şartları tarafından tayin edilir.

İnsanların maddî hayat şartlarını tayin eden bilinçleri değildir; fakat bilinçlerini tayin eden bu maddî hayat şartlarıdır.

Maddî hayat şartları neye denir? Toplumda zenginlerle yoksullar vardır ve bunların düşünce tarzı birbirinden farklıdır, aynı konudaki fikirleri birbirinden farklıdır. Bir yoksul için, bir işsiz için, metroya binmek lükstür, ama arabası olan bir zengin için bir züldür (alçalmadır).

Yoksulun metro hakkındaki fikirleri, yoksulluğundan mı, yoksa metroya binmesinden mi ileri gelir? Yoksulluğundan

ileri gelir. Onun hayat şartı, yoksulluktur.

O halde insanların hayat şartlarını açıklamak için, *niçin* zenginler ve yoksullar olduğuna bakmak gerekir.

Üretim sürecinde birbirine benzeyen yerler işgal eden (yani, bugünkü kapitalist düzende üretim araçlarına sahip olan—veya tersine, kendilerinin olmayan üretim araçlarında çalışan) ve dolayısıyla, belirli bir ölçüde aynı maddî hayat şartlarına sahip olan insanlar, bir sınıf meydana getirirler. Fakat sınıf kavramı, zenginlik veya yoksulluk kavramına indirgenemez. Bir proleter, bir burjuvadan fazla kazanabilir, fakat gene de bir patrona bağlı olduğundan ve hayatı *güven altında* ve *bağımsız* olmadığı için, o, yine de bir proleterdir. Maddî hayat şartlarını, sadece kazanılan para değil, fakat *sosyal görev* (fonksiyon) meydana getirir. Böylece şu zincirleme ortaya çıkar:

İnsanlar, *fikirlerinin* ifadesi olan *iradeleri* doğrultusundaki *eylemleriyle* tarihlerini yazarlar. Bu fikirler onların maddî hayat şartlarından, yani bir *sınıfa* mensup olmalarından ileri gelir.

V. — Sınıf mücadeleleri, tarihin hareket ettirici kuvveti.

İnsanlar, belli fikirlere sahip oldukları için davranışlarda bulunur, iş görürler. Sınıfların birine veya öbürüne ait oldukları için, bu fikirleri maddî hayat şartlarına borçludurlar. Bu, toplumda yalnız iki sınıf var olduğu anlamına gelmez: birçok sınıflar vardır, ama başlıca iki tanesi, burjuvazi ve proletarya, mücadele halindedir.

Demek ki, *fikirlerin altında sınıflar yatar.*

Toplum, birbirlerine karşı mücadele eden sınıflara bölünmüştür. Böylece insanların fikirlerine bakılınca, bu fikirlerin birbirleriyle mücadele halinde oldukları ve bu fikirlerin altında, birbirleriyle mücadele halindeki sınıfların bulunduğunu görürüz.

Dolayısıyla tarihin güdücü kuvvetleri, yani *tarihi açıkla-*

yan ,sınıflar arasındaki mücadeledir.

Örnek olarak daimî bütçe açığını ele alırsak, buna iki çözüm yolu olduğunu görürüz; biri geleneksel malî ilkelere uygun yolda devam etmek, yani tasarruf, borçlanma, yeni vergiler vs.; öbürü, açığı zenginlere ödeterek kapatmak.

Bu fikirler etrafında bir siyasî mücadele olduğunu görüyoruz; bu konuda anlaşmaya varılamadığı için, genel olarak, "üzüntü" duyulur. Ama marksist, anlamak dileğindedir ve siyasî mücadelenin altında neyin yattığını araştırır. İşte o zaman sosyal mücadeleyi, yani sınıf mücadelesini bulur. İlk çareden yana olanlarla (kapitalistler), zenginlere ödeterek bütçe açığını kapatmaktan yana olanlar (orta sınıflar ve proletarya) arasındaki mücadele. Engels şöyle diyecektir:

"O halde, hiç olmazsa modern tarihte bütün siyasî mücadelelerin, sınıf mücadeleleri oldukları ve kaçınılmaz siyasî biçimlerine —çünkü her sınıf mücadelesi bir siyasî mücadeledir— rağmen, bütün sınıf kurtuluş mücadelelerinin, son tahlilde, *iktisadî* kurtuluş etrafında döndükleri ispat edilmiş durumdadır."[69]

Böylece, tarihi açıklamak için elimizde bulunan zincire bir halka daha ekleyebiliriz: *eylem, irade, fikirler*, bu fikirlerin altında bulunan *sınıflar* ve bu sınıfların arkasında bulunan iktisat. *O halde, tarihi gerçekten açıklayan sınıf mücadeleleridir, fakat sınıfları tayin eden ve ortaya çıkaran, iktisattır.*

Tarihî bir olayı açıklamak istersek, birbirleriyle mücadele halinde olan fikirlere bakmak, fikirlerin altındaki sınıfları araştırmak ve nihayet sınıfların ayırdedici niteliklerini tayin eden iktisadî düzeni tanımlamak gerekir.

Bundan başka sınıfların ve iktisadî düzenin nereden geldikleri sorulabilir. (Her şeyin kaynağını bulmak gerektiğini bildiklerinden, diyalektisyenler bu soruları art arda sormaktan çekinmezler.) Gelecek bölümde bu meseleyi, ayrıntılarıy-

69 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 51-52.

la, inceleyeceğiz, fakat daha şimdiden şunu söyleyebiliriz:

Sınıfların *nereden* geldiklerini öğrenmek için, toplumun tarihini incelemek gerekir ve mevcut sınıfların daima aynı olmadıkları o zaman görülür. Eski Yunan'da: kölelerle köle sahipleri; ortaçağda: serflerle derebeyler; sonra, burjuvazi ve proletarya.

Bu tabloya bakınca sınıfların değiştiklerini görüyoruz; ve niçin değiştiklerini araştırırsak, *iktisadî şartlar* değiştiği için değiştiklerini görürüz. (İktisadî şartlar şunlardır: servetlerin üretiminin, dolaşımının, bölüşümünün, ve tüketiminin kuruluş ve yapısı; ve bunun dışında kalanların son şartı olarak üretim tarzı, teknik.)

Şimdi de Engels'in bir metinini görelim:

"Burjuvazi ve proletaryanın her ikisi de, iktisadî şartlardaki, daha doğrusu üretim biçimindeki bir dönüşüm sonucu meydana gelmişlerdi. Lonca zanaatinden ilkin manüfaktüre, sonra da makine ve buhar gücü kullanan büyük sanayie geçiş, bu iki sınıfı geliştirmişti."[70]

Demek ki son tahlilde, tarihin güdücü kuvvetlerinin şu zincirleme doğrultusunda olduklarını görüyoruz:

a) Tarih, *insanların eseridir.*

b) İnsanların *iradesi*, tarihi yapan *eylemi* meydana çıkarır ve tayin eder.

c) Bu irade, onların *fikirlerinin* ifadesidir.

ç) Bu fikirler, onların içinde yaşadıkları *sosyal şartların* yansımasıdır.

d) *Sınıfları* ve bu sınıfların birbirleriyle mücadelelerini tayin eden bu sosyal şartlardır.

e) Bizzat sınıfları ortaya çıkaran ve tayin eden *iktisadî şartlardır.*

Bu zincirlemenin hangi biçimlerde ve hangi şartlarda ortaya çıktığını daha iyi belirtmek için diyelim ki:

1. Gerçek hayatta, *fikirler, siyasî düzeyde* anlatılır,

70 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach", *Felsefe İncelemeleri*, s. 51.

açıklanırlar.

2. Fikir çatışmalarının arkasında bulunan *sınıf mücadeleleri, sosyal düzeyde* olurlar.

3. (*Teknik* durumun tayin ettiği) iktisadî şartlar, iktisadî düzeyde belirirler.

OKUMA

Karl Marx, *Contribution à la Critique de L'Economie Politique* (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı), Giriş, Editions Sociales.

İKİNCİ BÖLÜM

SINIFLAR VE İKTİSADİ ŞARTLAR NEREDEN GELİR?

I. — İlk büyük iş bölümü.
II. — Toplumun sınıflara ilk bölünmesi.
III. — İkinci büyük iş bölümü.
IV. — Toplumun sınıflara ikinci bölünmesi.
V. — İktisadî şartları tayin eden nedir?
VI. — Üretim tarzları.
VII. — Dikkat edilecek noktalar.

Tarihin güdücü kuvvetlerinin, son tahlilde, *iktisadî şartların* meydana çıkarıp tayin ettiği sınıflar ve bu sınıflar arasındaki mücadeleler olduğunu gördük.

Bu, şu sırayla oluyor: insanların kafalarında, kendilerini harekete getiren fikirler vardır. Bu fikirler insanların içinde yaşadıkları maddî hayat şartlarından doğarlar. Bu maddî hayat şartlarını, o insanların toplumda işgal ettikleri yer,

yani ait oldukları sınıf tayin eder. Sınıflar ise toplumun evriminin içinde yattığı iktisadî şartlar tarafından belirlenir.

Öyleyse, bu iktisadî şartları ve bu şartların yarattığı sınıfları neyin tayin ettiğini bulmamız gerekecek. Şimdi, işte bunu inceleyeceğiz.

I. — İlk büyük iş bölümü.

Toplumun evrimi incelenirken ve geçmişteki olaylar ele alınırken ilk görülen, toplumun sınıflara bölünmüş durumunun daima var olmadığıdır. Diyalektik, her şeyin başlangıcını ve kaynağını araştırmamızı ister; oysa, çok uzak bir geçmişte sınıfların var olmadığını görüyoruz. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserinde şöyle der:

"Toplumun geçmiş bütün aşamalarında, üretim, esas olarak, ortaklaşa bir üretimdi; tıpkı tüketimin de, az çok geniş komünist topluluklar içinde, ürünlerin doğrudan doğruya üleşimiyle yapılmış olduğu gibi."[71] Bu ilkel komünal toplumdur.

Bütün insanlar üretime katılırlar; ferdî çalışma aletleri özel mülkiyet konusu, fakat ortak olarak kullanılan çalışma aletleri topluluğa, birliğe aittir. Bu aşağı evrede sadece erkeklerle kadınlar arasındaki yani cinsiyete göre iş bölümü vardır. Erkek avlanır, balık tutar, vs., kadın eve bakar. Bireysel veya "özel" çıkarlar yoktur.

Fakat insanlar bu dönemde kalmadılar. İnsanların hayatında ilk değişme, toplum içinde iş bölümü olacaktır.

"İş-bölümü, yavaş yavaş, bu üretim süreci içine sızar."[72]

Bu ilk olgu, insanların "önce ehlileştirilmeye, sonra da yetiştirilmeye müsait hayvanlarla karşılaştıkları" yerde meydana geldi. "En gelişmiş aşiretlerden,... hayvancılığı baş-

71 Friedrich Engels. *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 222.

72 Aynı eser, s. 222.

lıca işleri haline getirdiler. Çoban aşiretler, barbarlar kitlesinden ayrıldılar. Bu, *ilk büyük iş bölümü* oldu."[73]

Demek ki ilk üretim tarzı avcılık, balıkçılık; ikinci üretim tarzı ise çoban kabileleri ortaya çıkaran hayvancılıktır.

İşte bu ilk iş bölümünün temel olduğu şey şudur:

II. — Toplumun sınıflara ilk bölünmesi.

"Bütün faaliyet kollarındaki —hayvancılık, tarım, ev sanayii— üretim artışı, insan çalışma gücüne, kendisine gerekenden daha çoğunu üretmek yeteneğini kazandırdı. Bu, aynı zamanda, her *gens*, ev ortaklığı ya da karı-koca ailesi üyesine düşen günlük iş tutarını artırdı. Yeni çalışma güçlerine başvurmak gerekli hale geldi. Savaş bunları sağladı: savaş tutsakları köle haline getirildiler. Birinci büyük toplumsal iş-bölümü, çalışma üretkenliğini, dolayısıyla servetleri artırıp üretim alanını genişleterek, o günkü tarihsel şartlar içinde, zorunlu olarak köleliği getirdi. Birinci büyük toplumsal iş-bölümünden, toplumun iki sınıf: efendiler ve köleler, sömürenler ve sömürülenler halinde ilk büyük bölünüşü doğdu."[74]

"Şimdi uygarlığın eşiğine gelmiş bulunuyoruz. ... En aşağı aşamada, insanlar sadece doğrudan doğruya kişisel ihtiyaçları için üretiyorlardı; zaman zaman, yapılan değişimler, sadece tesadüfen elde kalan fazlalıkla ilgili tek tek olaylardı. Barbarlığın orta aşamasında, çoban halklar arasında, sürü, belirli bir büyüklük kazanınca, davarın, ... bir mülk haline geldiğini görüyoruz; ... düzenli bir değişimin şartları bundan doğar."[75]

Şu halde, o anda toplumda iki sınıf buluyoruz: köle sahipleri ve köleler. Toplum, bundan sonra da yaşamaya ve ye-

73 Aynı eser, s. 204.
74 Aynı eser, s. 206.
75 Aynı eser, s. 211.

ni gelişimler geçirmeye devam edecektir. Yeni bir sınıf doğacak ve büyüyecektir.

III. — İkinci büyük iş bölümü.

"Servet hızla arttı, ama bireysel servet olarak; dokumacılık, madenlerin işlenmesi ve gitgide farklılaşan öbür zanaatlar, üretime artan bir çeşitlilik ve mükemmellik veriyordu; bundan böyle, tahıl, sebze ve meyvelerin yanı sıra, tarım, elde edilmeleri öğrenilmiş bulunan, zeytinyağı ve şarabı da sağlamaktaydı. Böylesine çeşitli bir eylem, artık aynı birey tarafından yürütülemezdi: *ikinci büyük iş-bölümü gerçekleşti:* küçük sanatlar, tarımdan ayrıldı. Üretimde, ve onunla birlikte çalışma üretkenliğindeki sürekli artış, insan çalışma gücünün değerini artırdı; önceki aşamada başlangıç halinde ve yeryer görülen kölelik, şimdi toplumsal sistemin esaslı bir unsuru (bileştireni, composant'ı) haline geliyor, köleler basit yardımcılar olmaktan çıkıyorlar; tarlalarda ve atelyede, düzinelerle köle işe sürülüyor. Üretim, başlıca iki kola: tarım ve küçük sanayie ayrılmasıyla doğrudan doğruya değişim için üretim doğdu; bu, meta üretimidir. Meta üretimiyle, ... ticaret ... doğmuş oldu."[76]

IV. — Toplumun sınıflara ikinci bölünmesi.

Demek ki ilk büyük iş bölümü insan emeğinin değerini yükseltir, bir zenginlik artışı sağlar, ki bu da emeğin değerini yeniden yükseltir ve ikinci bir iş bölümünü zorunlu kılar: zanaatlar ve tarım. O anda üretimin ve buna paralel olarak insan iş gücünün değerinin sürekli olarak artması, köleleri "vazgeçilmez" hale getiriyor; ticarî üretimi ve bununla birlikte bir üçüncü sınıfı, *tacirler* sınıfını yaratıyor.

Demek ki, o zaman, toplumda, üçlü bir iş bölümü ve üç sınıf yani çiftçiler, zanaatçılar ve tacirler bulunur. İlk defa olarak *üretime katılmayan* bir sınıfın belirdiğini görüyoruz

76 Aynı eser, s. 208-209.

ve bu sınıf yani tacirler sınıfı, diğer iki sınıfa hâkim olacaktır.

"Barbarlığın yukarı aşaması, bize, tarımla küçük sanayi arasında yeni bir iş-bölümü ve bunun sonucu, çalışma ürünlerinin daima artan bir parçasının doğrudan doğruya değişim için üretilmesini getirir; bireysel üreticiler arasındaki değişimin toplum için hayatî bir zorunluk kazanması da bundan doğar. Uygarlık, özellikle kent ve köy arasındaki karşıtlığı daha da belirgin bir duruma getirerek, ... daha önce varolan bütün bu iş-bölümlerini güçlendirip geliştirir, ve onlara, kendine özgü ve çok önemli bir üçüncü iş-bölümünü ekler: artık, üretimle değil, sadece ürünlerin değişimiyle uğraşan bir sınıf doğurur — *tüccarlar* (bezirgânlar). O zamana kadar, sınıfların oluşumundaki bütün ilk izler (rudiments) üretime bağlanıyorlardı; bunlar üretime katılan kimseleri, az çok geniş bir ölçek üzerinde, yönetici ve yürütücü, ya da üretici olarak bölüyorlardı. Burada, sahneye, ilk defa olarak, üretime herhangi bir biçimde katılmaksızın, onun yönetimini ele geçiren ve üreticileri ekonomik bakımdan egemenliği altına alan bir sınıf giriyor; bir sınıf ki, iki üretici arasında zorunlu aracı olarak geçinir ve her ikisini de sömürür. Üreticileri değişim zahmet ve riskinden (zarar tehlikesinden) kurtarmak bahanesiyle, ürünlerinin satışını en uzak pisayasalara kadar yaymak ve böylece nüfusun en yararlı sınıfı olmak bahanesiyle, gerçekte çok küçük hizmetler için, karşılık olarak, yerli üretimin olduğu kadar yabancı üretimin de kaymağını alan, hızla büyük servetler ve buna uygun düşen toplumsal bir etkililik kazanan, ve böyle olduğu için de, sonunda o da kendine özgü bir ürünü —devirli ticarî bunalımları meydana getirene kadar, uygarlık dönemi içinde daima yeni şerefler ve üretimde durmadan artan bir egemenlik sahibi olan bir kâr düşkünleri, bir gerçek toplumsal asalaklar sınıfı meydana gelir."[77]

77 Aynı eser, s. 211-212.

Böylece ilkel komünal topluluktan başlayıp kapitalizme varan zinciri görüyoruz.

1. İlkel komünal topluluk.

2. Vahşi kabileler ile çoban kabileler arasındaki bölünme (ilk iş bölümü: köle sahipleri, köleler).

3. Çiftçilerle zanaatçılar arasında bölünme (ikinci iş bölümü).

4. Tacirler sınıfının doğuşu (üçüncü iş bölümü). Ki bu,

5. Devrî ticarî buhranları yaratır (kapitalizm).

Artık sınıfların nereden geldiklerini biliyoruz. Şimdi bir de şunu incelememiz gerekiyor.

V. — İktisadî şartları tayin eden, nedir?

İlkin, bizden önceki çeşitli toplumları kısaca gözden geçirmeliyiz.

İlkçağ toplumlarından önceki toplumların tarihini ayrıntılarıyla incelemek için, belgeler eksiktir; fakat biliyoruz ki, örneğin Yunanlılarda köle sahipleri ve köleler vardı ve tacirler sınıfı artık gelişmeye başlamıştı. Daha sonra ortaçağda, derebeyler ve serflerle derebeylik toplumu, tacirlerin gittikçe önem kazanmalarına imkân veriyor. Tacirler şatoların yanında, kasabalarda (Fransızca *bourg,* burjuva adı oradan gelir) toplanırlar; öte yandan, ortaçağda, kapitalist üretimden önce, ilk şartı üreticinin kendi çalışma aletlerinin sahibi olması olan, küçük üretim vardı. Üretim araçları bireylere aitti ve ancak bireysel kullanışa uygundu. Bu araçlar. bu yüzden, adi, küçük ve sınırlıydılar. Bu üretim araçlarını yoğunlaştırmak ve genişletmek, çağdaş üretimin güçlü kaldıraçları haline getirmek, kapitalist üretimin ve burjuvazinin tarihî göreviydi...

"15. Yüzyıldan beri burjuvazi, bunu, alelâde kooperasyon, manüfaktür ve büyük sanayi aşamalarından" geçerek yaptı. "... Üretim araçları gibi üretim de bir dizi ayrı ayrı

iş olmaktan çıkarak bir sıra toplumsal faaliyet haline, ürünler dahi teker teker kişilerin ürünü olmaktan çıkıp toplumsal ürünler haline geldi."[78]

Şu halde görüyoruz ki, sınıfların (köle sahipleri ile köleler; derebeylerle serfler) evrimine paralel olarak üretim, dolaşım, zenginliklerin dağılımı şartları, yani iktisadî şartlar da evrime uğrar ve bu iktisadî evrim, *üretim tarzlarının* evrimini adım adım ve ona paralel olarak izler O halde:

VI. — Üretim tarzları.

Yani aletlerin durumu, kullanılması, çalışma metotları, bir kelimeyle tekniğin durumu iktisadî şartları tayin eder.

"... burjuvazi, ... tek tek kişisel üretim araçlarını *toplumsal, bir insan topluluğunun tümünün* kullanacağı üretim araçları haline getirmeden, bu sınırlanmış üretim araçlarını kudretli üretim güçleri, haline getiremiyordu. Çıkrık, el dokuma tezgâhı, demirci çekici yerine iplik, iplik makinesi, mekanik dokuma tezgâhı, buharlı çekiç geçti, münferit atelyenin yerini yüzlerce, binlerce kişinin bir arada etkili olmasına imkân veren fabrika aldı. Üretim araçları gibi üretim de bir dizi ayrı ayrı iş olmaktan çıkarak bir dizi toplumsal faaliyet haline, ürünler dahi teker teker kişilerin ürünü olmaktan çıkıp toplumsal ürünler haline geldi."[79]

Burada, üretim tarzlarının evriminin üretici *güçleri* tamamen değiştirdiğini görüyoruz. Fakat çalışma araçlarının kollektif olmasına karşılık, *mülkiyet rejimi bireysel kalmıştır!* Ancak bir topluluğun kullanması ile iş görebilen makineler, bir tek kişinin mülkiyetinde kalmıştır. Böylece görüyoruz ki:

"... üretici güçler, gittikçe artan bir kuvvetle, çelişkinin kaldırılmasını, sermaye olmak sıfatından kurtulmasını, *ger-*

78 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 402-403.
79 Aynı eser, s. 402-403.

çekten toplumsal üretici güçler karakterinin kabul olunmasını zorlar. Gittikçe artmakta olan üretici güçlerin, sermaye olma özelliklerine karşı yaptıkları karşıt baskıya, onların toplumsal karakterinin kabul edilmesi için gittikçe artan bu zora, sermaye ilişkileri içinde genellikle mümkün olduğu oranda gitgide toplumsal üretici güçler muamelesi yapmaya, kapitalistler sınıfının kendisinin ihtiyacı vardır. Hem kredinin sınırsız kabarışı ile sanayideki yüksek basınçlı devre, hem buhran, kendisi, büyük kapitalist müesseselerin çöküşü ile karşımıza çeşitli anonim şirketler şeklinde çıkan üretim araçlarının büyük çapta toplumsallaşmasına amil olurlar. ... Belirli bir gelişim aşamasında bu şekil de artık yetmez olur. ... Kapitalist toplumun resmî temsilcisi devlet, toplumun idaresini, ... üzerine almalıdır. ... devlet mülkiyeti, burjuvazinin bu maksat için lüzumsuzluğunu gösterir. Kapitalistin bütün toplumsal fonksiyonları, artık aylıklı memurlar tarafında görülmektedir."[80]

Böylece kapitalist rejimin çelişmeleri beliriyor.

"Bir yanda, rekabetin zorunlu kıldığı ve gittikçe artan sayıda işçinin tasfiyesiyle eş anlama gelen makineleşmenin gelişmesi. ... Öte yanda, üretimin gene zorunlu olan sınırsız genişlemesi. ... Her iki yanda, üretim güçlerinin *görülmemiş* gelişmesi, arzın talebi aşması, buhranlar... Bunun sonucu olarak da: üretimde aşırı bolluk... ve geçim ve iş imkânlarından yoksun işçi sayısında aşırı bolluk."[81]

Sosyal, kollektif hale gelen çalışmayla, bireysel olarak kalmış mülkiyet arasında çelişme vardır. O halde Marx'la birlikte şöyle diyeceğiz:

"Bu ilişkiler üretim güçlerinin gelişim biçimleri iken, bunların köstekleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim dönemi başlar."[82]

---

80 Aynı eser, s. 412-414.

81 Aynı eser, s. 422.

82 Karl Marx, "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkıya Önsöz" *Felsefe İncelemeleri*, s. 73-74.

VII. — Dikkat edilecek noktalar.

Bu bölümü bitirmeden önce bazı noktalara işaret etmek ve bu incelemede, daha önce öğrendiğimiz diyalektiğin bütün kanun ve niteliklerini bulduğumuza dikkati çekmek gerekir.

Gerçekten de, çok kısa bir şekilde toplumların, sınıfların ve üretim biçimlerinin tarihini gözden geçirmiş bulunuyoruz. Bu incelemenin her bölümünün, diğerine ne derece bağlı olduğunu görüyoruz. Bu tarihin esas itibariyle hareketli olduğunu ve toplumların evriminin her evresinde ortaya çıkan değişmelerin bir iç mücadele tarafından yaratıldığını görüyoruz. Tutucu unsurlarla ilerlemenin unsurları arasındaki bu mücadele, her toplum biçiminin yok olması ve bir yeni toplum biçiminin doğması sonucunu verir. Bu toplum biçimlerinden her birinin kendine özgü ayırdedici bir niteliği, kendinden öncekinden çok farklı bir kuruluş ve yapısı vardır. Bu köklü dönüşümler, yalnız başlarına alındıkları zaman önemsiz görünen fakat birikimleriyle belli bir anda anî bir değişme meydana getiren olayların birikmesinden sonra olur.

Demek ki burada, diyalektiğin ayırdedici niteliklerini ve büyük genel kanunlarını yeniden buluyoruz.

Şeylerin ve olayların birbiriyle karşılıklı bağlılıkları.
Diyalektik hareket ve değişme.
Otodinamizm.
Çelişme.
Karşılıklı etki.
Ve hamleli evrim (niceliğin niteliğe dönüşümü).

OKUMA

Friedrich Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara, 1975.
Friedrich Engels, "Tarihî maddecilik", bkz.: *Felsefe İncelemeleri*, s. 89-114

DENETLEME SORULARI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Tarih hakkında idealistlerin bize verdikleri açıklama nedir?
2. Tarihî materyalizm nedir?
3. Tarihin açıklanmasında 18. Yüzyıl materyalistlerinin görüşü neydi? Bunun yetersizliğini gösteriniz.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Sınıflar nereden gelir?
2. Tarihin güdücü kuvvetleri nelerdir?

YAZILI ÖDEV

Marksizm (tarihî materyalizm) diyalektiği tarihe nasıl uygular?

ALTINCI KISIM

DİYALEKTİK MATERYALİZM VE İDEOLOJİLER

TEK BÖLÜM

DİYALEKTİK METODUN İDEOLOJİLERE UYGULANMASI

I. — Marksizm için ideolojilerin önemi nedir?
II. — İdeoloji nedir? (İdeolojik etkenler ve ideolojik biçimler.)
III. — İktisadî yapı ve ideolojik yapı.
IV. — Doğru bilinç ve yanlış bilinç.
V. — İdeolojik etkenlerin etki ve tepkileri.
VI. — Diyalektik tahlil metodu.
VII. — İdeolojik mücadelenin gerekliliği.
VIII. — Sonuç.

I. — Marksizm için, ideolojilerin önemi nedir?

Marksizmin, tarihte fikirlerin rolünü inkâr eden, ideolojik etkenin rolünü inkâr eden ve sadece iktisadî etkileri ele alan materyalist bir felsefe olduğu sık sık işitilir.

Bu yanlıştır. Marksizm, zihniyetin, sanatın, fikirlerin hayattaki önemli yerini inkâr etmez. Tam tersine, bu ideolojik biçimlere özel bir önem verir; marksizmin başlangıç ilkelerinin bu incelemesini, diyalektik materyalizmin metodunun ideolojilere nasıl uygunlandığını görerek bitireceğiz. Tarihte ideolojilerin rolünü, ideolojik *etkenin* etkisini ve ideolojik *biçimin* ne olduğunu göreceğiz.

Marksizmin şimdi inceleyeceğimiz bölümü, bu felsefenin en az bilinen noktasıdır. Bunun sebebi, uzun zaman marksizmin yalnız ekonomi politikle ilgili kısmının ele alınıp yayılmış olmasıdır. Böyle hareket etmekle, bu bilimi, sadece marksizmin teşkil ettiği büyük "bütün"den değil, ama kendi temellerinden de keyfî olarak ayrılmış oluyordu; çünkü ekonomi politiği gerçek bir bilim haline getiren, diyalektik materyalizmin bir uygulamasından ibaret olduğunu bildiğimiz *tarihî materyalizmdir.*

Bu arada şuna işaret edelim ki bu düşünce tarzı, bildiğimiz ve kurtulmakta o kadar zorluk çektiğimiz metafizik zihniyetten gelir. Şeyleri soyutladığımız, onları tek yanlı olarak incelediğimiz ölçüde yanlışlar yaptığımızı tekrar söyleyelim.

Demek ki marksizmin kötü yorumları, tarihte ve hayatta ideolojilerin rolü üzerinde yeteri kadar ısrarla durulmamış olmasından ileri geliyor. Bunlar marksizmden ayırıldı ve böylece marksizm, materyalizmden yani kendi kendinden ayırılmış oldu.

Birkaç yıldır, kısmen binlerce öğrenciye marksizmi tanıtan Paris İşçi Üniversitesi sayesinde, kısmen de incelemeleri ve kitaplarıyla buna yardımcı olan aydın arkadaşlarımızın çalışmalarıyla marksizmin, gerçek hüviyetini ve hak ettiği yeri yeniden kazandığını görüyoruz.

II. — İdeoloji nedir? (İdeolojik etkenler ve ideolojik biçimler.)

İdeolojilerin rolüne ayrılan bu bölüme birkaç tarifle baş-

layacağız.

İdeoloji dediğimiz, nedir? İdeoloji demek, her şeyden önce *fikir* demektir. İdeoloji bir bütün, bir teori, bir sistem veya hatta bazen sadece bir bakış açısı teşkil eden fikirler bütünüdür.

Marksizm, bir bütün meydana getiren ve bütün meselelerin çözümüne yarayacak bir metot sağlayan bir ideolojidir. Cumhuriyetçi bir ideoloji, bir cumhuriyetçinin zihniyetinde bulunan fikirlerin bütünüdür.

Fakat bir ideoloji, her türlü duygudan arındığı varsayılan bir saf düşünceler bütününden ibaret değildir. Bu, metafizik bir anlayıştır; bir ideolojide zorunlu olarak duygular, sempati ve antipatiler, umutlar, korkular vs. vardır. Proletarya ideolojisinde sınıf mücadelesinin fikrî unsurlarıyla birlikte, kapitalist düzenin sömürülenleri ile dayanışma duyguları, başkaldırma, çoşkunluk, vs. duyguları görüyoruz. ... İşte bütün bunlar, bir ideolojiyi meydana getirir.

Şimdi *ideolojik etken* denen şeyin ne olduğunu görelim: bu, ideolojiyi, bir sebep gözüyle veya hareket eden, etki yapabilecek olan bir kuvvet olarak bakmaktır; ve işte bunun içindir ki, *ideolojik faktörün etkisinden* bahsedilir. Örneğin dinler, hesaba katmamız gereken bir ideolojik etkendir; hâlâ önemli etkilerde bulunan manevî bir güce sahiptirler.

İdeolojik biçimden ne anlaşılır? Bir uzmanlık alanında ideolojiyi meydana getiren özel fikirlerin bütününe bu ad verilir. Din, ahlâk gibi bilim, felsefe, edebiyat, sanat, şiir de ideolojik biçimlerdir.

Öyleyse genel olarak ideoloji tarihinin ve özel olarak bütün ideolojik biçimlerin rolünü incelemek istiyorsak, bu incelemeyi, ideolojiyi, tarihten, yani toplumların hayatından ayırarak değil, aksine toplumdan hareket ederek ve ideolojinin, etkenlerinin ve biçimlerinin toplumun *içindeki* yerini tespit ederek yürüteceğiz.

III. — İktisadî yapı ve ideolojik yapı.

Tarihî materyalizmi incelerken toplumlar tarihinin şu zincirlemeyle açıklandığını gördük: insanlar, tarihi, iradelerinin ifadesi olan eylemleriyle yapıyorlar. İradelerini tayin eden fikirleridir. İnsanların fikirlerini yani ideolojilerini, sınıfların meydana çıktığı sosyal çevrenin izah ettiğini, sınıfların da iktsadî etken, yani eninde sonunda üretim tarzı tarafından tayin edildiklerini gördük.

Ayrıca, ideolojik etkenle sosyal etken *arasında,* sosyal mücadelenin ifadesi olarak ideolojik mücadelede kendini gösteren siyasî etkenin bulunduğunu gördük.

O halde, tarihî materyalizmin ışığında toplumun yapısına bakarsak, temelde iktisadî yapının, onun üstünde sosyal yapının, onun da üstünde sosyal yapının desteklediği siyasî yapının bulunduğunu ve nihayet en üstte ideolojik yapının bulunduğunu görürüz.

Materyalistlere göre, ideolojik yapının toplum kuruluşunun doruğu, varış noktası olduğunu, oysa idealistlere göre ideolojik yapının temelde bulunduğunu görüyoruz.

"Hayatlarının toplumsal üretimi sırasında insanlar, belirli, zorunlu, iradelerinden bağımsız ilişkiler, maddî üretim güçlerinin belirli bir gelişme derecesinin karşılığı olan üretim ilişkileri kurarlar. Bu üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun iktisadî yapısını, üzerinde hukukî ve siyasî bir üst-yapının yükseldiği ve kendisine belirli toplum bilinci biçimleri tekabül eden somut temeli teşkil eder. Maddî hayatın üretim biçimi, genel olarak toplumsal, siyasî ve fikrî hayat sürecini şartlandırır."[83]

Dolayısıyla, iktisadî yapının toplumun temelinde bulunduğunu görüyoruz. Buna toplumun *alt yapısı* (yani altta

83 Karl Marx, "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkıya Önsöz", *Felsefe İncelemeleri,* s. 73.

bulunan yapısı) da denir.

Bütün biçimleri, ahlâkı, dini, bilimi, şiiri, sanatı, edebiyatı içeren ideoloji, *üst yapıyı* (yani tepedeki yapıyı) meydana getirir.

Materyalist teorinin gösterdiği gibi fikirlerin şeylerin yansıması olduğunu, sosyal varlığımızın bilincimizi belirlediğini bildiğimize göre *üst yapının, alt yapının* yansıması olduğunu söyleyeceğiz.

Engels'in bunu bize gösteren bir örneği:

"Fakat Luther'in başarısızlığa uğradığı yerde, Calvin zafer kazandı. Alın yazısı öğretisi, rekabete dayanan ticaret dünyasında başarı ve başarısızlığın, insanın ne çalışmasına, ne de kabiliyetine, fakat denetimi dışındaki şartlara bağlı olması hususunun dinî ifadesi idi. Bu şartlar ne arzu edenin, ne de çalışanın buyruğu altındadır; bunlar üstün ve meçhul iktisadî güçlerin emirlerine uyarlar; ve bu husus, bütün ticaret merkezlerinin ve yollarının yerlerini yenilerine bıraktıkları, Hindistan ve Amerika'nın dünyaya açıldığı ve —altın ile gümüşün karşılıklı değeri gibi— eskilikleri dolayısıyla en fazla saygı uyandıran iktisat dogmalarının sarsılmaya ve yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda, bir iktisadî devrim döneminde özellikle doğruydu."[84]

Gerçekten de iktisadî hayatın içinde tacirlerin başına neler gelir? Onlar rekabet halindedirler. Tacirler burjuvalar, sonunda yenenlerle yenilenlerin bulunduğu bu rekabeti denediler. Çok zaman en beceriklileri, en akıllıları rekabet tarafından, ansızın patlayan ve onları yıkan bir bunalımla yenilgiye uğratılırlar. Bu bunalımı önceden görmek, onlar için imkânsızdır, bu bunalım onlara bir alınyazısı gibi görünür. Bazan en kötülerin, hiç bir sebebi olmadan bunalımı atlattığı görüşü Protestanlığa aktarılmıştır. İşte bazılarının talihleri sayesind-

beri Tanrı tarafından çizilmiş kaderlerine boyun eğmeleri gerektiği yolundaki *alınyazısı* fikrini veriyor.

İktisadî şartların yansımasının bu örneğine bakıp, üst yapının alt yapıyı nasıl yansıttığını görürüz.

İşte başka bir örnek: sendikaya girmemiş yani siyaseten gelişmemiş iki işçinin zihniyetine bakalım: biri, çalışmanın rasyonel olduğu büyük bir fabrikada, diğeri ise ufak bir zanaatçının yanında çalışmaktadır. Hiç şüphe yok ki, ikisinin patron anlayışı farklı olacaktır. Birine göre patron, kapitalizme özgü vahşi sömürücüdür; öbürü ise patronu, refah içinde bile olsa bir emekçi olarak görecektir, bir zorba değil.

Tabiî ki çalışma şartlarının yansıması, onların patron anlayışlarını tayin edecektir.

Önemli olan bu örnek, bizi daha açık olmak için bazı noktalara dikkati çekmeye götürüyor.

IV. — Doğru bilinç ve yanlış bilinç.

İdeolojilerin toplumun maddî şartlarının yansıması olduklarını, sosyal bilinci sosyal varlığın belirlediğini söylemiştik. Buradan proletaryanın *otomatik olarak* bir proletarya ideolojisine sahip olması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Fakat böyle bir varsayım gerçeklere uymaz, zira işçi bilincine sahip olmayan işçiler vardır.

Öyleyse bir ayrım yapmak gerekir: insanlar belirli şartlar içinde yaşadıkları halde, gerçeklere uymayan bir bilince sahip olabilirler. Engels buna "yanlış bir bilince sahip olmak" der.

Örnek: bazı işçiler ortaçağa, zanaatçılığa bir dönüş olan korporatizm öğretisini [illegible] kalırlar. Bu halde, işçile- [illegible] gerçek bir bilinç [illegible] Eleştirisine Katkıya Önsöz bir yan-

İnsanların bilincindeki yansıma, çoğu zaman "ters yönde" bir yansımadır. Sefalet olayını görmek, sosyal şartların bir yansımasıdır, fakat zanaatçılığa dönmenin problemi çözeceği düşünüldüğü zaman yansıma yanlış olur. Öyleyse burada kısmen doğru kısmen yanlış bir bilinç görüyoruz:

Kralcı olan işçinin bilinci de hem doğru, hem yanlıştır. Doğru, çünkü gördüğü sefaleti yok etmek istiyor; yanlış, çünkü bir kralın bunu yapabileceğini sanıyor. Ve sadece yanlış düşündüğü, ideolojisini kötü seçtiği için, işçi sınıfından olduğu halde kendi sınıfının düşmanı haline gelebilir. Şu halde yanlış bir bilince sahip olmak, gerçek durum hakkında aldanmış veya aldatılmış olmaktır.

Öyleyse ideolojinin hayat şartlarının bir yansıması olduğunu, fakat *mukadder* bir yansıması olmadığını söyleyeceğiz.

Ayrıca, bize yanlış bir bilinç vermek ve yönetici sınıflar ideolojisinin, sömürülen sınıflar üzerindeki etkisini geliştirmek için elden gelen her şeyin yapıldığını da görmeliyiz. Aldığımız hayat anlayışının ilk unsurları, eğitimimiz, öğrenimimiz, bize hep yanlış bir bilinç veriyorlar. Hayattaki bağlarımız, bazılarının köylü kökeni, propaganda, basın, radyo da bazen bilincimizi bozarlar.

Dolayısıyla marksistler için ideolojik çalışma son derece önemlidir. Doğru bir bilinç elde etmek için yanlış bilinci *yıkmak* gerekir ve ideolojik çalışma olmadan bu dönüşüm gerçekleşemez.

Demek ki marksizmi kaderci bir öğreti olarak görenler ve onun böyle olduğunu söyleyenler yanılıyorlar. Çünkü marksistler, ideolojilerin toplumda büyük bir rol oynadıklarını ve marksizm denen bu felsefeye etkili bir araç görevini yüklemek için onu öğrenmek ve öğretmek gerektiğini düşünürler.

V. — İdeolojik etkenlerin etki ve tepkileri.

Doğru bilinç ve yanlış bilinç örneklerinde, fikirleri her

zaman *yalnız* iktisatla açıklamamak ve fikirlerin bir etkisi olduğunu inkâr etmemek gerektiğini gördük. Böyle yapmak, marksizmi kötü yorumlamak olurdu.

Elbette *son tahlilde* fikirler iktisatla açıklanır, fakat kendilerine özgü bir etkileri de vardır.

"... Maddeci tarih görüşüne göre, tarihin belirleyici etkeni, *nihaî kademede*, gerçek hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben, bunun ötesinde bir şey söylemedik. Bundan sonra biri kalkar da, bu önermeye, iktisadî etken tek belirleyici etkendir dedirtecek kadar işkence ederse, onu, boş, soyut, saçma bir cümle haline getirir. İktisadî durum temeldir ama üst-yapının çeşitli unsurları — sınıf mücadelesinin siyasî biçimleri ve sonuçları, savaşı kazandıktan sonra muzaffer sınıfın yaptığı anayasalar vs., — hukuk kalıpları ve hatta bütün bu gerçek mücadelelerin tarafların beyinlerindeki akisleri, siyasî, hukukî, felsefî teoriler, dinî görüşler ve bunların daha sonra dogmatik sistemler halinde gelişmeleri de tarihî mücadelelerin akışı üzerine etki ederler ve birçok halde bu mücadelelerin *biçimini* öncelikle tayin ederler. Bütün bu etkenler, karşılıklı etki halindedir ve iktisadî hareket, sonsuz tesadüfler arasında beliren bir zorunluk gibi, bu etkenler içinde eninde sonunda kendi yolunu açar."[85]

Demek ki, iktisadı araştırmadan önce *her şeyi* gözden geçirmek ve son tahlilde sebep iktisat olduğu halde, bunun *tek* sebep olmadığını her zaman düşünmek gerekir.

İdeolojiler, iktisadî şartların *yansımaları ve sonuçlarıdır*, fakat ideolojilerle ekonomik şartlar arasındaki ilişki basit değildir. Çünkü *ideolojilerin* de alt yapı üzerinde bir *karşı etkileri olduğunu* görüyoruz.

Fransa'da 6 Şubat 1934'den sonra gelişen kitle hareketini incelemek istiyorsak, bu yazdıklarımızı ispat etmek için, buna en az iki açıdan bakacağız:

85 "Engels'ten Joseph Bloch'a" mektup, *Felsefe İncelemeleri*, s. 134.

1. Bazıları bu akımı, sebebinin iktisadî bunalım olduğunu söyleyerek açıklarlar. Bu materyalist fakat tek yanlı bir açıklamadır. Bu açıklama sadece iktisadî etkeni, yani burada bunalımı hesaba katıyor.

2. Demek ki bu açıklama, ancak bir faktör olarak ideoloji, yani *insanların düşündükleri* eklenirse kısmen doğrudur. Bu kitle akımında insanlar "faşizme karşı" dırlar; ideolojik etken işte budur. Ve insanların faşizme düşmanlıkları, Halk Cephesini doğuran propaganda sayesindedir. Ama, bu propagandanın etken olması için uygun bir alan bulması gerekiyordu, ve 1936'da başarılabilen 1932'de mümkün değildi. Sonradan, ideolojisiyle birlikte bu kitle hareketinin, yarattığı sosyal mücadeleyle, iktisadî düzeni de nasıl etkilediğini biliyoruz.

O halde bu örnekte, sosyal şartların yansıması olan ideolojinin, olayların bir sebebi haline geldiğini görüyoruz.

"Siyasî, hukukî, felsefî, dinî, edebî, sanatsal, vs. gelişim, iktisadî gelişime dayanır. Fakat hepsi, aynı zamanda, birbirleri üzerine ve iktisadî temele etki ederler. İktisadî durum *sebep, tek etkin güç* olduğundan ve geri kalan her şey edilgin olduğundan değildir bu. Aksine, nihaî kademede daima üstün gelen iktisadî zorunluk temeli üzerinde karşılıklı etki vardır."[86]

Örneğin "Ailenin gelişme evresini eşit farzedersek miras hukukunun temeli, iktisadî bir temeldir. Bununla beraber, örneğin İngiltere'de vasiyet etmenin mutlak serbestliğinin ve Fransa'da bunun geniş ölçüde sınırlandırılmış olmasının, bütün ayrıntılarıyla sadece iktisadî sebeplere bağlı olduğunu göstermek güç olacaktır. Fakat, zenginliğin bölüşümünü etkilemeleri bakımından, ikisi de iktisadî duruma çok geniş ölçüde etkide bulunurlar."[87]

---

86 "Engels'ten Heinz Starkenburg'a" mektup, *Felsefe İncelemeleri*, s. 143.

87 "Engels'ten Conrad Schmidt'e" mektup, *Felsefe İncelemeleri*, s. 139.

Daha yakın bir örnek vermek için vergileri ele alalım. Hepimizin vergiler hakkında bir fikri vardır. Zenginler bunlardan kurtulmak istedikleri için vasıtalı vergilerden yanadırlar; emekçiler ve orta sınıflar, aksine vasıtasız ve müterakki bir vergi sistemi isterler. Demek ki vergiler hakkında sahip olduğumuz fikir, yani ideolojik etken, kapitalizmin yarattığı ve zorunlu kıldığı iktisadî durumumuzda kaynağını bulur. Zenginler imtiyazlarını korumak isterler ve bu yoldaki kanunları güçlendirerek bugünkü vergi düzenini korumak için mücadele ederler. Fikirlerden gelen bu kanunlar, küçük ticareti ve zanaatı öldürüp, kapitalist yoğunlaşmayı hızlandırdıklarından iktisada etkide bulunurlar.

Şu halde ,iktisadî şartların fikirleri doğurduklarını, fakat fikirlerin de iktisadî şartlarda değişiklikler yarattıklarını görüyoruz. İdeolojileri, bütün ideolojileri, *ilişkilerin karşılıklı oluşunu* göz önünde tutarak incelemeliyiz. Ancak son tahlilde, işin kökünde, iktisadî zorunlulukların her zaman egemen olduklarını görürüz.

İdeolojileri yaymak, hiç olmazsa savunmak görevinin yazarlarda ve düşünürlerde olduğunu biliyoruz. Bunların düşüncelerinin ve yazılarının her zaman belirgin bir nitelik taşımadığını görüyoruz. Fakat bunlar tahlil edildiğinde, basit hikâye veya masallara benzeyen yazılarda bile her zaman bir ideoloji buluruz. Bu tahlili yapmak son derece ince bir iştir, ve bunda çok ihtiyatlı davranmak zorundayız. Büyük yardımı dokunabilecek bir diyalektik tahlil metodu vereceğiz; ama, mekanist olmamaya ve açıklanması imkânsız olanı açıklamayı istememeye çok dikkat etmek gereklidir.

VI. — Diyalektik tahlil metodu.

Diyalektik metodu iyi uygulamak için çok şey bilmek gerekir. Konumuzu bilmiyorsak bunu titizlikle öğrenmeye çalışmak zorundayız. Yoksa işin sonunda vardığımız yargılar basit karikatürler olarak kalır.

Bir kitabın veya edebî bir hikâyenin diyalektik tahlilini yapmak için, aynı zamanda başka konulara da uygulanabilecek olan bir metot gösteriyoruz.

a) İlkin, tahlil edilecek olan kitabın veya hikâyenin *muhtevasına* dikkat etmek gerekir. Bu, her türlü sosyal meseleden bağımsız olarak incelenmelidir, çünkü her şey, sınıf mücadelesinden ve iktisadî şartlardan gelmez.

Edebî etkiler vardır ve bunları hesaba katmamız gerekir. Eserin hangi "edebî akıma" ait olduğunu bulmaya çalışmalıyız. İdeolojilerin iç gelişmesi hesaba katılmalıdır. Tahlil edilecek konunun bir özetini çıkarmak ve çarpıcı noktalarını not etmek yararlı olur.

b) Sonra romanın kahramanları olan sosyal tipler incelenmelidir. Bunların mensup oldukları *sınıfı araştırmak*, kişilerin eylemlerini incelemek ve sonra da romanda geçen olayları, herhangi bir şekilde bir sosyal bakış açısına bağlayıp bağlayamayacağımıza bakmak gerekir.

Bu mümkün değilse, akla uygun gelecek şekilde bu yapılamazsa, bir şeyler uydurmaktansa tahlili bir kenara bırakmak daha iyi olur. Bir açıklamayı, asla uydurmamak gerekir.

c) Hangi sınıfın veya sınıfların söz konusu olduğu bulununca, *iktisadî* temel, yani romanın konusunun cereyan ettiği devirdeki üretim araçları ve üretim tarzı araştırılmalıdır.

Eğer, örneğin, konu günümüzde cereyan ediyorsa, iktisadî temel kapitalizmdir. Günümüzde kapitalizmi eleştiren, onunla mücadele eden birçok hikâye ve roman görülür. Fakat kapitalizm iki şekilde eleştirilebilir:

1. İleriye yönelen devrimci tutum.

2. Geriye dönmek isteyen gerici tutum. Çağımızın romanlarında sık sık bu biçimle karşılaşıyoruz: geçmiş zaman özleniyor.

ç) Bütün bunları elde ettikten sonra *ideolojiyi*, yani

fikirleri, duyguları, yazarın düşünce tarzını araştırabiliriz.

İdeolojiyi araştırırken, bunun oynadığı rol, kitabı okuyan insanların zihninde yaptığı etki üzerinde de düşüneceğiz.

d) O zaman tahlilimizin sonucunu verip, belli bir kitap veya romanın niçin yazıldığını ve niçin *şu veya bu zamanda* yazıldığını söyleyebileceğiz. Duruma göre de (çoğu zaman yazar bunun farkında değildir) eserin amacını övebilecek veya yerebileceğiz.

Bu tahlil metodu, ancak şimdiye kadar söylenenlerin hepsi akılda tutularak uygulanırsa iyi sonuç verir. Şunu iyice bilmek gerekir ki diyalektik, meselelere yeni bir bakış açısı getirmekle beraber, bunlardan söz etmek ve bunları tahlil etmek için iyice tanınmalarını şart koşar.

Şu halde, artık metodumuzun ne olduğunu öğrendiğimize göre incelemelerimizde, mücadele hayatında ve özel hayatımızda meseleleri, duragan, hareketsiz olarak değil, aksine hareketleri, değişimleri, çelişmeleri ve tarihî anlamlarıyla ele almalı, bunları tek taraflı olarak değil, bütün yanlarıyla incelemeliyiz. Bir kelimeyle, her yerde ve her zaman diyalektik zihniyeti uygulamaya çalışmalıyız.

VII. — İdeolojik mücadelenin gerekliliği.

Materyalizmin çağdaş şekli olan diyalektik materyalizmin ne olduğunu şimdi daha iyi biliyoruz. [...]

Bir militan ancak bu öğretinin bütününü biliyorsa ideolojik bakımdan gerçekten donanmış olur.

Bunu iyice anlayan burjuvazi, emekçilerin bilincine kendi ideolojisini sokmaya çalışmaktadır. Diyalektik materyalizmin pek az tanındığını pekâlâ bilen burjuvazi, buna karşı susarak baltalama yolunu tutmuştur. Resmî öğretimin bu metodu bilmezlikten geldiğini ve okullarla üniversitelerde yüzyıl önceki tarzda öğretime devam edildiğini görmek üzücüdür.

Eğer eskiden metafizik metot, diyalektik metoda egemen

olduysa, bunun sebebinin insanların bilgisizliği olduğunu görmüştük. Bugün bilim bize bilimsel araştırmalara uygulanması gereken metodun, diyalektik metot olduğunu göstere cek bütün araçları sağlamıştır. Bu durumda, çocuklarımızın hâlâ bilgisizlikten doğan bir metotla düşünmeye ve çalışmaya alıştırılmaları, utanılacak bir şeydir.

Artık bilginler, bütün bilimlerin birbirlerine bağlılıklarını hesaba katmadan, böylece bilinçsiz olarak diyalektiğin bir kısmını uygulamadan kendi alanlarında çalışamıyorlarsa da, meseleleri kendilerine verilmiş olan zihin yapısıyla yani metafizik görüşle ele alıyorlar. İnsanlığa büyük şeyler veren büyük bilginler (dinî inançları olan idealist Pasteur'ü,[88] Branly'yi düşünüyoruz) eğer diyalektik bir eğitim görselerdi, ne büyük ilerlemeler yaratır veya yaratılmasına yol açarlardı.

Fakat diyalektik materyalizme karşı, bu susma kampanyasından daha da tehlikeli bir mücadele tarzı vardır: bu, burjuvazinin, işçi hareketinin içinde teşkilâtlandırmaya giriştiği bozma ve karıştırma hareketidir. Şu anda kendilerini "marksist" olarak tanıtan ve marksizmi "yenileştirdiklerini", "gençleştirdiklerini" ileri süren çeşitli "nazariyecilerin" belirdiğini görüyoruz. Bu tarz mücadeleler, çoğu zaman, dayanak noktası olarak marksizmin en az bilinen yönlerini ve özellikle felsefî materyalizmi seçerler.

Örneğin, marksizmi eylem anlayışı olarak kabul ettiklerini, fakat genel bir dünya görüşü olarak kabul etmediklerini söyleyenler vardır. Onlar, materyalist felsefeyi kabul etmeden, pekâlâ marksist olunabileceğini ileri sürerler. Bu genel davranışa uygun olarak türlü soysuzlaştırma denemeleri gelişiyor. Yine kendilerine marksist diyen birtakım adamlar marksizmin içine, marksizmin temeliyle, yani materyalist felsefeyle uyuşması imkânsız görüşler sokmaya kalkışıyorlar. Geçmişte böyle denemeler olmuştur. *Matérialisme et Empiriocriticisme* bunlara karşı yazılmıştır.

88 Ernest Kahane'ın "Pasteur"e yazdığı Giriş'e bakınız.

VIII. — Sonuç.

Birkaç yıldan beri özellikle işçi sınıfında, marksizmin tamamını incelemeye doğru bir eğilim ve materyalist felsefenin öğrenilmesi yönünde gittikçe artan bir ilgi görülüyor. Bu, işçi sınıfının, başlangıçta materyalist felsefenin öğrenilmesi için gösterdiğimiz sebeplerin doğruluğunu tamamen hissettiğine işarettir. Kendi deneyleri sonucu olarak emekçiler, eylemi teoriye bağlamanın ve nazarî çalışmaları mümkün olduğu kadar ileri götürmenin, gerekliliğini öğrendiler.

Mücadelenin her yanına egemen olmak için bilgiyle donanmış olmak gerekir. Mücadeleci, ancak diyalektik materyalizmi öğrenirse doğru bir mücadeleci olacaktır.

DENETLEME SORULARI

1. Marksizmin fikirlerin rolünü inkâr ettiği doğru mudur?
2. Toplumun yapısını meydana getiren ve şartlarını tayin eden çeşitli etkenler nelerdir?
3. Gazetede yayınlanmış bir hikâyeyi diyalektik materyalizm metodu ile tahlil edin.

GENEL TEKRAR ÖDEVİ

Diyalektik materyalizmden düşünce ve eylem için ne fayda sağladınız?

AGNOSTİKLER (BİLİNEMEMEZCİLER). — İnsan aklının gerçeğe varamayacağını ileri sürenlere felsefede verilen ad.

AKILCILIK. — Dini açıklamalar üzerine kurulmuş olan sistemlere karşıt olarak, akla dayanan sistem. Deneyin ve görgünün verilerinden başka bir şey bilemeyeceğimizi ileri süren ampirizme karşıt olarak, fikirlerin kaynağında aklı gören sisteme de **akılcılık** adı verilir; nihayet bu kelime her türlü esrarı reddedip akla güvenen düşünce metodu anlamına gelir. Bize göre **akılcılık,** her şeyden önce sadece akla güvenmeye ve kontrol dışı her türlü hayalden, spekülatif fantezilerden ve "iman"dan uzak kalmaya bizi zorlayan bilimsel düşünce metodudur. Şuna ayrıca işaret etmek gerekir ki akılcılık, ancak diyalektiğin yardımıyla verimli ve "çağımıza uygun", çağdaş olabilir.

ALCHİMİE (SİMYA). — Ortaçağ kimyasına verilen ad. Bilimden ziyade büyücülüğe yakın bir sanattı. Amacı her derde deva bir ilâç bulmak ve "felsefe taşı"nın yardımıyla madenleri altına çevirmeyi öğrenmektir.

ANAKSİMENOS (Miletli) (M. Ö. 6. Yüzyıl). — İyonya okulundan bir filozof. Hocası Anaksimandros'un yerini almıştır; Anaksagoras ve Apolonyalı Diojen öğrencileri olmuştur. Ona göre, hava her şeyin temel unsurudur.

ANSİKLOPEDİ. — Genel anlamında, bütün insan bilgilerinin özetini içeren esere verilen ad. Fransız edebiyat tarihinde **Ansiklopedi,** 18. Yüzyılda yayınlanan ve bütün insan bilgilerini ilk defa olarak devrimci burjuvazi açısından sunan büyük eserdir. Krallığın derebeylik düzeninin haksızlıklarını gür bir sesle ortaya dökerek yaptığı etkiden başka **Ansiklopedi,** şu üç alanda katkıda bulunmuştur: mekanist materyalizm, tanrıtanımazlık ve teknik ilerleme.

ARİSTOTELES (M.Ö. 384-322). — Eflâtun'la birlikte, ilkçağın en büyük filozofudur. Derslerini Atina'da vermiştir, fakat ölümünden bir yıl önce, "imansızlık" gerekçesiyle uğradığı takibattan kurtulmak için bu şehirden kaçmak zorunda kalmıştır.

Eflâtun'un öğrencisi olmakla beraber ona karşı olan Aristoteles, sistemli bir şekilde dünyayı gözlemekle idealist felsefeye gerçekçi temeller kazandırmak istiyor, fakat hocası gibi düşünce kavramından hareket ediyor. Her varlık -veya cevher- iki ögeden yapılmadır: öz ve biçim. Öz, ham, durgun, belirsiz bir kütledir; şu veya bu şey, "şöyle" veya "böyle" olması için bir biçime girmelidir. Biçim, etkin, özgül (spécifique) olan düşüncedir. Öze niteliğini veren odur. Bütün biçimleri içeren ulu biçim Tanrı'dır. Böylece Aristoteles, Demokritos'un mekanist görüşünü reddedip finalizmi kabul ediyor: evreni düzene sokan Tanrı'dır. Doğru düşünmenin kuramı (teorisi) olarak mantığın kurucusu Aristoteles olmuştur. **Gelişim fikri**, sisteminin temel fikirlerinden biridir. Evrenin gelişimi, canlıların gelişimi, devlet şekillerinin gelişimi vs. bütün eserlerinde eksikten tamama, genelden özele bir evrim olarak ele alınıyor. Engels, onun hakkında, Yunan filozofları içinde en evrensel beyin, diyalektik düşüncenin esas biçimlerinin araştırılmasına girişen insan diyor. Ortaçağda bu büyük bilginin, bu büyük mantıkçının tilmizleri, öğretisinin sadece şeklî, soyut yanlarını alıkoydular. Aristoculuğu, bilimsel ilerleyişin ışığında yeniden düşünmekten aciz olduklarından, **skolastiğin** temeli haline soktular.

ATOM. — Kimya ve fizikte, bir basit cismin bileşebilecek en ufak miktarını meydana getiren madde parçacığına verilen ad. İlkçağın materyalist felsefesinde bu kelime, maddenin mutlak olarak bölünemeyen ve kendinden itibaren bütün tabiatın, bileşim ve topaklanma yoluyla meydana geldiği en küçük unsur anlamına geliyordu.

BACON, Francis (1561-1626). — Ünlü ingiliz filozofu. 1593'de Avam Kamarasına üye olan Bacon, 1604'te taht avukatlığına, 1613'te baro başkanlığına, 1614'te adalet bakanlığına ve 1618'de büyük şansölyeliğe tayin ediliyor. 1624'te ise ahlâk bozukluğu gerekçesiyle, parlamento tarafından haklarını kaybetmeğe ve hapse mahkûm ediliyor. İki gün hapis yattıktan sonra serbest bırakılıyor ve özel hayata dönüyor. Francis Bacon birçok bilimsel ve felsefî eserin yazarıdır. Bunlar arasında, **deney öncesi** fikirlerin eski metafiziğine karşı deneye dayanan mantığı savunduğu Novum Organum (1620) adlı eseri, özellikle zikretmek gerekir. Francis Bacon, çağdaş felsefenin ve bilimsel metodun kurucularından biridir.

BERKELEY, Georges (1685-1753). — İngiliz filozofu, piskopos ve belli bir zaman için Amerika'da misyoner. (18. Yüzyılın başında zorla fethedilip sömürgeleştirilmiş olan Katolik İrlanda'da bir Protestan rahip olarak) muzaffer İngiliz ulusunun hizmetindeki dinî faaliyeti, tamamen gerici bir nitelik taşır. Ruhî spekülasyonlara paralel olarak daha maddî meselelere de değinmiştir (örneğin, ünlü işçi evlerinin ve çocukların çalışmasının yararları hakkında). Maceracı bir spekülasyon yüzünden patlak veren **Southsea Company** buhranı dolayısıyla yazdığı **Büyük-Britanya'nın İflasını Önleme Çareleri Üzerinde Deneme** (1720) adlı eser buna delildir. Elinizdeki kitabın Birinci Kısım, İkinci Bölümünde felsefesi anlatılmıştır. Berkeley'in (**Querist**'de açıkladığı) iktisadî ve özellikle para hakkındaki görüşleri ise Marx tarafından **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı** adlı eserinde incelenmiştir. Eserleri şunlardır: **Aklın Algılarının Yeni Teorisi** (1707), **İnsan Bilgisinin İlkeleri** (1710), **Hylas İle Philonoüs Arasında Diyaloglar** (1712).

BRANLY, Edouard (1846-1940). — Fizikçi, 1873'de, alternatif akımları doğru akım haline getirmekte bakır oksitlerinin kullanılmasını keşfetti. 1888'de "demir tozlarının" özelliklerini keşfedip, buna dayanarak ilk radyo muhaberelerini başarmıştır. Telsiz telgraf, yaptığı "alıcı" sayesinde doğmuştur. 1893'de, gemilerin imdat istemek için, keşfinden nasıl yararlanabileceklerini Bilimler Akademisi'ne anlatmıştır.

CARTESIANISME (Descartes'çılık). — Descartes'in felsefesine verilen ad.

D'ALEMBERT, Jean le Rond (1717-1783). — Fransız aydınlık çağının en tipik temsilcilerinden biri ve büyük bir matematikçi olan d'Alembert, mekaniğin ilkelerini saptamak için önemli çalışmalar yapmıştır. Diderot ile birlikte **Ansiklopedi** veya **Bir Edebiyatçılar Derneği Tarafından Açıklamalı, Bilimler, Sanatlar ve Meslekler Sözlüğü**'nü yayınlanmıştır. Tahtın güçlü saldırılarına uğrayan fakat geniş ölçüde yayılan ve sonunda gerici devlet şûrası tarafından yasak edilen bu büyük eser (33 cilt, 1751-1777) aydınlık çağının başlıca abidesidir. D'Alembert bu ansiklopedinin girişini yazmıştır. Felsefî görüşü şüpheciliktir. Ona göre ne madde, ne ruh özlerinde tanınamazlar ve dünyanın duyularımızın bize gösterdiğinden çok başka olduğu düşünülebilir. Başlıca eserleri. **Edebiyat, Tarih ve Felsefe Karışımları** (1752), **Dinamiği İnceleme Kitabı** (1753) ve **Felsefe Öğeleri** (1758).

DARWIN, Charles Robert (1809-1882). — Ünlü İngiliz tabiat bilgini; tabiat bilimlerinde evrimin, geçen yüzyılda en önemli nazariyecisi. Daha önce Lamarck, Goethe, vs. tarafından sezilen transformisme - dönüşümcülük teorisine kesin şeklini vererek bilime yeni yollar açmıştır. Darwin, evrim kuramını, doğal ayıklanma, yani yalnız en ehilleri yaşatan hayat mücadelesinin yaptığı ayıklama varsayımına dayandırmıştır. Sunî hayvancılık deneylerinden hareket ediyordu. Fakat kör tabiatta hayvan yetiştiricisi nerededir? Bu soruya cevap vermek için Darwin, nüfus artışı ile besin artışı arasındaki nispetsizlik fikrinden hareket ettiği ölçüde Malthus'un **Nüfusun Temel İlkesi Üzerinde Deneme** adlı eserinden yararlanmıştır. Çağdaş biyoloji bilimi bir sürü yeni olay inceleyerek Darwin'in, çok genel bir biçimde kullanmış olduğu etkenleri değiştirmiş ve tamamlamış olmasına rağmen, evrim kuramının temel düşüncesi, çağdaş düşüncede tamamen yer etmiş durumdadır. **Sosyalizmin Evrimi**'nde Engels bu hususta şunları yazıyor: "Darwin, bugünün canlı tabiatının, bitkilerin, hayvanların ve insanın, milyonlarca yıldır süregelen bir evrim sürecinin ürünü olduğunu ispat ederek, metafizik tabiat görüşüne en yaman darbeyi indirmiştir." Marx'ın mezarı başında (1883'de), verdiği söylevde Engels, Marx ile Darwin'in ilişkilerini şöyle belirtmiştir: "Darwin'in canlı tabiatın evrim yasasını bulması gibi, Marx, insan tarihinin evrim yasasını bulmuştur." Marx, daha 1860'da, Darwin'in, bir yıl önce yayınlanan önemli eseri, **Türlerin Kökeni** hakkında Engels'e bir mektubunda şöyle diyordu: "İngiliz-

lere özgü kabalıkla geliştirilmiş olmasına rağmen, bu kitap, tabiat bilimlerinde görüşümüze uygun temeli taşıyor." Lassalle'a yazdığı bir mektupta da aynı şekilde konuşuyor: "Darwin'in eseri önemlidir ve tabiat bilimleri açısından tarihteki sınıf çatışmalarının temeli olarak uygun geliyor. ... Bütün kusurlarına rağmen, tabiat bilimlerinde tanrıbilimine ilk öldürücü darbeyi indirmekle kalmıyor, aynı zamanda deneysel bir biçimde bu bilimlerin akla uygun anlamını saptıyor..." (s. 214, 287). Marcel Prenant'ın **Darwin**, Ed. Hier et Aujourd'hui adlı eserini okuyunuz.

DEMOKRİTOS (Abderalı) (aşağı yukarı M.Ö. 460-370). — Yunan filozofu, ilkçağın en büyük materyalisti. Ona göre gerçek olarak yalnız atomlar ve boşluk vardır. Atomlar, parçalanmaz, biçimleri, büyüklükleri, durumları farklı ve sürekli hareket halinde, son derece ufak, ilkel unsurlardır. Nesneler, atomların örgütlenmesinden doğar. Demokritos, ruhun maddî olduğunu ve her şey gibi atomlardan (diğerlerinden daha ince atomlardan) oluştuğunu ileri sürüyor. Ayrıca ona göre şeylerin nitelikleri (renk, koku, vs.) tamamen özneldir ve duyularımızın kuruntularından ibarettir. Gerçek ve nesnel dünyada böyle nitelikler yoktur ve aklın ödevi bu niteliklerden kurtulup atomlara varmak olmalıdır. Demokritos'ta görülen, duyuların verdiği "nitelik"lerin özelliği ile aklın kavradığı atomların gerçek veya nesnel dünyası arasındaki çelişme, materyalist diyalektiğin bilgi teorisini ilk basit şekliyle ortaya koymaktadır. Atomlar teorisi, çağdaş atom biliminin dahiyane bir sezilişidir.

DESCARTES, René (1596-1650). — İkici (yani ruhla maddeyi metafizik bir biçimde karşı karşıya getiren) Fransız filozofu. Skolastikle savaşmış ve analitik geometriyi kurmuştur. İkiciliği yüzünden, duyularımıza konu olan maddî dünyayı fiziğe, daha doğrusu matematik mekaniğe, aklın konusu ruhu ise metafiziğe terketmiştir. Böylece pratikte materyalist, teoride ise idealist olmuştur. Bu ikiciliği onu, mekanist-materyalist eğiliminde olduğu kadar, metafizik-ruhçu eğiliminde de, yeni çağların bütün burjuva felsefelerinin temel direği haline getirmiştir. Skolastiği iflâs ettirmek ve gerçeğe varmak amacıyla her şeyden "sistemli" bir şekilde şüphe etmekle işe başlamaya karar veren, akılcı olduğundan, aldatıcıdır diye duyuların deneyimini reddeden ve matematik metodu bütün bilimin örneği olarak ilân eden Descartes, apaçık doğruların doruğu olan şu önermeye varıyor: "Düşünüyorum, demek ki varım". Bir dizi tümdengelimden, ruhun ve Tanrı'nın varlığı sonucunu çıkarıyor. Ve maddî dünyanın varlığını Tanrı'nın varlığına

dayandırıyor. Fakat aynı zamanda, Descartes'a göre madde, yayılımla (étendue) özdeştir. Böylece tabiat biliminin, her türlü tanrıbilimsel, deney dışı (transcendental) etkiden bağımsız olduğunu ilân ediyor. Felsefenin getirdiği başlıca ilerleme, nesneleri en basit yapıcı kısımlarına bölen bir bilimsel metot öne sürmesidir. Engels'in dediği gibi, bu matematik-mekanist tahlil metoduyla esasında nesneleri tecrit etmesine ve ilişkilerini metafizik bir biçimde parçalamasına rağmen Descartes, bunların diyalektik sentezi için zorunlu olan öncülleri meydana getirmiş oluyordu. Zamanının teknik ve sanayi gelişimi için, kendi "yeni metodu"na büyük bir önem veriyordu. Aslında, genellikle bütün felsefî görüşü gibi (hayvanları robot olarak görürdü!) bu metot da, küçük manüfaktürler (atelyeler) dönemine özgü bir felsefedir. Bununla beraber son derece değerli ve geçerli bir akılcı miras meydana getirir. Eserleri arasında **Metot Üzerine Konuşma** (1637), **Metafizik Düşünceler** (1641), **Felsefe İlkeleri** (1644), **Ruh Tutkularını İnceleme Kitabı** (1649), **İnsanı İnceleme Kitabı** (ölümünden sonra).

DİYALEKTİK. — Başlangıçta diyalektik kelimesi tartışma sanatı veya tartışma bilimi anlamına gelirdi. Eflâtun'a göre diyalektik, illâin, bir düşünce ilkesinin taşıdığı bütün olumlu ve olumsuz sonuçları çıkarmak sanatıdır. Sonra, duyulara konu olan verilerden, şeylerin ebedî ve değişmez ilkeleri olan düşüncelere ve bunların ilki olan iyilik düşüncesine kademe kademe yükselen ruhun, yukarı doğru ve aklın emrinde yürüyüşüdür. Eflâtun için 'gerçek' adını hak eden tek şey düşünceler olduğuna göre, sonunda diyalektik veya düşünceler bilimi, bilimin kendisi haline geliyor. Hegel'de diyalektik, birbirini takip eden aşamalardan, —tez, antitez, sentez— geçip mutlak düşünceye varan düşüncenin hareketidir. Marx ve marksistlere göre diyalektik, düşüncenin hareketi değil, aklın hareketinde kendi bilincine varan eşyanın çelişmeli hareketidir. Elinizdeki kitabın dördüncü kısmında marksist diyalektiğin derinlemesine bir incelemesi vardır.

DİDEROT, Denis (1713-1784). — Fransız aydınlık çağı materyalistleri arasında en üstün düşünür; ansiklopedistlerin başı ve ruhudur. D'Alembert'le birlikte, (1751'den itibaren) çeyrek yüzyıl boyunca "taassup ve zorbalığa karşı kutsal ittifak" adı verilen ünlü **Ansiklopedi**'yi yayınlamıştır. Devletin ve Cizvitlerin hışmına uğrayan bu girişimin yayımı, manevî güçlerde sonsuz bir gerilim, inatçı bir irade, en büyük bir direnç ve mutlak bir fedakârlık istemiştir. Engels, "Eğer, bütün hayatını şevkle gerçeğe ve hakka adamış —bu kelime doğru anlamında anlaşılmalıdır— biri varsa,

o da muhakkak Diderot'dur." diyor. Tabiat bilimleri ve matematik, tarih ve toplum, iktisat ve devlet, hukuk ve töreler, sanat ve edebiyat gibi en değişik konularda yazı yazmıştır. Sıkı bir Katolik eğitim gören Diderot, hayranlık uyandıran bir mantık içinde gelişerek tanrıcılıktan, militan materyalizm ve tanrıtanımazlığa geçmiş ve sonunda, Fransız burjuvazisinin "aydınlık çağı" devrimci felsefesinin en yüce amaçlarını şahsında temsil etmiştir. Zamanının toplumuna en derin ve en sürekli etkiyi yapmıştır. Düşüncesi, kaba bir materyalizmin dar sınırlarına hapsedilmemiştir. Onda, diyalektik düşüncenin bir çok tohumu bulunur. Daha, parlamentonun emriyle cellat tarafından yakılan **Felsefî Düşünceler**'inde (La Haye, 1746) ve basılmadan el konan **Bir Şüphecinin Gezintisi**'nde (1747) Kilise'ye karşı cesur saldırılarda bulunuyor. Tanrıtanımaz eseri **Körler Üstüne Mektup** (Londra, 1749) yüzünden bir yıl hapse atılıyor. Haklı olarak Diderot'ya da, Lamarck ve Darwin'in habercilerinden biri denir; çünkü, daha o zaman, organizmaların evrimi fikrini ve ilerleyici dönüşüm yoluyla çeşitli bitki ve hayvan türlerine kaynaklık eden bir 'ilkel varlığın" bulunduğu görüşünü, açıkça ve kararlı bir şekilde savunmuştur. Diderot'ya göre bireysel bir evrim olduğu gibi, cinslerin de bir evrimi vardır. Evrim düşüncesini mantıkî sonuçlarına vardıran Diderot, bütün cansız maddenin de evriminin kabul edilmesini kesinlikle istiyor. **Tabiatın Yorumu Üzerine Düşünceler** (1754) adlı eserinde, ruhî olayları açıklamak için, daha hayvanlarda varolan ve insanda düşünceyi belirleyen duyumlu atomlar varsayımını kuruyor. Tabiattaki bütün hareket, sürekli dönüşüm ve karşılıklı tepki halinde bulunan güçlerin birliğini içinde taşıyan ve bütün varlığı içeren bir maddenin kendini belli etmesinden ibarettir. En cesur ve zekâca en parlak materyalist yazıları arasında, aynı zamanda ebedî şaheserler olan şu eserleri zikredilmelidir: **d'Alembert ile Diderot Arasında Konuşmalar** (1769) ve **d'Alembert'in Rüyası** (1769). Diderot, bundan başka üstün bir tiyatro yazarı ve nesir ustasıdır. Sanatın ve tiyatronun ıslahı için yaptığı mücadelede natütralizmden, yaşayan gerçeğin süslenmeden verilmesinden yana, olduğunu belirtir. En ünlü eseri, Engels'in "bir diyalektik şaheser" dediği **Rameau'nun Yeğeni**'dir (1762).

DÜHRİNG, Eugène (1833-1921). — Berlin Üniversitesinde bir müddet için felsefe ve millî iktisat dersleri veren Alman filozof ve iktisatçısı. Bundan kısa bir süre sonra gözleri tamamen görmez olan Dühring, önce Berlin'de daha sonra Nowawes'de yazar olarak yaşadı. Sosyal düzenin temelinde "bireysel aklın

tabiî çabalarını" gören, burjuva sosyalizminin bu en önemli temsilcisi, sosyal üründen işçilerin artan bir pay almalarını savunuyor ve sınıf çelişmelerinin uzlaştırılmasından geleceğin kurtuluşunu bekliyordu; kendisini bir insanlık ıslahatçısı olarak görüyordu. Dühring, kalabalık dinleyiciler önünde değişik konularda konuşmalar yapmış, fakat bazı Berlin'li profesörlere sert saldırıları yüzünden kürsüsünü kaybetmiştir. 1870-1880 yılları arasında Sosyal-Demokratlar içinde çok büyük sayıda taraftarı olmuştur. Dühring, birçok eserde, bulduğunu sandığı birçok mutlak "üstün gerçeğin" yardımıyla kurduğu kendine özgü sosyal-felsefî sistemi geliştirmiştir. Hristiyanlığın hasmı ve ateşli bir Yahudi düşmanıydı. Dolaylı olarak ve istemeyerek bilimsel sosyalizme büyük bir hizmette bulunmuştur: gerçekten de, Marx ve Lassalle'a karşı ateşli saldırıları ve büyüklük kuruntusuyla dolu **Gerçeğin Felsefesi**, Engels'in, ünlü klasik kitabı **Anti-Dühring**'in meydana gelmesine sebep olmuştur; bu eserin tam adı: **Bay Eugène Dühring'in Bilimde Devrimi (Anti-Dühring)**. Bu kitap kısa zamanda yeni işçi kuşağının felsefe rehberi olmuştur. Engels bu kitapta, Dühring'in yavanlıklardan meydana gelen sistemini amansızca yere seriyor ve bu işin ustası olarak, ilk defa diyalektik materyalizmin, eksiksiz ve parlak bir açıklamasını veriyordu.

EFLÂTUN (M.Ö. 437-348). — Yunan filozofu. İlkçağın en büyük idealist düşünürü. Eflâtun'a göre, algıladığımız şeyler, asıl gerçeği, teşkil etmez; bunlar sadece görünüşlerden, yansımalardan, suretlerden ibarettirler. Asıl gerçek, duyulabilir nesnelerin ilkel örneklerini meydana getiren ve bir düşünce âleminde değişmez, ebedî olarak bekleyeduran fikirlerdir. Öyleyse ne kadar şey varsa o kadar fikir vardır: bir masa fikri, bir sandalye fikri, vs.. Eflâtun'a göre, bu fikirlerin, sadece **kafamızda** canlanan görüntüler olmayıp, bizim dışımızda bir hayat süren gerçek varlıklar olduklarını iyice anlamak gerekir. Eflâtun'a göre bilgi ancak, bedenî doğuşumuzdan önceki hayatımızda tanıdığımız fikirleri hatırlamakla mümkündür, buna "anımsama" teorisi adı verilir. Bunun dışında Eflâtun, diyalektiğin unsurlarını geliştirmiştir, fakat idealist tarzda ve bir konuşma tekniği olarak geliştirmiştir. Siyasî-sosyal iddialarında Eflâtun idealizmi, kölelerin çalışmasına dayanan ilkçağ toplumunun ticaret ve tefecilik ekonomisinin gelişmesiyle yıkılışının hızlandığı dönemde, egemen sınıfların ideolojisidir. Eflâtun, ideal devlet ülküsünü **Devlet** adındaki eserinde açıklamıştır. Burada, ilkçağ sosyalist ütopyalarının en sapığını

kurarak, soyluların egemen kesimi arasında mal ortaklığını ister. Başlıca eserleri diyaloglar biçimindedir: **Kritol, Sokrates'in Savunması, Phaidon, Timaios, Phaidros, Gorgias, Şölen, Theaitetos, Devlet, Kanunlar,** vs..

ELEATİKLER. — Yunanlıların güney İtalya'da kurdukları bir site olan Elea'da yaşayan filozoflar. Heraklitos'a ve Milet okuluna (Thalès'e bakınız) karşı çıkan Elealılar Varlık'ın değişmezliğini savunuyorlar. İçlerinde en ünlüsü Zenon'dur (M.Ö. 500'e doğru.)

ENGELS, Friedrich (1820-1895). — K. Marx'ın en aziz dostu ve ayrılmaz mücadele arkadaşı, diyalektik materyalizmle bilimsel sosyalizmin ortak kurucusu. Marx'ın ölümünden sonra (1883), işçi hareketinin tartışmasız manevî önderi ve en yüksek otoritesi olmuştur. Başlıca değeri, diyalektik materyalizmi açıklaması ve geliştirmesidir. Teorik eserleri arasında, felsefî yazılarına ilk yeri vermek gerekir. Engels burada, eşsiz bir ustalık ve açıklıkla, felsefe ile sosyal sınıf mücadeleleri ve üretim güçlerinin gelişimi arasındaki diyalektik ilişkileri ve tabiat bilimlerinin buna paralel ilerleyişini gösteriyor. Böylece okuyucuyu, hep değişik yollardan giderek, insanlığı gerçekten bağımsız kılan felsefenin, ancak diyalektik materyalizm felsefesi olabileceği gerçeğine götürüyor. Temel eserleri şunlardır : **Anti-Dühring,** tazelik, neşe, mücadele gücü dolu, Lessing'in üslûbunda kaleme alınmış polemik bir eser, materyalist dünya görüşünün şaşılacak derecede verimli bir savunması; **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu,** Hegel'den Marx'a kadar felsefenin gelişimi hakkında parlak bir deneme. Daha az tanınmakla beraber, **Anti-Dühring**'le birlikte marksistlerin, yeni idealist felsefe sistemlerine karşı en iyi bir mücadele aracı olma niteliğinde bir eseri de **Tabiatın Diyalektiği**'dir. 1873-1892 yılları arasında yazılıp birkaç yıl önce Fransa'da yayınlanan bu yazılar derlemesi —bazı noktalarda yeni bilimsel buluşlarla aşılmış olmasına rağmen— diyalektik materyalizm lehindeki mücadeleye ve onun doğru yorumuyla ilgilenenler için, ve çağdaş tabiat bilimlerinin sonuçlarının ahenkli bir şekilde marksizme katıştırılmasının gereğine inanlar için tükenmez bir kaynaktır. Öteki önemli teorik ve metodolojik eserleri arasında şunları zikredelim **İngiliz İşçi Sınıfının Durumu** (1845), **Almanya'da Demokratik ve Burjuva Devrimi** (1850-1852), **Hayalcı Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm** (1880), **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** (1884), **Konut Meselesi** (1872), **İlkel Hristiyanlığın Tarihine Katkı, "Kapital" Üzerine Çalışmalar.**

Erfurt Programının Eleştirisi (1891). Ayrıca Marx ve Engels'ten seçme yazılar içeren **Edebiyat ve Sanat Hakkında, Din Üstüne** ve **Felsefe İncelemeleri** adlı derlemeleri belirtelim. Ayrıca Engels'in yazışmalarının da incelenmesi zorunludur : **K. Marx—F. Engels Yazışması** (9 cilt) ve **Friedrich Engels—Paul ve Laura Lafargue Yazışması** (3 cilt).

EPİKUROS (M.Ö. 341-270). — Yunan filozofu. Atina'da felsefe dersleri vermiştir. Söylendiğine göre 300 cilde yaklaşan külliyatından, ancak öğretisini özetleyen birkaç mektup ile bir özlü-sözler derlemesi elimize geçmiştir. Epikuros, dünyanın, karşılaşan, toparlanan ve dağılan sonsuz atomdan oluştuğunu ve bunu sağlayan nedenselliğin başlangıcında bir raslantı bulunduğunu söylüyor. Belki tanrılar vardır, ama Epikuros'a göre bunlar her halde dünyamızla ilgilenmezler. Demek ki insan hürdür ve ölümden korkmasının gereği yoktur. Korkudan ve yanlıştan böylece kurtulan insan, hafif ve geçici zevklerden uzaklaşmalı ve ölçülü zevklerin sağladığı değişmez ve sürekli iyiliği aramalıdır.

FEUERBACH, Ludwig (1804-1872). — Materyalist Alman filozofu, zamanında ün salan cezacı Paul-Anselme Feuerbach'ın oğlu. Felsefe görüşleri yüzünden üniversitede hocalık mesleğini bırakmak zorunda kalmış ve geçim sıkıntısı içinde köyde yaşamıştır. Sol Hegelcilikten materyalizme geçmiştir. "Düşünce varlıktan çıkmıştır, varlık düşünceden değil." "İnsan, tabiatın ürünüdür; din, insan tabiatının efsanevî yansımasıdır.' 'İnsanı tanrısından tanırsın ve insanla birlikte tanrısını da tanırsın; ikisi birdir." İnsanı yaratan tanrı değildir, fakat tanrıyı kendine benzeterek yaratan insandır. Feurbach'ın felsefesi, Hegel'in felsefesiyle Marx'ın felsefesi arasındaki halkayı meydana getirmiştir. Bazı yerlerde, 18. Yüzyıl Fransız materyalizminden çok küçümseyici bir şekilde söz etmiş olmasına rağmen, Feuerbach, bütün büyük iyilikleri ve kötülükleriyle, her türlü "Tanrıbilim"e karşı beslediği soylu, gururlu ve devrimci kini ve toplumsal olay ve hareketleri açıklamakta idealizme kayışıyla, aslında, 18. Yüzyıl materyalizminin bir yenileştiricisi olmuştur. Belli bir müddet için Feuerbach'ın tilmizleri olan Marx ve Engels, kısa zamanda, onun savunduğu materyalizmin yetersizliklerini ortaya koymuşlardır. Düşüncesinin değerli yanlarını kendilerine malederek Feuerbach'ı aşan diyalektik materyalizmi kurmuşlardır.

FİZYOLOJİ. — Hayatın belirtisi olan organik fonksiyonları inceleyen bilim.

FLOJİSTİK. — Yanmayı, ateş olayını açıklamak için eski

simyacıların tasavvur ettikleri temel öge veya akıcı madde.

GALİLEİ (1564-1642). — Matematikçi, fizikçi, astronom, İtalya'da deneysel bilimin kurucusu. Sarkacın salınımlarının eşzamanlığı kanununu bulmuş ve aynı ağırlıktaki cisimlerin boşlukta aynı hızla düştüklerini göstermiştir. Astronomide Kopernik'in sistemini kabul etmiş, yeni bir rasat dürbünü yapmış ve Kopernik'in sistemini doğrulayan buluşlar getirmiştir. Böylece güneşin evrenin merkezi olduğunu ve dünyanın güneşin etrafında döndüğünü ilân etmiştir. Engizisyon tarafından takibata uğrayınca ileri sürdüklerini geri almak zorunda kalmış, fakat kurtulduktan sonra da şu ünlü cümleyi söylemiştir: "Yine de dünya dönüyor!"

HEGEL, George Wilhelm Friedrich (1770-1831). — Almanya'nın en önemli idealist filozofu. Özellikle, özünde doğru fakat biçiminde idealistçe kurduğu diyalektik metodu bakımından önemli. Hegel, nesnel bir idealistti; ona göre gerçeğin ilk ögesi, ilkin tabiatta dışlaşan, sonra ruh ve bilgi haline gelen mutlak fikirdir. Fikrin bu süreci, gerçek tarihin bunun ancak bir belirtisi olduğu mantikî-diyalektik bir gelişim meydana getirir. O halde, dünyayı ve tarihini yaratan saf düşüncedir: dünya, fikrin kendisini belli etmesinden ibarettir. Feuerbach'ın gösterdiği gibi aslında, bu "fikir", soyut ve mantıkî bir zarfa konmuş, Hristiyanlığın tanrısından başka bir şey değildir. Marx ve Engels, materyalist bir muhteva vererek Hegel'in diyalektiğini tersine çevirmiş, "ayakları üzerine oturtmuşlar"dır.

HEGELCİLER (Genç). — Hegel'in ölümünden sonra, tilmizleri, üstadın öğretisini yorumlayış biçimlerine göre iki takıma ayrıldılar. Bu öğretinin sözüne bağlı kalanlar sağcı Hegelciliği meydana getirdiler. Bunlar Prusya devletinin koruyucularıydılar. Kendi metoduna dayanarak Hegel'in idealist ve muhafazakâr sonuçlarını reddeden ötekiler ise solcu Hegelciliği veya "genç Hegelciler"i meydana getirdiler. Gericiliğin her türlüsüne saldırmışlardır. Aralarında Arnold Ruge, Strauss, Bruno Bauer, Feuerbach, Stirner, Koeppen, Karl Marx, Friedrich Engels vs. vardı.

HELVETİUS, Claude Adrien (1715-1771). — Paris'te doğmuş. çiftçi, edebiyatçı ve filozof. 18. Yüzyılın büyük materyalistlerinden biri. Başlıca eserleri: **Ruh üstüne** (1758), Parlamentonun emriyle yakılmıştır; **İnsan üstüne** (1772). Derebeyliğin ve tanrıbilimin düşmanı olan Helvetius, bireysel çıkarlarla toplum çıkarını ahenkli hale getiren "kanunlar" yapılmasını öneriyor, fakat toplumu ıslah etmek için eğitimi yeterli görüyor.

HERAKLİTOS (M.Ö. 544-475). Heraklitos, Küçük Asya'nın bir ticaret şehri olan Efes'te yaşamıştır ve ilkçağın en belirgin diyalektisyenlerinden biri olmuştur. Ona göre oluş, evrenin temel kanunudur; zıtların mücadelesi ve birliği, varlık ve yokluğun birliği, dünyanın özü işte budur. Heraklitos, şeylerdeki bu kararsızlıkta, bütün varlığın bu devamlı değişmesinde, evrenin en genel kanununu görmüştür. Her şey akıyor; sabit bir şey yok; böylece "aynı ırmağa iki kere giremeyiz." Evren, savaş ve barış, yaz ve kış, akış ve duruş, tokluk ve açlık vs. dır. Dünyanın egemen ilkesi olan çelişme, Heraklitos'a göre şeylerin içindedir, böylece her şey bir zıtlar birliğidir.

HOLBACH, Paul Henri Thiry, Baron d' (1723-1789). — Fransız materyalisti. Holbach, **Ansiklopedi'nin** hazırlanmasına, Diderot'yla katılmış ve tabiat bilgileriyle ilgili yazılar ve kısa notlar yazmıştır. Salonu, o zamanki Fransa'nın en iyi kafalarının buluşma yeriydi. Tiers Etat'nın Devrim öncesi Fransasında soylular ve papazlar dışındaki halkçı devrimci ideolojisi burada oluşmuş, sonradan 18. Yüzyıl Fransız materyalizmi adını alan felsefenin ilk ilkeleri, dar bir arkadaş çevresinde, burada ifadelerini bulmuşlardır. Eserlerinde, mekanist materyalizm sistemli ve eksiksiz ifadesini bulmuştur. Holbach ikiciliğe, dünyanın madde ve ruh olarak ikiye bölünmesine karşı çıkıyor. İnsan sadece tabiatın zorunlu ürünüdür. Tabiat, hareket halinde maddedir. Madde, dolaylı veya dolaysız olarak duyu organlarımızı etkileyen her şeydir. Ruhçu ve tanrıbilimci sistemler, insan beyninin kuruntuları, bilgisizliğinin meyveleri ve çoğunluğun, çıkarcılar, özellikle Kilise tarafından bilinçli olarak aldatılmasının sonucudur. **Tabiat Sistemi** (1770) adlı eseri, zamanında olağanüstü bir devrimci etki yaratmıştır.

HUME, David (1711-1776). — İskoçyalı filozof. Felsefede şüpheci ve agnostik, faal politikacı, sosyal iktisadın meseleleri üzerine denemeler yazmış ve özgün bir tarihçi olmuştur. Felsefesi, İngiliz burjuvazisine özgü düşüncenin, Locke'un deneysel felsefesiyle başlayan, fakat sonra Berkeley'in öznelciliğine sapan ve en sonunda bütün temel meselelerde bilinemezci kesilen, yani gerçek bilgiyi imkânsız ilân eden yönelişin doruğunu temsil eder. Hume, Berkeley gibi maddenin varlığını inkâr etmekle yetinmez, fakat şüpheciliğini şeyler arasındaki sebep-sonuç ilişkilerine kadar yayarak bu bağların nesnel bir gerçeklikleri olmadığını ve sadece öznel bir alışkanlık sonucu var sayıldıklarını ileri sürer. İnsan, olaylar dizilerinin düzenli **tekrarına** bakıp,

başka/ bir sebebe dayanmadan birinin, diğerinin sebebi olduğu sonucunu çıkarır. Beyaz bilya kırmızı bilyaya her çarptığında, diyor Hume, kırmızı bilyanın harekete geldiğini görüyorum. Bu olayın her defa meydana gelmesini şöyle anlıyorum: kırmızı bilyanın harebetinin **sebebi,** beyaz bilyanın çarpmasıdır. Fakat burada zorunlu ve nesnel bir sebep-sonuç ilişkisi olduğuna ve basit bir kişisel kuruntu olmadığına kim teminat verebilir? Yarın yine beyaz bilyanın çarpmasıyla kırmızı bilyanın harekete geçeceğine, bunun hareketine sebep olacağına kim teminat verebilir? Demek ki Hume, dünyayı tanımanın ve açıklamanın temel direklerinden biri olmasına rağmen, sebep-sonuç ilişkisini teminat altında görmüyor. Böyle olunca, ona göre, dış dünya da, eninde sonunda bir varsayım, bir "inanç"tır. Hume'u "çürütmek" içindir ki Kant, "eleştirici" (kritik) öğretisini kurmuştur. Marx'ın **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**'da incelediği Hume'un para teorisi, daima şeylerin yüzeysel görünüşünün başlıca temel süreçlerin yerini aldığı, aldatıcı burjuva görüşünün iktisadî ilişkilere uygulanışından ibarettir. Başlıca felsefe eserleri: **İnsan Tabiatını İnceleme Kitabı** (1739-1740), **İnsan Aklı Üzerine Araştırmalar** (1748).

KANT, Immanuel (1724-1804). — Ünlü Alman filozofu. Hayatı boyunca Königsberg Üniversitesinde felsefe dersleri vermiştir. 1755'te, **Evrensel Fizik ve Gök Teorisi** adlı eserle Laplace'ın, gök cisimlerin oluşumu hakkındaki kuramına (teorisine) öncülük etmiştir. 1781'de **Saf Aklın Eleştrisi**'ni ve 1787'de **Ebedî Barış Üzerine**'yi yazmıştır. Savunduğu bilinemezciliğe göre, şeylerin "kendilerini" tanımamız imkânsızdır; onları ancak bize göründükleri gibi tanıyabiliriz. Kant, Fransız Devrimini iyi karşılamıştır. Bir liberaldi, fakat kurulu düzenin kanunlarına saygılıydı. Din alanında akılcıdır, ama müspet dinlere saygılıdır, felsefede dogmatizme saldırır, fakat şüpheciliği reddeder. Ahlâkta her türlü dış kanunu reddeder, ama bütün reddettiklerinden daha sıkı bir iç kanuna boyun eğer. Düşünce alanında cesaret, fakat olgular ve uygulama alanında düzene riayet, ruhunun özü budur. Kısacası, tipik bir liberal burjuva.

KOPERNİK (1473-1543). — Polonyalı ünlü astronom. **Gök Kürenin Dolaşımları** adlı eserin yazarıdır. Bununla, dünyanın kendi etrafında ve güneşin etrafında dönüşünü ispat ediyor.

LA METTRİE, Julien Offroy de (1709-1751). — Fransız hekimi ve filozofu. **Ruhun Tabiat Bilgisi** adlı, açıkça materyalist eseri yüzünden askerî hekimlik işini kaybedince II. Frederik'in yanı-

na girmiş ve onun en gözde okuru olmuştur. La Mettrie birçok eser yazmıştır ve bunlarda, duyguları, imgeleri, yargıları sadece sinir sisteminin mekanik hareketiyle açıklayarak Descartes'ın hayvanlarda otomatizm kuramını insanlara uygulamıştır. **İnsan-Makine** (1784) adlı eserini zikredelim.

LENİN, VLADİMİR İLİÇ ULYANOV. — 1870'de Sibirya'nın Simbirsk kasabasında doğdu. Orta halli bir aydın ailesinin çocuğuydu. Babası lise öğretmenliği ve eğitim müfettişliği yapmıştır. Ağabeyi Aleksandr İliç Ulyanov, ihtilâlci eyleminden ötürü, 1887 yılında Çarlık hükümeti tarafından idam ettirildi. Bu olay Ulyanov ailesini derin kederlere boğdu ve çocuk yaşındaki Vladimir üzerinde derin izler bıraktı. Lenin daha lise öğrencisi iken devrimci eyleme katıldı ve daha sonraları "Lenin" takma adıyla bu eylemini sürdürdü. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurucularındandır. 1902'den sonra bu parti içinde beliren iki hizipten, sağcı oportünist menşevik hizbine karşı devrimci bolşevik hizbinin lideri oldu. 1900'den 1917'ye kadar Paris, Viyana ve Zürih'de sürgünde kaldı ve Rusya içindeki işçi hareketini bu Batı başkentlerinden yönetti. Şubat 1917 burjuva demokratik devriminin Rusya'da patlak vermesinden sonra, aynı yılın Nisan ayında Petersburg'a döndü. Bolşevik Partisinin başında, 1917 Ekim Sosyalist İhtilâlini başarıya ulaştırdı ve ilk sosyalist ülke olan S.S.C.B.'nin kurucusu oldu. 1924'te öldü. V. İ. Lenin'in bütün eserleri 45 ciltte toplanmıştır. Başlıcaları şunlardır: **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi, Rusya'da Tarım Meselesi, Ne Yapmalı?, Bir Adım İleri İki Adım Geri, İki Taktik, Materyalizm ve Ampiryokritisizm, Komünizmin Çocukluk Hastalığı, Emperyalizm: Kapitalizmin Son Aşaması, Devlet ve Devrim** vs.

LEUKİPPOS (M.Ö.V. Yüzyıl). — Materyalist filozof. Zenon'un öğrencisi ve Demokritos'un hocası. Atomlar teorisini geliştirmiştir.

LOCKE, John (1632-1704). — İngiliz filozofu, ampirizmin (deneyciliğin) temsilcisi. Her türlü bilginin tek temelinin deney olduğunu ilân ediyor. **Anlayış Üzerine Deneme** (1690) adlı eserinde Locke, bilgi edinme sorununu çözmek için deney ilkesinden yararlanıyor; doğuştan düşüncelerin varlığını inkâr ediyor ve kafamızda canlanan imgelere iki kaynak gösteriyor: dış anlam ve iç anlam. Dış duyumları eşyanın üzerimizde etkisiyle açıkladığı çağı için cesur bir görüş olan (Tanrı isteseydi) maddenin de düşünebileceği varsayımını ileri sürdüğü ölçüde Locke materyalisttir. Ama ruh ve Tanrı düşüncelerine, bağlı kaldığı ölçüde —ona

göre bunlar sadece imanı ilgilendirir— (dünyayı madde ve ruh olarak ikiye böldüğünden) ikicidir ve böylece İngiliz tanrıcılığına gelişme yolunu açar. Bilgi teorisini nitelendiren şey insan anlayışının "atomlara bölünmesidir"; yani aklımızı bir duyumlar toplamına, "mozaiğine" indirgiyor. Bu bilinç mozaiği atomlara bölünmüş burjuva dünyasının sadık bir aynasından başka bir şey değildir. Locke, sosyal politika anlayışında, burjuvazinin çıkarlarının kararlı bir savunucusu olmuştur; liberalizmin nazariyecisi olarak, meşrutî krallık, tanrıtanımazlığın hoşgörülmesi vs. tarafını tutmuştur. Başlıca eserleri: **Anlayış Üzerine Deneme** (1690), **Hoşgörü Üstüne Mektuplar** (1685-1704).

LUCRETIUS, Titus Lucretuis Carus (M. Ö. 95-51 civarında). —Roma'da doğmuş ünlü lâtin şairi Epikuros'un tilmizi olarak, manzumelerinde hocasının materyalist düşüncelerini övüyor.

MARX, Karl Heinrich (1818-1883). — Bilimsel sosyalizmin kurucusu. Marx'ın sistemi, diyalektik materyalizmin ilkelerine dayanır. Marx, ister kapitalizmin iç kanunlarını bulma konusunda, ister insanlık tarihinin belli dönem ve olaylarının açıklanmasında olsun, somut meseleler üzerinde yaptığı tahlillerle diyalektik materyalizmin, geçmişte tarihî ilişkileri araştırmak için teorik bir metot olarak ve ayrıca, günümüzde toplumsal gelişimin gerçek itici güçlerini tanımak için olduğu kadar, gelecekte gelişme eğilimlerini saptamak yolunda üstünlüğünü ispat etmiştir. Diyalektiği, bir araştırma metodu olduğu kadar, insan eylemi için bir yol göstericidir. Onun diyalektik materyalizmi sadece insan tarihinin kanunlarını tanımaya yaramaz, fakat aynı zamanda tabiat tarihinin de tanınmasını kapsar. Tarih sırasına göre Marx'ın en önemli eserlerini belirtelim: **1844 El Yazmaları** —Manuscrits (felsefe, ekonomi politik); **Kutsal Aile** (1845); **Felsefenin Sefaleti** (1847); **Ücretli Emek ve Sermaye** (1849) ve **Ücret Fiyat ve Kâr** (1865); **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848-1850** (1850); **Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i** (1852); **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı** (1859); **Herr Vogt** (1860); **Kapital,** Birinci cilt (1867) —II. ve III. Ciltler, Engels tarafından, Marx'ın ölümünden sonra yayınlanmıştır—; **Gotha Programının Eleştirisi** (1875). Çoğu zaman Kapital'in IV. Kitabı sayılan **Artık-değer Teorileri** de ölümünden sonra yayınlanmıştır.

MEKANİK. — Hareketler ve güçler bilimi.

METAFİZİK. — Dünyayı tabiatüstü ve madde dışı ilkelerle —çoğu zaman Tanrı yoluyla— açıklamak iddiasında olan, az çok fantezi ve az çok dine kaçan düşünceler ve tezler sistemi. İnce-

lenecek şeyleri ve nesneleri birbirinden ayıran ve bunları sürekli hareket içinde ele almayı reddeden düşünce metodu.

MİSTİSİZM. — Felsefî ve dinî davranış. Buna göre, (bilgide olduğu kadar, ahlâkta da) yetkinliğin esası, insanı esrarengiz bir şekilde Tanrı ile birleştiren bir çeşit tapınmadır. Mistizim, bir de, karanlık ve esrarengiz olanı tercih etme zihniyeti anlamına gelir. Akılcılığın karşıtıdır.

MOLIERE, Jean-Baptiste Poquelin, dit, (1622-1773). — Fransız komedi yazarlarının en büyüğü. Oyunlarında, zamanının bütün sosyal şartlarındaki insanları sahnede canlanmıştır: köylü. esnaf, burjuva, hekim, şehirli, ve saray çevresi. Farslarında (**Zoraki Tabip**) ve öbür töre ve karakter komidelerindeki (**Cimri**, vs.) güldürücü unsur, çok değişik olmakla beraber daima, insanların saçmalıklarından ve ahlâk bozukluğundan doğar. Molière, seyircilerin sağduyusuna başvurarak her tarafta sağduyunun savunuculuğunu yapıyor.

MİTOLOJİ. — İlkçağ insanlarının ve vahşet halinde yaşıyan toplulukların inandıkları tanrılarına ait masal ve efsane ile karışık tarihi. Geniş anlamıyla: her türlü mitler sistemi.

NOMİNALİZM. — Genel kavramları, cinsleri ve türleri ancak ismen var sayan felsefe öğretisi. Yalnız birey ve bireye ait olan vardır. Kavramın, cinsin varlığı sadece akla göredir.

ORTODOKSLUK. — Bir kanaatin, doğru bilinen dinî inanca uygunluğu. Geniş anlamı ile, felsefî, bilimsel vs. bir teorinin ilk çıkışındaki haline uygunluğunu ve kesinliğini belirtmek için de kullanılır.

PALEONTOLOJİ. — Konusu fosiller, yani jeolojik tabakalarda döküntü veya iz halinde kalan hayvan ve bitkiler olan bilim.

PASTEUR, Louis (1822-1895). — Dole'da doğmuştur. Bilimsel ve faydacı birçok buluşuyla, bulaşıcı hastalıklara karşı mücadelede bilimi ileri götüren, ünlü kimya ve biyoloji bilgini.

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809-1865) : — Fransız yazarı ve iktisatçısı. Küçük-burjuva sosyalizminin klâsik temsilcisi. Yoksul köylü çocuğu olan Proudhon, Paris'te, Marsilya'da ve başka kentlerde düzeltici—musahhih olarak çalışmış, bir müddet için Besançon'da bir basımevi yönetmiştir. Eserleri şunlardır: **Mülkiyet Nedir?** (1840); Karl Marx'ın **Felsefenin Sefaleti** ile cevaplandırdığı **İktisadî Çelişmeler veya Sefaletin Felsefesi** (1846). Proudhon ayrıca, Fransız sosyalist işçi hareketinde derin etkiler yaratan **İşçi Sınıflarının Siyasi Yeteneği** (1851) adlı eseri yaz-

mıştır. Özet olarak, Marx'ın eleştirisiyle baştan aşağı çürüttüğü, sık sık gericiliğin sahip çıkabildiği bir küçük-burjuva ütopyacısıdır. 1848 Devriminin ertesinde Proudhon, Kurucu Meclis üyeliğine atanmıştır. 2 Aralık 1851 hükümet darbesinde, sosyal adaletin sağlanmasında Louis-Napoleon'a güvenmiştir.

TAHLİL. — Bir şeyi veya bir düşünceyi unsurlarına bölmeye dayanan akıl işlemi.

TANRIBİLİM. — Tanrı "bilimi" (!), dinî dogma ve metinlerin incelenmesi.

TELEOLOJİ. — Bütün tabiat varlıklarının —çoğu zaman Tanrı veya kader tarafından tayin edilen— bir sonu (telos yunanca son demektir) belirli bir hedefi olduğunu söyleyen varsayım. Bu açıklamayı en ileri götüren, ağacın dalında elma, insan onu kolaylıkla eline geçirebilsin diye asılıdır, diyen Bernardin de Saint-Pierre'dir (18. Yüzyıl). Ayrıca, helvacı kabağı yerde yetişip ağaçta yetişmiyorsa, birinin başına düşmesin diyedir, vs. gibi lafları vardır. Bu hipotez, daha az aşırı bir biçimde, günümüzde, bazı biyologlar tarafından hâlâ savunulmaktadır.

THALES. — Küçük Asya'da Milet okulunun başlıca düşünürlerinden biri (M.Ö. 6. Yüzyıl). Milet okulu, ilkçağ Yunanının ilk materyalist okuludur. Milet filozofları, her şeyin havadan, ateşten veya sudan meydana geldiğini açıklamaya çalışırlardı.

THOMAS, Aquina'lı Aziz (1227-1274). — Ortaçağ tanrıbilimcisi ve filozofu. Kilise doktoru rütbesini kazanmıştır. Başlıca eserleri, **Somme Philosophique Contre les Gentils** (Kâfirlere Felsefî Reddiye) ile **Somme théologique** (İlâhiyat Külliyatı)'dır. Birincisi Katolik öğretiyi açıklar ve savunur ve iman ile aklın hiç bir zaman çatışmadıklarını göstermeye çalışır. Kilise'nin kutsal kitaplar arasında saydığı ikincisi ise üç kısma ayrılır. 1. Tanrı hakkında bir inceleme. 2. İnsan yeteneklerinin bir teorisi. 3. Hz. İsa, İnsanlığın Kurtarılması (Rédemption) ve dinî eylemler hakkında bir inceleme kitabı. Thomasçılık, Aquina'lı Aziz Thomas'ın, Katolik filozoflar arasında hâlâ çok yaygın olan tanrıbilimci ve felsefî öğretisidir. Son derece skolâstik ve özü bakımından gerici bir öğretidir. (Böylece ruhbanın ve papalığın resmî felsefesi olması açıklanır.)

TÜMDENGELİM. — Bir önerme veya olgudan sonuçlar çıkaran—veya genelden özele varan akıl yürütme yolu.

TÜMEVARIM. — Aynı anlamı taşıyan bir özel olgular bütününden genel bir sonuç çıkaran—veya özelden genele varan akıl yürütme yolu.

17,[illegible] TL.